

Tartalom

NAGY ABONYI Árpád: Mindörökké Amszterdam (novella)	3
Aaron BLUMM: Bécsi szelet (kisprózák)	11
Vida OGNJENOVIC: Újvidék felé (GYURÁKI Sarolta fordítása)	17
DOMOKOS Tamás: Morbus Hungaricus I.	26

*

FRIED István: Osztrák–magyar irodalmi kapcsolatok és párhuzamok a századfordulós modernségben (tanulmány)	49
--	----

*

JUNG Károly: Harangoznak délre, avagy: harangozunk, harangozgatunk II. (tanulmány)	61
---	----

BARTÓK-ÉV/BARTÓK-ÉV/BARTÓK-ÉV

Sanja RADINOVIĆ: Bartók, a szerb és horvát zenei folklór kutatója (VUKOVICS Géza fordítása) (tanulmány)	79
HERCEG János: Hangos híradó (jegyzet)	85

KRITIKA

KÖNYV

HARKAI VASS Éva: Szürke háttér, fekete keretben (Maurits Ferenc: <i>Szürkület, szürkületben</i>)	89
BÁNYAI János: Szavakba írott hangok (Parti Nagy Lajos: <i>A fagyott kutya lába</i>)	93
BENCE Erika: Történetek „agyatlan” nőkről és férfiakra (Háy János: <i>Házasságon innen és túl</i>)	99

SZÍNHÁZ

GEROLD László: Ügyes, korrekt – diákelőadás (Peter Weiss:
Mockinpott úr kínjai és meggyógyíttatása) 107

KRÓNIKA

NOVÁK Anikó összeállítása 110

E számunkat Nagy Abonyi Árpád Amszterdam-fotóival illusztráltuk

CIP – A készülő kiadvány katalógizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Gerold László.
– 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum
Könyvkiadó Közvévállalat, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2006. december. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvévállalat. Igazgató: Bordás Győző. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; www.forumliber.co.yu; e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a JP Forum – Izdavačka delatnost 840-848668-83-as zsrírószámlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 26-09914-742131-00-04-820); előfizetésekor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2007-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

Mindörökké Amszterdam

Talán harminc percig ácsoroghattam a Herengracht és a Vijzelstraat sarkán.

Fontos és halaszthatatlannak hitt ügyben érkeztem, pontosan a megbeszélt időben. Ballonkabátom zsebében ott lapult az a kis csomag, amelyet át kellett volna adnom, de ahogyan múlt az idő, s már vagy huszadszor olvastam el a szemközti ház falán vöröslő graffitit; *Jobban is tudnád!*, egyre világosabbá vált, hogy talán mégsem olyan fontos, és halaszthatatlan az az ügy, az a kis tréfa, amelynek, gondoltam, lám, mégsem leszek részese.

Jannekét vártam, barátom barátnőjét, és egy ideig a graffiti szövegét is-mételgettem magamban, majd azon tűnődtem, vajon mit is tudhatnék jobban. Talán élni, igen, az életemet élni; valóban, ezt talán jobban is lehetne, gondoltam.

A szél fúj, kerékpározók suhantak el mellett, s a csatornán olykor egy-egy csónak tűnt fel. A késő délutáni nap vakító fényében Amszterdam élte a maga életét.

Janneke nem jött, s én tizenöt percnél tovább sohasem vártam senkire. Erre is gondoltam a másik tizenöt percben. A várakozás immorálissá tesz, olvastam egyszer valahol, és a karórámra pillantva, hirtelen elhatározással a város ismert szórakozónegyede, a *Red Light District* felé indultam.

Útközben azonban eszembe jutott, hogy tulajdonképpen ráérek, s egy ideig sétálgattam a csatornák partján, s a környező utcácskákban. Végtére is Amszterdam, ez az élő múzeum, olyan város, amelyben a magamfajta könnyen elvegyül a sétálók, ücsörgők és báméskodók hadában.

Megálltam az egyik csatornát átívelő hídon. A vízen egy nagyobb, nyitott csónak közeledett. A fedélzeten, terített asztal mellett, kis társaság ült. Az egyik nő épp a szájához emelte a borospoharat.

Megtapogattam a kabátom zsebében lapuló, hosszúkás dobozt, és arra a borgőzös, lehetetlen éjszakára gondoltam, amelyen barátom kiagyalta ízetlen

tréfáját, melyet már akkor is beteges bosszúnak, egy tehetetlen és sértődött férfi kétségbeesett rohamának tartottam csupán. Barátom azonban ragaszkodott bolond ötletéhez, s nekem szánta azt a hálátlan feladatot, hogy tervét bevégezzem.

Ahogy ott álltam a hídon, kezemet a sima vaskorláton nyugtatva, eszembe jutott Janneke, akibe titokban szerelmes voltam; aranyszőke haja, amellyel képzeletemben annyiszor betakart, és telt keblei, amelyek, úgy képzeltem, orgonaillatot árasztanak.

Mindig úgy hittem, hogy barátommal meg kellene osztoznunk Jannekén, és így hárman csodálatosan kiegészíthetnénk egymást.

Nézd csak a haját, mondta olykor a barátom.

Nézd csak a szemeit.

Az ajkait.

A mozdulatait.

És Janneke nevetett, én pedig néztem a haját, a szemeit, az ajkait, a mozdulatait, és nem értettem, hogyan lehetséges, hogy még sohasem szeretkeztek. Többször faggattam erről a barátomat, ő azonban csak azt hajtogatta, Janneke a Fehér Por rabja, azért. Ilyenkor folyton az arcába néztem, és azt gondoltam, nyilván másért, aztán végül mindig elnevettem magam.

Válaszképpen összeszűkül a szeme, és azt mondta, Amszterdam az oka.

Barátom ugyanis utálta Amszterdamot, és azt állította, hogy életében csak egyszer tette be oda a lábát, még kamaszkorában. Abba a gennyes fertőbe, így mondta.

Én viszont Uitgeestet utáltam, ahol mindketten éltünk, azt a képmutató, álságos kis falut, amelyet minden falubéli istenített, noha a szívük mélyén mindannyian abba a gennyes fertőbe vágytak.

A barátom úgy hitte, Janneke Amszterdam áldozata, és a Fehér Portól kezdve minden problémájukat a város számlájára írta. Újra és újra megpróbálta rávenni a lányt, hogy költözzön el Amszterdamból, mindhiába.

Én azonban, ahogyan ott álltam a csatornát átívelő hídon, éreztem, hogy Amszterdam jó város; erőt ad, felelem.

Aztán észrevettem, hogy egy sirály száll a csatorna felett, egyenesen felém. Hirtelen elképzelttem, hogy valamiképpen Janneke az.

Majd leszáll a hídra, s én leveszem lábacskájáról a fémgyűrűt, amelyet még a barátom erősített rá, abban az átkozott Uitgeestben, gondoltam. Janneke ekkor visszanyeri valódi alakját, hálás lesz, átölel, és végre szabadnak érezzük magunkat.

A vízen az ég darabkái tükröződtek, s a sirály ügyet sem vetve rám, hirtelen irányt változtatott, és eltűnt a háztetők mögött.

Nem volt mit tennem, továbbindultam.

*

A Dam téren felvonulókba botlottam. Talán ötvenen lehettek; mindannyian álarcot viseltek, a síró bohóc álarcát.

Ötven síró bohóc, hát, ilyet még sohasem láttam, tűnődtem.

Nem akarunk sírni!, írta a nyakukban lógó kartonpapíron. Csendben meneteltek.

Hát akkor ne sírjatok, gondoltam, és megálltam a térrel szemközti közlekedési lámpa zöld fényére várva. A szél felerősödött, leveleket tépett le a fákról, és a bohócokra szórta.

Biztos a szakszervezetiek, szólalt meg egy nő a hátam mögött.

Majdnem hátrafordultam, de aztán mégsem.

Ekkor a nő mellém lépett. Idősebb, testes hölgy volt. Aranykeretes szemüveget viselt, és éppen beleharapott egy félig elfogyasztott hot dogba.

A szakszervezetiek, mondta újra teli szájjal, és kinyújtott karral a felvonulókra mutatott.

A közlekedési lámpa zöldre váltott. Gyorsan továbbsiettem.

Marihuánás cigaretta édeskés füstjét vágta az arcomba a szél, s a lemenő nap sugarai megcsillantak a közeli szobor fémszerkezetén.

Nagyszerű, gondoltam, épp sötétedéskor érek majd a negyedbe, épp a legjobbkor. Egy ideig még nézegettem a sok furcsaságot az arab és afrikai üzletek kirakataiban, aztán befordultam az *Oudezijds Achterburgwal*ba, abba az utcácskába, amelyben azt a kis kávézót sejtettem, ahol egyszer tizenkilenc

kapucsínót ittam meg fogadásból, három nő biztatására. Mindenki részeg volt, és a nők, akiket ott ismertem meg, váltig hajtogatták, hogy majd annyiszor, ahány rumos kapucsínót megiszom; s persze hányás lett a vége, és a nők közben eltűntek.

Igaz, akkoriban még igencsak zöldfülű lehettem, gondoltam, amint felidéztem magamban, ami arról az estéről megmaradt emlékezetemben.

A vörös fények már kigyúltak a csatorna két partján, de a kirakatok többsége még üres volt. Csupán néhány ember lézengett az utcán.

Benyúltam a zsebembe, és ahogyan ismét megtapintottam a hosszúkás dobozt, újra eszembe jutott lehetetlen küldetésem, s tudtam, hogy értelmetlen az egész, és sohasem fogom bevégezni barátom tervét. Valamiféle megkönnyebbülést éreztem, hiszen így Jannekét is megmentem egy nyilvánvalóan kellemetlen élménytől.

Egy szexuális segédeszközöket árusító üzlethez érkeztem, és ekkor eszembe jutott, hogy egy falevelet is az erdőben lehet a legjobban elrejtteni.

Előtte azonban még megeszem egy török pizzát, gondoltam, és befordultam az első sikátorba.

Néhány méternyire két férfi vizelt a fal mellett.

Idióták, mondtam gondolkodás nélkül, mert mindig feldühített, ha ilyesmit láttam.

Vizeletcsíkok kúsztak lassan az utca közepe felé.

Az egyik férfi, a nagyobbik darab, épp akkor végzett, felhúzta a sliccét, és lassan megindult felém. Matrózféle fiatalember volt, szűk pólóban, karján dagadtak az izmok. Egy jókora rugós kést tartott a kezében. Fogalmam sem volt, hogy mikor húzta elő. Lehet, hogy közben az egyik kezében azt fogta, gondoltam hirtelen, és önkéntelenül elvigyorodtam.

Most kiheréllek nagyokos, és aztán lenyeletem veled, közölte, és a kezében megvillant a kés.

Csak azt ne, mondtam. Nem tartottam jó ötletnek. Hirtelen az *Egy előre bejelentett gyilkosság krónikája* egyik véres jelenete jutott eszembe, és megborgongtam.

Hallod Jan, ez a nagyokos nem akarja, hogy kiheréljem, mondta a másik, köpcös férfinak, aki közben szintén végzett, s gyorsan a hátam mögött termett.

Kissé oldalt fordultam, és a falhoz hátráltam.

Hogyhogy nem akarja, kérdezte a másik.

Előbb csak az egyiket vesszük ki neki, és aztán majd könnyörögni fog, hogy a másikat is, mondta a nagyobbik darab.

Láttam, hogy részegek, és azt is, hogy igazi nehézfiúkra akadtam. Semmi jó nem volt az arcukra írva.

Körülnéztem, de rajtunk kívül senki sem volt a sikátorban, csak az egyik sarkon álldogált egykedvűen egy drogárus fekete férfi.

Eszembe jutottak a Bruce Lee-filmek, és átkoztam magam, hogy soha nem foglalkoztam semmiféle önvédelmi sporttal.

A nagyobbik darab közben egészen közel ért, és kése hegyével félrebillentette ballonkabátom egyik szárnyát. Kezdtém igazán kétségbe esni, noha közben reménykedtem, hogy végre arra téved legalább egy járókelő.

Aztán hirtelen mentő ötletem támadt. Benyúltam a kabátzsebembe, és előhúztam a dobozt. Vagy sikerül, vagy tényleg kiherélnek, gondoltam.

Ez mi a szar, kérdezte a nagyobbik darab.

Tiszta arany, mondtam.

Hallod, Jan, szólt oda ismét a társának, a nagyokos megint szarakodik velünk.

Nyisd csak ki azt a dobozt, mondta a köpcös. Valamilyen sötét tárgyat tartott a kezében.

Nyisd ki, ismételte meg erre a nagyobbik darab, de ha nem arany, ezt is lenyeletjük veled!

Lassan nekikezdtém; időt akartam nyerni. Reméltem, hogy valójában csak pénzt akarnak, s felbukkan már végre valaki a sikátorban. Lehámoztam a papírrétegeket a dobozról, és leemeltem a fedelét.

A dobozban ott volt, vékony faforgácson, az aranyszínű, fém vibrátor.

Mi az isten, horkantotta a nagyobbik darab, csak nem vagy buzi?!

A köpcös is közelebb lépett, és a doboz fölé hajolt. Aztán elröhögte magát.

Nem baj, mondta vigyorogva, mi is buzik vagyunk, s mintegy igazolás-képpen, lassan megnyalta a szája szélét.

Akkor most szépen velünk jössz, jelentette ki.

Csak ezt előbb nekünk adod ajándékba, mondta a nagyobbik darab, és kikapta kezemből a dobozt.

Ebben a pillanatban két kerékpáros rendőr tűnt fel az utca végében, egyenesen felénk tartva. Lassan közeledtek, mintha csak sétálnának.

Rendőrség, mondtam.

Mindketten a rendőrök felé sandítottak, aztán egy pillanatra összenéztek.

Még találkozunk, mondták, nyilván véletlenül egyszerre. Gyorsan odébbálltak, akárcsak a sarkon álldogáló drogárus.

Fellelegeztem, és begomboltam a ballonkabátomat. Amikor a rendőrök mellém értek, láttam, hogy az egyikük nő. Kellemes parfümilletet éreztem. Vidáman cseverészték, miközben egy pillantást vetve rám továbbkerekedtek.

Éreztem, hogy hevesen ver a szívem, és amilyen gyorsan csak tudtam, megkerestem az első kocsmát.

*

Közben már valóban este lett, s az egyik ablak melletti asztalnál a hollandok kedvenc pálinkáját, a *jenever*t kortyolgattam. Az asztalokat tarka, szőnyegvastagságú terítők fedték. A füstös, lármás helyiségben izzadt, vörös arcok fénylettek mindenütt. Újra és újra rendeltem.

A csatorna túloldalán már megjelentek a lányok a kirakatokban. Néztem az utcán elvonulókat; a részeg, drogtól felhevült kis turistacsoportokat. Mindenféle náció képviselve volt, és mind egyformák voltak: az angolok, a németek, a franciák, az amerikaiak, az ázsiaiak, mindahányan. Többször láttam már ezt, korábban is: röhögtek, ordítottak, és olykor provokálták a kirakatüveg mögött ülő lányokat.

Eszembe jutottak Frans Hals festményei, a tizenhetedik századi portrék és életképek. Úgy tűnt, azóta semmi sem változott ezekben a régi házakban, kocsmákban, sőt, talán az utcákon sem, csupán a személyek cserélődtek ki.

Aztán a sikátorbéli két férfi járt a fejemben, és elképzeltem, milyen arcot vágnak majd, amikor beolajozott testtel az ágyon ülve lecsavarják a vibrátor kupakját, és megtalálják a Fehér Porral töltött két kis műanyag zacskót.

Közben örültem, hogy épp bőrrel megúsztam a velük való találkozást, hiszen jó néhányan otthagyták már a fogukat azokban az utcácskákban, azokban a csöppet sem veszélytelen labirintusokban.

Barátom terve nyilvánvalóan végérvényesen dugába dőlt, és Janneke megmenekült, legalábbis egyelőre, gondoltam.

Magam előtt láttam barátom vékony alakját, szemüveges arcát, mindig komoly tekintetét; mintha az élet értelmén tűnődne folyton; aztán Janneke telt kebleit, és persze a haját, a szemeit, az ajkait és a mozdulatait. Csak a hangját nem tudtam furcsamód sehogyan sem felidézni. Abban azonban bizonyos voltam, hogy én megadhatnám neki azt, amit egy férfinak meg kell adnia egy nőnek, bizonyos percekben, legalábbis.

Egyszerre rettenetes fáradtság tört rám. Ideje hazaindulnom, gondoltam, és az órára pillantottam.

Nem tudtam kivárni, míg a pincér újra megjelenik az asztalomnál; a pult-hoz támolyogtam, és fizettem.

Kinn hűvös volt, s valahogyan egyszerűnek, de mégis szomorúnak tűnt minden.

A kirakatokban a nők bugyiban és melltartóban mutogatták magukat; műmosollyal kacsingattak a járókelőkre.

A vasúti pályaudvar felé indultam, de csak újabb és újabb utcák következtek, újabb és újabb nőekkel, kurjongató férfiakkal. Nyilvánvaló volt, hogy eltévedtem, s úgy tűnt, hosszú ideje bolyongok már a szűk utcákon, amikor egyszerre bomló hús szagát éreztem.

Nekidőltem az egyik házfalnak.

Hányingerem volt. Összeszedtem maradék erőmet, s elindultam; múltjon már e lehetetlen nap lehetetlen éjszakája.

Néhány lépést tettem csupán, amikor olyasmit láttam, amire végképp nem számítottam. Megszédültem, és mindkét tenyeremmel a kirakatajtó üvegéhez támaszkodtam.

Igen, a haját néztem, az ajkait..., és nem hittem a szememnek.

Janneke egy bárszéken ült, piros fehérneműben, s a kezében egy félig telt kólásüveget tartott.

Úgy tűnt, egy pillanatra meghökkent ő is. De csak egy pillanatra, mert azután elmosolyodott, és lassan odajött az ajtóhoz.

Kiegyenesedtem.

Kinyitotta az ajtót, és karomnál fogva behúzott. Már nem mosolygott.

Mindössze egy ágy, egy mosdó és egy szemeteskosár volt a kis helyiségben, valamint egy szűk és nagyon meredek lépcső, amely valahová felfelé vezetett.

Mit keresel itt, kérdezte bosszúsán, miközben behúzta a kirakat függönyét. Mintha köd szítált volna, halovány, szürke fény remegett benn.

Csak néztem, bámultam zavartan; így még sohasem láttam. Bőre olajosbarnán ragyogott, s a haja, a haja úgy aranylott, ahogyan szinte még sohasem.

Szóval ebből élsz, szólaltam meg egy idő után keserűen. Ebben a cellában úzöd az ipart.

Csípőre tette a kezét, és szomorú mosolyfélét küldött felém.

Itt kefélsz mindenkivel, folytattam. Agyba-főbe. Igaz?!

Miért, mit gondolsz, hol, kérdezte ingerülten, és leült az ágyra. Ez Amszterdam, és nem Uitgeest, tette hozzá aztán.

Épp válaszolni akartam, amikor fentről furcsa zaj hallatszott.

Ki van fenn, kérdeztem, gyorsan.

Elnevette magát. Menj fel, s majd meglátod, mondta.

Ki van fenn, kérdeztem ismét, és éreztem, hogy kezdek dühbe gurulni. A fáradtságom pillanatok alatt elmúlt.

Menj csak fel, mondta, már várnak.

Hát jó, gondoltam, akkor játsszuk végig ezt a játékot.

Lassan elindultam a lépcsőn. Janneke felkelt az ágyról, és utánam jött.

Miközben felfelé haladtam, eszembe villant, hogy a lány a Fehér Por rabja, s noha ezt korábban is tudtam, most mindez mégis valahogyan más értelmet nyert. Sokszor hallottam már nőkről, akik áruba bocsátják testüket, csakhogy hozzájuthassanak a szerhez. Hát most itt van egy példány közülük, egy díszpéldány, gondoltam.

Újra zajt hallottam fentről. Eszembe jutott a két férfi a sikátorból, és egy pillanatra elbizonytalanodtam, de aztán továbblépdeltem felfelé, egyik kezemmel a lépcsőkorlátba kapaszkodva. Janneke követett.

Amikor felértem, és elhúztam a feljárót a fenti helyiségtől elválasztó nehéz függönyt, láttam, hogy ugyanolyan kárpit van a szoba szemközti oldalán is. A túloldali függöny kissé meglebbent, és szinte biztos voltam benne, hogy mögötte van egy másik bejárat is, amelyen épp most távozott valaki.

Néhány lépést tettem előre a félhomályban. Amint szétnéztem a kicsiny, hosszúkás helyiségben, a bevetetlen ágyat pillantottam meg először. Láttam a félig felhajtott takarót a gyűrött lepedőn s a mélyedést a párnán, amely nyilvánvalóan egy fej lenyomatát őrizte. Valaki itt feküdhett az imént, s nyilván még ki sem hült az ágy, gondoltam. Közelebb léptem, hogy megérintsem, mintegy ellenőrizve feltevésemet, de hirtelen mégis meggondoltam magam; nem akartam tenyerelem érezni egy idegen test hátrahagyott melegét.

Az ágy mellett, a fapadlón egy zöld éjjeli lámpa égett. Szétnéztem újra a halovány fényben, s ekkor vettem észre a szemközti sarokban a hatalmas madárkalitkát. Egy méternél is magasabb lehetett.

Óriás, papagájféle madár gubbasztott a koszos kalitkában. Akkora madarat még sohasem láttam, még a természettudományi filmekben sem. Teniszlabdányi szemeivel szomorúan nézett rám, aztán elfordította tollas fejét, és az egymásra ragasztott, szakadozott posztereket bámulta a falon.

Csak álltam ott, s közben minden olyan valóságértelmenek tűnt.

Janneke ekkor elnevette magát, és közelebb lépett.

Ő Miss Marple, mondta. Mindent tud, és mindent kiderít, tette hozzá furcsa mosollyal. Ő a legjobb barátnőm. Kicsit dacos, de majd megbarátkoztok, jelentette ki.

Lassan kezdett minden egy szürrealista filmre hasonlítani; s ez már valóban sok volt. Úgy éreztem, végképp nincs több erőm.

Janneke egyik kezét a vállamra tette, s olyan közel hajolt, hogy a nyakamon éreztem a leheletét.

Mi ez az egész, nyögtem.

Sokat akarsz tudni, suttogetta, s a másik kezével lassan kigombolta ballonkabátomat.

Ez Amszterdam, itt minden másképpen van, súgta, mintegy megnyugtatólag.

Lassan az ágy felé tolt, s amikor lehullott rólam a ballonkabát, az ágyra lökött.

Hanyatt vágódtam, s Janneke rögtön rám ült. Hosszan, kutatóan nézett rám.

A fejem a párnának épp abba a mélyedésébe került, amelybe az imént egy másik fejet képzeltem.

Hirtelen eszembe jutott a barátom, s az, hogy ezt az egész ügyet hogyan fogjuk majd elrendezni.

Gyorsan be kellett látnom azonban, hogy már nincs menekvés.

Egy ideig még hallottam Miss Marple mocorgását a kalitkában, aztán Janneke kikapcsolta a melltartóját, és fölém hajolt.

Orgonaillatot éreztem.

Bécsi szelet

1.

Bécsbe érkezvén vettem egy sapkát.

A jó sapka életet menthet, mondogatták állítólag a *Kis emberek utolsó mondatai* sorozat szerint a szibériai hadifoglyok, talán nekem nem ez lesz az utolsó mondatom, de igazat kell adnom nekik mindenféleképpen. Betoppanva ugyanis a Pannon-tenger mélyéről az Alpok keleti nyúlványaihoz, igencsak meglepett, hogy a kellemes őszből a zord télbe érkeztem. Igaz, ahogyan sok minden más, ez sem volt teljesen egyértelmű. Hol hatalmas hóvihar tombolt, hol tavasziasan sütött a nap.

Az első pillanatban úgy tűnt, az igazi bécsiek nem viselnek sapkát, a *Wiener Lüfter*nek becézett bécsi szellőcske őket láthatólag nem zavarta, mindegy, gondoltam, majd ezzel a sapkával jól elkülönböztetem magam tőlük. Másnap azonban látnom kellett, tévedtem. Vagy a bécsiek is rádöbbenetek, hogy beköszöntött a tél, vagy pedig csak olyan bécsiekkel találkoztam első nap, akik nem szoktak sapkát hordani.

Bécsbe persze mostanság Szerbiából Belgrádon keresztül vezet az út, s amikor a vízumintézés megpróbáltatásai után kijutunk Labancia fővárosába, van mit látnunk. A belgrádi osztrák nagykövetség előtt fontoskodó biztonsági emberekkel itt Mozart-kori kosztümökbe bújva találkozunk újra, amint a Stephansdom előtt próbálják megkeresni a mindennapi betevőt, visszavéve rendszeren az otthon megismert nagy arcukból. De nem csak szerb vendégmunkásokba botlik itt a látogató, Bécs ugyanis a többi európai nagyvároshoz hasonlóan olyan multikulturális közeggé nőtte ki magát az utóbbi időben, ahol egy sapka mindenféleképpen kevés az embernek ahhoz, hogy máságát valahogy érzékeltethesse. Az igaz ugyan, hogy az osztrák néni még rászól a kínai kislányra, hogy nem illik enni a villamoson, de már senki nem emlékezik Hitler 1938-as beszédére, amit 250 000 osztrák fogadott rajongva a Hel-

denplatzon, ahol ma már japán turisták kattintgatják fényképezőgépeiket. A népek nagy kavalkádjában néha kezdtem úgy érezni magam, mint négerek közt egy európai – sapkában.

Annak ellenére, hogy a városban már jó száz évvel ezelőtt megjelentek az első autók, a belvárost a pénzes turistákat szállító fiákereknek köszönhetően továbbra is belengi a lócsiszárság. Hogy ez nem mindig volt így, két kiállítás is bizonyítja, az egyiket, melynek címét stílusosan *Bécs kocsi hajtra* fordíthatnám, a Technikai Múzeumban rendezték meg. Az interaktív bemutató érzékletesen szemlélteti, hogyan szocializálódott a város a mind népelesebb gépkocsiforgalomhoz, miként vált az autó státuszszimbólumból mindennapos használati eszközzé, egy-két szerencsétlenséggel valódi népi látványosságot produkálva időnként, s elérve azt, hogy a múlt század harmincas éveiben már taxisblokád bénítsa meg a fővárost, e szempontból is megelőzve jó hat évtizeddel Budapestet. Ezzel párhuzamosan a vasút történetével is megismerkedhetünk a Wien Múzeumban, olyan csemegékre bukkanva, mint Charlie Chaplin 31-es vagy Tito és Jovanka 67-es itteni látogatásáról készült kisfilmek. Noha jómagam nem folytattam különösebb tanulmányokat a szupersztárság fenomenóját illetően, a filmkockák alapján könnyen megállapíthattam, Chaplint valóságos hősként fogadta az osztrák főváros lakossága, megelőlegezve valamit abból, mi is vár a későbbiekben a Beatles-fiúkra. Mint lokálpatriótának igazi örömet okozott, hogy ugyan nem az Orient expressz jeles állomásaként, de a Szabadka–Újvidék közötti távolság fontos meghatározó pontjaként Kishegyes nevét is felfedeztem az osztrák császári és királyi vasúttársaság egyik század eleji térképén, bizonyítva ezzel számomra Ferenc Józsa kiváló stratégiai érzékét.

Bécs a maga kis Habsburg-reminiszcenciáival nyugodt város, sokkal nyugodtabb, mint mostanában Budapest, ahol az internetes tudósításokat követve, már csak az számít hírnek, ha nem randalíroznak az utcákon nosztalgiaforradalmárok. Itt az ember csak elvétve botlik békés antiglobalista tüntetőkbe, az ötven évvel ezelőtti magyar forradalmi eseményekről azonban több kiállítás és konferencia is megemlékezik. Legtöbbjük természetesen a Collegium Hungaricum szervezésében, de mind a Wien, mind a Leopold Museum teret szentel a 20. század története e fontos momentumának. Erich Lessingnek, a középosztálybeli zsidó fotóriporternek annak idején például sikerült a forradalom minden jelentős szereplőjét lencsevégre kapnia, gondolok itt nemcsak Rákosi, Nagy Imre, Kádár vagy Déry Tibor személyére, hanem a Corvin-közi forradalmárookra, a meglincselt államvédelmisekre, a kiegészített szovjet tankokra, de az Ausztria felé menekülőkre is.

Bécs legfontosabb kulturális eseménye pillanatnyilag mindenféleképpen az Albertinában megrendezett Picasso-kiállítás, mely a festő munkásságának utolsó korszakát mutatja be, igazán jól érzékeltetve, hogyan haladt a művész

a túlerotizált képektől egyre inkább az egyedüllét és magány ábrázolása felé. Annak ellenére, hogy állítólag élete végén a művész már csak a pénzért alkotott, Picasso zsenialitása egyértelműen ezt a kiállítást teszi a legfontosabbá, ugyanakkor számomra az igazi csemegét az osztrák kortárs festő, Erwin Wurm installációi jelentették, melyeknek lényege talán tömören annyi lehet, hogy meglepő helyszínekre helyezve oda nem illő tárgyakat hihetetlen hatásokat tud kelteni. Így igazi szenzációszámba megy a fejfelé felépített ház beékelődve a Modern Művészeti Múzeum tetejére, de szintén hatásos az elhízott, bánatát szavakba öntő depressziós autó, az apácák és papok citrommal a szájukban sorozat, valamint *A Ludwig Múzeum közösen a Mumokkal* című alkotás is.

Mindezek után persze nem engedhetjük meg magunknak, hogy a kulturális sokkot megemésztendő, ne üljünk be valamelyik, a múlt század elejét idéző bécsi kávéházba, s ne rendeljünk egy jó feketét, melynek észrevételeim szerint a lényege az, hogy minél hosszabb ideig készüljön. A diszkrétan figyelő pincérek elismerését pedig azzal tudjuk kivívni, ha sapkáinkat félretéve, órák hosszágig szürcsölgetve bambulunk magunk elé.

2.

Bécsben természetesen – ha nem is mindannyian sapkában –, de már előttem is jártak magyarok. A város utcáin sétálva lépten-nyomon rábukkanunk a közös múlt bizonyítékaira, melyek büszkén tanúsítják, hogy Bécs életében, ha nem is mindig pozitív szerepkörben, de több fontos pillanatban is jelen voltak nemzettársaink. A fővárosiak igazán hálásak lehetnek például bizonyos Libényi János csákvári szabólegénynek, aki a Ferenc József elleni sikertelen merényletkísérletével arra ösztönözte a császárt, hogy az attentát helyszínén felépíttesse Bécs egyik legszebb templomát, a *Votivkirchét*.

Egy szintén jelentős épület sorsában kapott szerepet a bajai Nehr Sándor is, akinek abban a megtiszteltetésben lehetett része, hogy elkészíthette a városháza tornyát díszítő, alulról igencsak aprócskának tűnő, de valójában három és fél méteres szobrot, a *Rathausmann*t, mely büszkén őrzi mindent átlátó tekintetével a várost.

Ha már a városháza előtt járunk, elérkezett végre az a pillanat, amikor bejelenthetjük: Bécsben hivatalosan is elkezdődött a karácsony. Az épület előtti tér díszítése minden szempontból impozánsra sikeredett, s ha kisebb nehézségek árán átverekedjük magunkat a tömérdek árust ostromló és közben vidáman borozgató bécsieken, még időben bejutunk a szintén nagy látogatottságú bécsi könyvhétre, melynek számos programját és a számos kiadó számtalan kiadványát felsorolni képtelenség, de ha pénztárcánk megengedi, mindenféleképpen érdemes meglepni magunkat minimum egy Peter Pongratz- vagy egy Frida Khalo-monográfiával.

Ha viszont élőben szeretnénk élvezni a képzőművészet gyönyöreit, akkor most Picasso után Chagall képeivel kedveskedhetünk magunknak. A képekből áradó lenyűgöző többértelműség folyamatos lúdbőrzést okoz, egy-egy kép gazdag szimbólumvilága újra és újra arra döbrent rá bennünket, az összes jelentésréteget felfejteni képtelenség, ezért egy idő után megelégszünk annyival is, hogy egy-egy apró motívumból építsük fel a történetet. A Chagall-képek mellett érdemes még bekukkantanunk Franz Gertsch retrospektív kiállításába is a Mumokban, ahol a képek hiperrealista stílusa hatására első pillanatban nem is hiszünk a szemünknek, s festmények helyett csak óriási fotókat látunk, s csak teljesen közelről győződhetünk meg az ellenkezőjéről: márpedig bizony festmények azok.

Csak agyunk befogadóképessége akadályozhat meg bennünket abban is, hogy a *Flohmarkt*nak nevezett bolhapiacra betévedve mindenre rácsodálkozunk, a valódi turistalátványossággá lett vásáron öreganyáink játékaiktól kezdve az emberi fantázia termékeinek legextrémebb és egyben legfunkciótlanabb csecsebecséjéig mindent megtalálhatunk, a 20-as évek szexlapjaitól kezdve a sárgán világító ufoig, hogy aztán a nemes egyszerűséggel csak népek konyhájának nevezhető élelmiszerrész nyálcsorgató látványosságai között akkor is megéhezzünk, ha egyáltalán nem vagyunk éhesek.

Mozart, Mozart, Mozart. Nemcsak az emlékévnek köszönhetően, de természetesen Bécsben még a mobiltelefonokból is Mozart folyik, s a bécsiek továbbra is szorgalmasan üzik azt a versenyt, melynek lényege annyiból áll, hogyan lehet a Mozart csokigolyót minél többféle díszdobozba becsomagolni. Ezek után persze nem csoda, hogy egyeseknek elégük lesz a neves zeneszerzőből, Michael Sturminger és Bernhard Lang darabja például *Utálok Mozartot* címmel került megrendezésre az Operaház színpadán.

Aki a könnyedebb zenei műfajokat kedveli, ízlése szerint keresgélhet a Falter műsorújságban a programok között, s a dzsessztől kezdve a drum'n'bassen át, a funk-dub-punk műfajokon keresztül a raeggéig mindenből bőségesen válogathat. A Jazzlandben a Red Hot Pods játszik jó kis New Orleans-i dzsesszt, még az Ost klubban szintén magyarokra bukkanunk: a budapesti Beshodrom ad magyar, roma és délszláv népzenei motívumokra épülő fergeteges koncertet, a közönség, ha tehetné, egész estére visszatapsolná őket, de Pettik Ádám és csapata tudja, mennyi az elég: legközelebb is visszajönnek.

Ha már így elvagyunk a magyarokkal, érdemes még megnéznünk a Wilczek-palota homlokzatát, melynek emléktáblája – igaz tévesen – a legnagyobb magyar, Széchenyi születésének helyszínére emlékeztet bennünket. Egyébként a város egyik legnagyobb és legmonumentálisabb szabadtéri kiállítását látjuk éppen: Bécs építészete ingyen és bérmentve megtekinthető, a rengeteg szájtáttató épület megcsodálását csak időnk és lábunk fizikai határai korlátozhatják. S ha már kifáradtunk a sok gyaloglásban, érdemes még

benéznünk Európa egyetlen téglamúzeumába, hogy megtudhassuk, miből is épült a város. A kiállításon a sumértól kezdve Srí Lanka és Afrika népeinek téglaművészete a teljességet ostromló igénnyel képviselteti magát.

A kiállításon természetesen magyar téglák is vannak.

3.

Pár hét után hirtelen, sapka ide vagy oda, egyik pillanatról a másikra úgy érzem, mintha a város magába szippantana: már nem keresgélek a térképen a különböző gassék és strassék között, nem bámulom folyamatosan a metrók útvonalát, és csak mosolygok a pár napos turistákon, amint körbefényképezik a várost. A beszippanás ellenére ugyanakkor magam is érzem, bécsinek lenni valami egészen mást jelent, a bécsiség maga sokkal több ennél, de hogy pontosan micsoda is, azt egyedül nem tudom meghatározni.

Az osztrákokat faggatom hát, elsősorban a halott osztrákokat, Bernhardt természetesen, aki annyira utálta a bécsieket, hogy képes volt több kötetten keresztül sétáltatni őket fel-alá a Grabenen, abból a célból, hogy utalátának összes fröccsenését rájuk zúdíthassa. Mára azonban a Grabent és a környező utcákat annyira belakták a turisták, hogy ott valódi bécsivel találkozni szinte lehetetlen. Vagy Freudot kérdezném, akinek a pamlagán ott feküdtek maguk a bécsiek is, hogy lelkük zavaros világát a professzor úr kielemezhesse, de ha járnak is még a császárvárosiak pszichoanalízisre, már biztosan nem Freudhoz, és biztosan nem az ő kanapéjára: sokkal inkább kiállítást installálnak a híres heverő köré, így mutatva fricskát a lélekbúvárnak. De kérdezhetném Wittgensteint is, kinek saját maga tervezte villájára – mely esztétikai nézeteit volt hivatott kifejezni – egy hotelt építettek mára, de erre már ő sem tud mit mondani, híres mondatával egyetértve, inkább a hallgatást választja.

Egy mai kortárs még talán megpróbál választ adni: Peter Pongratz kiállítása, mely *My sweet home: Vienna* címmel a Belveder-palotában tekinthető meg, valamiféle beteges infantilizmus mögé rejtőzve, egyúttal hihetetlen érettséggel mutat görbe tükröt a bécsieknek saját városukról, a történelmi pillanatokot megélt palota falait is meglepve kissé.

De maguk a bécsiek is keresik a választ saját identitásukra: a bécsi akcionizmus felidézésére például *Wieder und wieder* címmel performance-sorozatot indítottak a MUMOK-ban, megpróbálva újraéleszteni a nagy múltú műfaj hagyományát. Őszintén be kell vallanom, noha mindig is szerettem ezt a fajta művészetet, a bevezető előadás alatt, mely egy fából készült téglatest összetákolásából állt, jómagam az elalvással vívtam sziszifüszi küzdelmet, s ezek után a többi performance-ra nem voltam kíváncsi.

A hely szelleme azonban nem így akarta. Ugyanis amíg valamelyik furcsa nevű kolbászfajtát majszolgattam az egyik aluljáróban, egy hajléktalanra let-

tem figyelmes, amint időnként elhaladva előttem, a cigarettacsikkek számára felállított hamutáliból gyűjtögette a még használható darabokat. Amint ott álltam, többször is elhaladt, jött újra és újra, a kiállítás címére rímelve mondhatnám azt is: wieder und wieder. S ez a performance sokkal inkább magával ragadott, mint a múzeum falai közé bevitt sterilizált erőltetése valaminek.

Persze nem csak én fürkészem kíváncsian a bécsiéket: emlékezve a Monarchia egykori népeire és szomszédaira, ők is érdeklődnek utánam, a kelet-európai után. A fénykép hónapjának kikiáltott novemberben a japán Nobuyoshi Araki gésákat bemutató sorozata, vagy az amerikai fotózás történetét szemléltető kiállítások mellett a bolgár, albán, macedón, román, orosz és természetesen magyar fényképek is fontos helyet kaptak a kiállítótermekben.

Az egyik városi legenda szerint Kennedy elnök németországi látogatásának a tervek alapján Hamburgban kellett volna kezdődnie, s az amerikai diplomácia csak akkor döntött mégis a megosztott Berlin mellett, amikor a Fehér Ház szövegírói figyelmeztették az elnököt, az *Ich bin ein Hamburger* mondattal nem biztos, hogy a kívánt hatást éri el a németek körében.

Ich bin ein Wiener, ich bin ein Wiener, kóstolgotam a mondatot, de aztán sajnálattal döbbenek rá, nem lesz jó, bármennyire szeretném, a kívánt hatás nálam is elmarad: három hét után továbbra sem mondhatom magamról, hogy bécsi lennék, sokkal inkább csak egy bécsi szelet, csupán csak egy aprócska szelet Bécsből.

Abból a Bécsből, amely néha tud nagyon szép, de egyben csúnya is lenni. A nappalra tisztára sűrű városból, amely minden éjszaka újra és újra bekoszolódik. A városból, ahol időnként megvillantja magát a felső tízezer, ahol a polgárság saját diadalát ünnepelve foglalja el a csillogó éttermeket és kávéházakat, de közben a Karlsplatz aluljáróiban hajléktalanok, alkoholisták és drogosok tömege bámul üres szemekkel a világra, semmit nem látva a csillogásból és villogásból, s nem értve pontosan, mi is az, ami körülötte történik.

Én pedig csak azt ismétlgetem wieder und wieder: *Ich bin ein Wiener Schnitzel, ich bin ein Wiener Schnitzel*.

Újvidék felé

Nem tudom, mi teszi, hogy egyes múltbéli élmények jól emlékezetünkbe vésődnek, míg másokból csak körvonalak maradnak, vagy még azok sem, de bárminemű legyen is annak az erőnek a természete, mely befolyásolja a választást, nem mondhatom, hogy maradéktalanul megfelel az esemény fontosságának, de a pusztán tény, hogy valamire emlékszünk, még semmit sem mond az elsődleges benyomás mélységéről. Ha így lenne, akkor az emlékezetünk nem lenne más, mint hegek gyűjteménye, kivéve azt a néhány bibliográfiai adatot, melyet mint az élet örömeit jegyezzük. Ebben az esetben nehezen magyarázhatnám meg, hogy mért nem feledtem el azt az esetet, amikor egyszer régen Kiš, Mirko Kovač és én, egy párás nyári vasárnap Újvidékre utaztunk egy kávéra, még ha ez a történet parányinak is tűnik sokéves barátságunk viharos bonyodalmaihoz képest, kissé csattanó nélküli, ahogy Miroslav Karaulac mondaná. Ezt onnan tudom, hogy bármikor megkíséréltem valakinek elmesélni, a beszélgetőtárs a végén mindig feltette azt a gyermeteg kérdést, hogy: „és azután”, valamilyen hirtelen fordulatra számítva. Előrebocsátom, hogy ilyennel nem rendelkezik. Meglehet, hogy pont a történésnek az a lehalkított lüktetése, kiélezett dísztelensége indokolja leginkább, hogy egy hirtelen jött újvidéki út ennyi év után is olyan, mintha tegnap történt volna.

A hetvenes évek közepén, valamikor június végén, egy lomha vasárnap délután, Kiš, Mirko Kovač és én az akkori, Takovo utcai bérelt lakásban üldögéltünk. Forró nap volt, egyike azoknak, melyben a város petyhüdtté válik és kihál, mint valami elhagyatott erődítmény, az átforrósodott útburkolat pedig nyirkos moharéteg módjára süppedezik a csak elvtve közlekedő járművek kerekei alatt. Benéztek hozzám, mivel ebéden voltak Mirko egyik barátnőjénél, aki a közelben lakott.

Irodai kiszolgálást (Kiš így nevezte a kávé) ittunk, és hideg ásványvizet, volt valami vörösborkunk is, de egyik sem hozott felfrissülést. Fáraosztónak találtuk a ragadós délutáni hőséget, a szeánszunk elhúzódott, rendszeres, lármás összejöveleinkkel ellentétben színtelen, szürke volt. Elmenni valahova erőnk nem volt. Beszélgetésünk is amolyan langyos lassúsággal csordogált. Mirko és én igyekeztünk ráhangolódni egyikére azoknak a szokásos szeánszoknak, melyeket irodalmi és más hírek heves szemlézése jellemzett, de most sehogyan sem tudtunk úgy igazán belelendülni. Én kulturális közéletünk megfontolt döntőbíróinak hétfégi interjút parodizáltam, Kovač viszont Brane Petrović előző esti ellenállhatatlan kávéházi jelenéseiből adott elő néhányat, elég szellemesen, de szokásunkkal ellentétben beszélgetésünk szála el-elvekonyodott és egyre csak szakadozott, mint az ügyetlen varrónő kezében a cérna.

Vida Ognjenović a Hídban:

2005/5.

Vida Ognjenović:
Útirajz vagy regény

Gojko Božović:
Regényes utazás
az útleírásba

Mihajlo Pantić:

A két sík

Vickó Árpád:
Az út metaforája

Tulajdonképpen Kiš állandóan megszakított bennünket közbeszólásaival. Furcsa hangulatban volt, egyszerre bősz és melankolikus. Beszélgetés közben hirtelen fel-felkelt, hol azért, hogy becsukja az ablakot, mert kívülről, valaki teraszáról rostonsültek szaga és füst szivárgott be, hol azért, hogy ugyanolyan indulatosan kinyissa a hőség miatt. Miközben ott téblábolt a szobában, valamilyen magyar dalt dúdolt, átnézte az újságot, lapozgatta a könyveket, Diane Wakoski amerikai költőnő felől kérdezősködött, kinek pár versét éppen akkor fordítottam a *Književna reč* számára, ezért volt a könyve nyitva az asztalomon, a lap a félkész strófával pedig a gépben. A rádió erőteljesen el

lett hallgattatva, mihelyt megérkeztek, mivel valami betelefonálás szórakoztató nyavalygás kezdődött, televízióm akkoriban még nem volt, a délután viszont lustán, a nehéz párában fuldokolva araszolt.

Mirkót kihívtam a konyhába, hogy kinyisson egy palack hús ásványvizet, vagyis azért, hogy megkérdezzem tőle, mi történik, homályos választ adott, kertetelt, hogy nem is tudja pontosan, biztos csak a forróság miatt ideges egy kicsit, végül kinyögte, hogy azt hiszi, Danilo egy aktuális szerelmi félreértés miatt ilyen komor. Semmi különleges, fűzte hozzá, átmeneti állapot. De azt nem engedte meg, hogy tréfát űzzek a témából. Ezzel most ne szórakozz, szakított félbe komolyan, ez alkalommal nem kell tüzelni, amit furcsának találtam, mert különben ilyen esetben ezt mindig könyörtelenül megtettük, általában Danilo teljes mértékű együttműködésével, de azért engedelmeskedtem.

Mikor visszatértünk a szobába, azon értük, hogy egy cigarettát oltott el, miközben a füstöt kifújta az ablakon. Ugyanazt a magyar dalt dúdolta tovább, amit az előbb, csöndesen leültünk, nehogy megszakítsuk. Csöndben maradtunk, és hallgattuk.

Tudod-e, mit énekelek, kérdezte tőlem hirtelen, és lassított, érthetően kimondva, majdnem szavanként, hogy könnyebben felismerjem: „Álmokat kergető vasárnap délelőtt, / bánatom hintája, nélkülöd visszajött” (sokkal később tanultam meg a dal szövegét). Nem tudom, mondtam, azt hiszem, még nem hallottam, vagy legalábbis most nem jut eszembe. Hallgasd csak, ez biztos ismerős lesz, erősködött, és megismételte még párszor, először a szavakat, majd a dallamot: „Szomorú vasárnap száz fehér virággal, / vártalak kedvesem templomi imával”, majd a refrén: „Szomorú vasárnap...”

Valami fehér virágról és vasárnapról szól, mondtam, mivel egyes szavakat megértettem, többek között azt, hogy fehér, *belo*, azt, hogy virággal, *cvetovi* és hogy vasárnap, *nedelja*, de tényleg nem ismertem ezt a dalt. Megpróbálta emlékezetébe idézni a második strófát, sorról sorra cifrázva a szép dallamot, de hiába igyekeztem felismerni.

Seres Rezső, mondta tanítósan, azt várva, hogy ez a név mindent érthetővé tesz, és végre eszembe jut a lecke. Most már csak tudod, kiről beszélek. Nem tudtam. Ez az ő híres slágere, a *Szomorú vasárnap*, most már tudod? Nem tudtam. Nem hiszem el, hogy nem tudod, ki az a Seres Rezső, és hogy nem ismered ezt a sanzont. Sosem hallottam, mondtam én. Mirko is így nyilatkozott.

Emberek, a sanzón lángelméje, nagy csillaga volt ez a Seres Rezső, kezdte élenken magyarázni, miközben rágyújtott. Egy kis pesti kávéházban, a *Kis Pipában* zenélt, főként saját műveit játszotta. Azt mondják, mint szentélybe járt ebbe a lebuja egész Európa mondén világa, még a perzsa sah is, híres zenészek állva hallgatták, mert nem volt ülőhely. Pedig autodidakta volt, egy napot sem járt iskolába. Azt mesélik, hogy füttyörészve komponált, a konyhasztalra rajzolta a billentyűket, ujjaival átjárta őket, és füttyült. Megvadította Európát ezzel a slágerével. Tulajdonképpen a harmincas évek közepe táján az egész világ megőrült a pesti melankóliáért és a *Szomorú vasárnap*ért. Egy időben betiltották öngyilkosságra való ösztönzés vádjával, mert az öngyilkosok e dal szövegét írták búcsúlevelükbe. És képzeljétek el, hogy a kávéházakban titokban adták elő, csak gazdag és befolyásos kalandorok kérésére. Azt mondják, hogy a háború alatt a német tisztok jelszavakkal és különleges mimikával rendelték meg.

Emberek, el tudjátok képzelni azt a perverzítást, egyből teljesen felvidult, és égnek lendült a karja, rendelsz egy dalt, de hogy sügva énekeljék, és az egész zenekarnak pianissimo kell játszania, a primás alig hallhatóan színezi a dallamot, és ha bejön az őrtárat, a megegyezés szerint készen állnak azonnal valami vidámra zendíteni. Ekkor énekelve bemutatta ezt a hirtelen fordulatot a szomorú dalból egy ropogós csárdásba. Mirko és én tapsoltunk.

Furcsa, hogy ezzel a dallal Seres Rezső a második világháború előtt tulajdonképpen önkéntelenül bejelentette a katasztrófát, az európai liberalizmus

öngyilkosságát, folytatta, miközben az öngyújtóját kattogtatta, hogy rágyújt-hasson, pedig a szegény kis kávéházi mulattató csak a saját szerelmi bánatát akarta kifejezni. Mindössze másfél méter magas volt, szegény, érzékeny, zseniális őrült. Rendkívül népszerű volt. Azt hiszem, hogy a Dunderskiak, például, őt alkalmazták a híres ötnapos tivornyáikhoz. Ezért esik nehezemre elhinni, hogy nem hallottál róla.

Én nem éltem a Vajdaságban a Dunderskiak idejében, te bezzeg már akkor a síkságon garázdálkodtál, te vagány, plüss állatokkal integetve, utaltam tréfából egy gyermekkori fényképére, az én generációm viszont, pionírken-dővel a nyakában énekelte: „sremački smo mladi partizani, s puškom u ruci mi bijemo boj...”

Végre elnevette magát, és nevetve énekelt és fordította nekünk tovább: „Azóta szomorú mindig a vasárnap, / könny csak az italom, kenyerem a bánat”. „Otada zauvek tužne su sve moje nedelje, / suze su jedino mi piće, a tuga hleb je moj.” Mit gondolsz, él még Seres Rezső, kérdeztem, hívjuk fel Vujicsics Sztojánt, ő tudni fogja, mivel a testvére, Tihamér is zenész. Ne, ne, azt hiszem, hogy Seres Rezső megölte magát, emlékezett vissza Kiš, öngyilkos lett, még hozzá nemrégén. Sikerült neki, mint zsidónak, túlélnie a háborút, annyit tudok, Pesten a rajongói és barátai bújtatták, de azt hiszem, hogy a kommunisták mint burzsoá érzélgősséget takarították el. Azt hiszem, hogy a magyar írók közül mondta valaki, hogy később, a te „újjáépítési” dalaidd idejében, kétségbeesésében, hogy többé nem léphet fel, kiugrott pesti lakásának ablakán. Különben jól keresett a háború előtt, de mivel tapodtat sem mert moccanni Pestről és a *Kis Pipa* nevezetű kicsinyke kávéházából, éhen halt, mert később külföldről egy fityinet sem lehetett bevinni Magyarországra.

Így történt, hogy szomorú vasárnapja közül az egyikén kivetette magát az ablakon, tette hozzá, azután szürcsölt egy kicsit a borból, panaszkodva, hogy majdnem felforr, de hogy ízetlenség lenne Seres Rezsőről beszélni valami olyan banális ital mellett, mint az ásványvíz.

És mi most mért ne mennénk el Újvidékre, mondtam hirtelen, magam se tudom, mért. Egyszerűen nagyon megörültem, hogy Danilónak végre jobb hangulata van, ezért az jutott eszembe, hogy milyen jó lenne kiszabadulni a ház fülledtségéből, és utazni egy kicsit Mirko kényelmes autójával. Mit szóltok, milyen ötletem van, hát nem nagyszerű, igyekeztem valahogy felrázni őket. Pođosmo li, pođosmo – idéztem a népdalt, elindulánk.

Annak ellenére, hogy már előzőleg is gyakran tervezgettük, hogy egyszer elmegyünk Újvidékre, fel voltam rá készülve, hogy az ajánlatom kinevetik, mint szintiszta tettvágyat, mely csöppet sem illik az ilyen dekadens forrásághoz. Ezért őszintén meglepődtem, hogy mindjárt mindketten és majdnem egy időben ugrottak talpra. Még tiltakoztak is, mikor egy kis időt kértem, hogy átöltözzek és elkészüljek. Hála az ő állandó sürgetésüknek, ez villám-

gyorsan meg is volt, így tíz perccel később már a főpostánál lévő kereszteződés felé kocsikáztunk.

Itt azután, a szemafornál állva, elnézegettük, ahogy egy belgrádi kirándulás ziháló diákjai áthaladnak az úton, és a Pionír park felé igyekeznek, természetesen fröcskölve egymást, míg sokuknak, valószínűleg a közeli Pelivan cukrászdában vásárolt fagyalt csurgott végig az állán, a kezén, le az izzadt trikókra és ingekre.

Látjátok azt a gólyalábat, aki majdnem kopaszra van nyírva, azt, aki sántít, nézzétek, mutogatta nekünk Mirko, hogy húzza a lábát és lemaradozik a csoportjától, no, az ott, az vagyok én. A cipóm véres hólyagot dörgölt a jobb sarkamon, azért megyek úgy. Pontosan tudom, hogyan fog a továbbiakban ez lejátszódni. Mihelyt a parkhoz ér, azonnal le fog ülni a fűre, mert a fájdalomtól nem bírja ki az első padig. Abban a pillanatban leveti a cipőjét, amint leereszkedik a földre, a zoknit, amely beleragadt a sebbe, csak lassan vetheti le, mert nagyon fáj neki. Egy barátja majd leönti a megkékült lábát vízzel, és ő ekkor majd megpróbálja elfedni a kivérzett hólyagot egy darab papírral, az új *Zabavnik* kiszakított lapjával, melyet aznap reggel vett, ezért nincs most fagyaltja.

A kisfiú tényleg úgy lépdelt, mintha törné a cipő, és le is ült, mihelyt birtokába vehette a park fűvét, én minderről figyelmesen közvetítettem, kintartóan visszatekingetve a hátsó ablakon. Hogy mi történt tovább, azt már nem láthattam, mert tovasiklottunk a Miloš kenéz utcán.

Míg az újbelgrádi autópályán haladtunk a zimonyi elágazás felé, azt vitattuk, hogy Újvidéken melyik kávéházban fogunk megszállni, összeszámoltuk azokat a barátokat, akiket találkára hívhatnánk, és megvitattuk, hogy melyik útvonalon fogunk eljutni odáig. Megegyeztünk, hogy az lesz a legjobb, ha kiülünk valamelyik kerthelyiségbe, ekkor Kovač azt ajánlotta, hogy egy pétervárad-i éttermet válasszunk a folyóra és a város látképeire eső kilátás miatt, én pedig a híres *Piros csizmáért* szálltam síkra, mert aznap még nem ebédeltem. Végül abban egyeztünk meg, hogy a megfelelőt a helyszínen választjuk majd ki.

Le kellett azonban mondanom azon ötletemről, hogy a régi úton, a szerémségi kis falvakon keresztül utazzunk, és azon tervemről, hogy útközben megmutassam nekik Karlócát, mivel Mirko úgy vélte, hogy az az út keskeny, és ezért lassú hajtásra kényszerülne. Rákanyarodott ezért az újra, és hamarosan, útitársai meglegedettségére, tövig nyomta a gázt. Száguldozva kerültünk ki más autókat, mintha azok helyben álltak volna, én pedig a nyitott ablakon keresztül integettem az ámuló vezetőknek, akik azt hitték, hogy valamilyen hibára figyelmeztetem őket, és rikoltoztam nekik: parkoljatok le, lassú teknősök, parkoljatok le, nem látjátok, hogy itt jön a rettenetes hármas egy igazi vezetővel az élén?

Mirko tényleg élvonalbeli sofőr, egy azok közül, akik úgy vezetnek, hogy függetlenül a sebességtől az ember úgy érzi magát, mintha egy kényelmes fotelba süppedve ülne, és csak a szeme száguldana egyre messzebb és messzebb a látóhatár felé.

Útközben, emlékszem, a síksági táj jótékony hatásáról beszélgettünk, mely lágyan és nyugtatóan várja be a tekintetet, a zöld szín különböző árnyalatairól, melyek puhán folynak át egymásba, Kovač pedig egy magányos fára csodálkozott rá, messze kinn a mezőn. Valami okból én azt állítottam, hogy az biztos egy almafa, Kiš pedig, hogy nem, hanem mandulafa, és rázendített: „raslo mi je baaadem drvo, tanko viiisookooo”¹, bár ez a leírás csak a dal kedvéért volt arra a görbe, lombos fára alkalmazható, mely felsejlett a távolban. Kovač kitartóan azon tűnődött, hogy mért nem ültetnek belőle többet, parcellánként bár egyet, akkor a kapások és az aratók hűvösben ebédelhetnének, vagy leülhetnének a fűre, hogy békében gyógyítsák a kezükön a hólyagokat, piszkálódttam, „s lepoom devojkoom”², cifrázta Kiš. Ekkor Konjović, a festő jutott eszébe, az út menti piros pipacsok sokaságára mutatott a fűben, szerinte piros virágokkal frissen nyomtatott zöld selyem, hullámozóan hosszú métereire hasonlított az egész, melyet szétterítettek a földön, hogy megsikkadjon. Én azt mondtam, hogy nekem azok a pipacsok a fűben úgy néznek ki, mint Piroskák valami nagy gyülekezete, akiknek valaki azt magyarázza, hogy ne az erdőn keresztül menjenek, amikor elindulnak ajándékaikkal a nagymamához, hanem maradjanak a mezőn, mert így soha nem fognak találkozni a farkassal. Kovač azt állította, hogy egy ilyen pásztázott területen Piroška még egy nyúl elől sem tudna elmenekülni, az még akkor is elnyelhetné, ha egy Maserati gyorsaságával pörkölne, óránkénti kétszáz hússzal.

Ezután Csehovot emlegettük és a *Három nővért*, Kovač úgy vélte, hogy ez a dráma maga a tökély, míg Kiš ugyanezt állította a *Sirály* kapcsolatban. Én azt meséltem, hogy valaki (akkoriban valószínűleg még azt is tudtam, hogy ki) azt mondta, hogy a *Sirály* olyan darab, amely egy olyan embercsoportról szól, melyben körbe-körbe mindenki téves személybe szerelmes, és pont ezt nem képes belátni, de nekem akkor, a kocsiban, míg Újvidék felé száguldtunk, inkább úgy tűnt, hogy ez a *Három nővérré* inkább érvényes, mivel az ő álmaik, meggyőződéseik, ötleteik és törekvéseik úgyszintén egytől egyig mind téves emberek, téves helyen, téves időben és a téves kapcsolatokban való melléfogásai.

Beszélgettünk a Dunáról, a hatalmas folyóról, amelynek egymagában sikerül Európát összekötnie, ahogy Kovač mondta. Tulajdonképpen most nem is az a fontos, mivel kapcsolatban próbáltuk egymást túlordítani, míg a nyi-

¹ „nőtt nekem egy mandulaafám, vékony, maaagaaas”

² „széép lááánnyal”

tott ablakokon keresztül a meleg szél arcunkat korbácsolta, ami szokatlanul jólesett, hanem érdekes volt, hogy hirtelen mindhárman milyen jó hangulatba kerültünk, majdnem úgy ujjongtunk, mint a gyerekek. Így érkeztünk meg Újvidékre.

A várost, a mi izgatottságunkkal ellentétben, mély délutáni álomban, ebéd és hideg sör utáni állapotban találtuk. Egy-egy katonán és fiatal páron, gyermekkel a középben, valószínűleg útban egy kórházi vagy házi látogatóba, járókelő épphogy csak volt az utcán. Alkalmas helyet kutatva köröztünk, ahol megihatnánk valami hideget. Abban az időben nem volt olyan nagy választék vendéglőkben és kávéházakban, mint ma, és azok, amelyekről tudtunk is, csak estefelé nyitottak ki, vagy vasárnap egyáltalán nem dolgoztak, amit teljesen kihagytunk számításunkból, amikor megindultunk Újvidékre. Nem voltunk túlzottan szerencsések, egy igazán jó kávézó felderítését illetően. Egyesek, mint a cukrászda a központban, túl szakszervezetesen néztek ki, még kevésbé vonzottak bennünket az olyanok, melyek inkább állomási gyorsítkezdékre hasonlítottak, a híres *Piros csizma* estig csukva volt, a *Vojvodina* Szálló kertje úgyszintén, a *Putnik* kávézójában pedig esküvői ünnepséget tartottak. Szórakozóhelyekről lévén szó most is, mint általában ebben a témakörben, Mirko győzött – egyenesen Pétervárad felé vettük az irányt.

Útközben, közel a hídhöz, egy autóbusz-megállóban Kiš szólt Mirkónak, hogy lassítson, mert meg akar nekünk mutatni egy nyugtalankodó fiúcskát, akinek egy sötétkék nyári ruhás fiatal, barna hajú nő erősen fogta a kezét. A sovány kislány, akinek majdnem hegyes térde és vörös, göndör haja volt, izgett-mozgott, húzta és rángatta a nő kezét, miközben plasztikpisztolyával körbe-körbe célozgatott, és azt kiabálta, hogy: bum-bum-bum.

Az ott én vagyok, mondta Kiš, édesanyám sétálni vitt, haragszom, mert szorítja a kezem, és nem enged játszadozni, attól fél, hogyha elengedi a kezem, akkor egyenesen egy autó alá rohanok. Indulás előtt még otthon megtöltöttem a pisztolyom vízzel, de ő kiöntötte, hogy ne vizezzem össze magam, és ne spricceljem a járókelőket, mint valami nevetlen kölyök. Ezért kapálódzom most a testem szabad részével, és mérgesen indítok sortüzet minden irányba, csak úgy, üres pisztollyal, és azt játszom, hogy én vagyok Zorro, a rettenthetetlen bosszúálló.

Egy része annak az étteremnek a várban, amelybe betértünk, teljesen üres volt. Előzőleg a teraszról szemléltük a folyót, és megálmódtuk a várost, az asztalnál pedig, míg vártuk a megrendelt italt, azt találgattuk, mi történik lent a házakban, a besötétített ablakok mögött. Kiš azt állította, hogy az újvidékiek már felkeltek, és most egykedvűen szürcsölik a kávé és a hűtött fehérbort, kedvetlenkednek, mert ébren kell tölteniük az estét, Kovač szerint viszont álmosan azon tűnődnek, hogy mit kéne vacsorázni. A vendégek közül egy utánunk érkező fiatalabb pár már másodszer cserélt helyet, talán egy olyan szöveget keresve, ahonnan látszik a folyó, úgy tűnik, hiába. A vár egykori

építője mellőzte ezt az aspektust, nem sejtve, hogy az épület egy szép napon ily drasztikusan zsánert vált majd.

A barátok közül senkit sem hívtunk fel, mert megállapítottuk, hogy akiket legszívesebben látnánk, azoknak nincs telefonjuk, vagy nem tudjuk a számukat. Azt hiszem, hogy ők ketten a kávé mellé valami tömény italt is ittak, én pedig egy szelet hideg rostonsülttel birkózva kíséreltem meg végre ebédelni. Valahogy ez nem megy neked, mondta Kiš. Nem rossz, mondtam békésen, csak egy kicsit merev. Víca, neked csak az legyen fontos, hogy természetes anyagból van, bátorított az epéskedő Kovač, borzasztó lenne, ha műanyagból lenne szó, még ennél is nehezebben menne.

Akkor valahonnan, talán egy másik teremből, megjelent Ž. B., és közeledett, hogy majd üdvözöl bennünket. Ti is a szimpóziumon vagytok, kérdezte tőlünk. Igen, felelte az illetékeskedő Mirko, nem, kondult meg röviden Kiš, miféle szimpózium, érdeklődtem én, azt a rostonsült természetes anyagot rágva. Tehát nem erre jöttetek, nevette el magát Ž. B. Hogy gondolod azt, hogy nem erre jöttünk, mondta Kovač komolyan, hát próbálj meg jobb szimpóziumot találni hármunknál, ha tudsz.

Később megmagyarázta nekünk, hogy az újságban olvasta, hogy Ž. B. épphogy csak visszatért Londonból, ahol négy évet töltött nagykövetként. Azért hihette, hogy valaki minket is meghívna valamilyen szimpóziumra, nevetett Kiš, nagyszerűen válaszoltál neki, Kovač, teljesen összezavartad a diplomatát.

Visszafelé is az új úton mentünk. Mirko először a hídon keresztül visszavitt bennünket Újvidékre, majd kanyargott valami szűk utcákban, gyárkerítések és töltések mellett, végig a rövidebb úton ment a kereszteződésig és az autópályáig, amiért Kiš mindjárt kiénekelte neki egy poémát. Mirelja, te nagy emberi csoda – dicsérte. Látod te ezt, fordult hozzám, tudja, hova vezet akár a legkisebb utca és sikátor is az ország minden városában, és hogy melyik az egyirányú, melyik nem. Semmi gond, jegyeztem meg féltékenyen, csak a közlekedési jeleket kell követni. Miféle jelek, neki nem kellene olyan banális segédeszközök, mit magyarázol, fedett meg Kiš. Ő egyáltalán nem szerintük igazodik, még mielőtt meglátná őket, már tudja. Emellett, amiért leginkább irigy vagyok rá, nem fél a kutyáktól, nem, komolyan mondom, Mirelja kész csoda.

Az úton én újra integetéssel alátámasztva küldözgettem a parkolóba azokat a vezetőket, akiket megelőztünk, míg Kovač nyomta a gázt. Arról beszélgettünk, hogy milyen jól éreztük magunkat, annak ellenére, hogy semmi sem úgy alakult, ahogy elképzeltük, a szórakozás legszebb része pedig pont az utazás volt. Nem, nem, ez egy teljesen sikeres szimpózium volt, állapította meg Kovač, ez kétségbevonhatatlan.

Belgrádban mindannyian újra hozzám tértünk be, ők mindenféle telefonáltak, majd szétszéledtünk. Kiš Marija Čudinához ment, ahol már egy

nagyobb társaság várta, Kovač pedig egy ismert filmrendezővel találkozott, akivel egy új forgatókönyvön dolgozott, amely egy emberről szól, aki elmegey a tengerre, és ottlétének első napján, mihelyt belegázol a vízbe, megszűrja egy süni, és ez megváltoztatja az életét. Ezen sokat neveltünk. Én otthon maradtam, hogy megpróbáljam befejezni Diane Wakoski *Spanyol király*ának fordítását. Így fejeződött be az első és egyetlen közös utunk Újvidékre. Kiš visszaemlékezésének okát a melankolikus slágerre pár nappal később tudtam meg Mirkótól. Említésre sem méltó.

Ui. Még egyszer a tények mágikus körözéséről.

Majd húsz évvel ezelőtt, nagy pártfogással, a belgrádi Szerb Nemzeti Színház kisszínpadának repertoárjára felvették egy magyar író, Müller Péter *Szomorú vasárnap* című darabját Gabrijela Bratić fordításában és Božidar Đurović rendezésében. Időközben sokat olvastam a *Kis Pipa* kávéházi autodidakta zongoristáról, Vujicsics Sztoján pedig elvezetett megnézni, hogy annak idején hol is volt az. Akkor tudtam meg, hogy a dal szövegét Jávor László írta, és tudott egy régebbi változatot, melynek maga Seres Rezső volt a szerzője. Mindkettőt nagyon szépen énekelte. Mesélte, hogy az öreg zenész gyermekmód tudott örülni annak, hogy a háború után a tiltott zeneszerzők listájára került Liszt és Bartók mellé. Sokat vergődött munka nélkül, éhezett, időről időre titokban játszott házaknál, barátok segítettek, például Sztoján testvére, Tihamér, majd egyszerűen véget vetett szenvedéseinek. A *Szomorú vasárnap* számos változatát hallottam már, de úgy tűnik, hogy az, amelyiket Billie Holiday énekelte, állna legközelebb a *Kis Pipa* mollra hangolt lángelméjéhez.

Müller darabját, Seres Rezsőről írt életrajzi drámáját úgy olvastam, mint Danilo valami mágikus üzenetét. Akkor tanultam meg a *Szomorú vasárnap* szövegét fejből és magyarul, egy barátom emlékezetére, aki felfedett nekem egy festői darabkát a mély pannon *spleen*-ből. Kiš akkor már nem élt, Kovač pedig nem volt Belgrádban, és én sem néztem a darab bemutatóját, mert pár héttel előtte otthagytam a Szerb Nemzeti Színházat. A rendező, Đurović, aki a színészekkel egyetemben épphogy kiharcolta, hogy a darabot ne vegyék le a repertoárról, egyszer majdnem lopva vezetett be, hogy megnézzem az előadást. Nem is sejtette, mért lépek a terembe olyan izgatottan. Úgy éreztem magam, mintha valaki titokban, halkán, a fülembé súgva énekelné a *Szomorú vasárnapot* készen arra, hogy ha bejön az őrzár, azonnal egy élénk csárdásba csapjon át.

Pár évvel ezelőtt összerendeztem, míg a *Schindler listáját* néztem. Azt hiszem, hogy Kiš lenne azon kevesek egyike a moziteremben, aki felismerné a dalból való rövid zenei idézetet az egyik jelenetben. Nekem az a pillanat, azon az estén, valami módon a vele való találkozást is jelentette.

Morbus Hungaricus I.

1.

*„A művészethez nem kell pátoasz,
napi kegyetlenség is elég.”
(Henri de Toulouse-Lautrec)*

Hogy megadjam a kellő tisztességet hajnaltájt elpusztult kutyánknak, Nérónak, nagyapám 1987 nyarán eltávozott bátyjának zakójába csavartam meredt testét. A felöltöt a ház legeldugottabb, üresen álló szobájának egyik szekrényéből halásztam elő. A diófa alatt ástam gödröt különösebb erőfeszítés nélkül. Ahogy a lyuk mélyült, úgy tompult bennem a heves hiányérzet: mintha a kutyaólból belém is átsugárzó űrt képes lenne betömni néhány ásonyomnyi nedves föld. Amikor végeztem a munkával, hirtelen föltámadt a szél, és egy dió pottyant le a fáról egyenesen a gödörbe. E furcsa jel döbbenett rá még abban a pillanatban, hogy Néro alapvetően lírai alkat volt – mindennél jobban szerette hajkurászni az udvarunkba leszálló (a hátsó épület padlásán tartott) galambjainkat anélkül, hogy bármelyiket is megkísérelte volna elkapni. „A fölroppenés pillanata”, villant át rajtam e két szó Rutger Hauer jelenetével egyetemben, amikor útjára bocsátja fehér madarát a Szárnyas fejedelmű végén, miközben leereszkedtem a tetemmel a gödörbe.

A vászonra hulló göröngyök hangja sokkal egyszerűbb, elviselhetőbb hatású a fakoporsó mélységesen mély, hullámszerűen elhaló puffanásainál, amiket nincs olyan primus inter pares istenség, aki ne hallana meg. A föld hullása, a tűz ropogása, a víz csobbanása, a nyárfák zúgása, a galambok szárnyasuhogásai mindig megidéznek az elmúlás paradox, furcsa rendjét – mintha a társadalmak sorsa mindörökké az lenne, hogy letűnnek, elenyésznek, a természet viszont folyton megújul. Vajon örli az embert ennek folyton

földerengő tudata? A kérdést kevésbé éreztem jelentőségteljesnek a ténynél, hogy befejeztem a hantolást. Az ásót, lapátot hátravittem, és nekitámasztottam a pince meg az udvari budi közötti beugró falának. Kiskoromban rettegtem ettől a sötét, titkos megfigyelésekre alkalmas zugtól, amire ma, húsz-egynéhány éves fejjel azt mondanám: innen bármikor előléphetne a filmtörténet talán legtokéletesebb bérgyilkosa, Max von Sydow.

Ezen kezdtem töprengeni e szomorú, de emlékezetemben minden biztonnyal kitüntetetté váló napon. A bérgyilkos föltűnése még a harmadik vonalas akciókatasztrófákban is némi koncentrációra sarkall. A gonosztevők metaforái: hidegek, logikusak, gyakran kultúremlők, büszkék arra, hogy fegyverük nem potenciáljuk jelképe, amit pontosan, precízen kezelnek, arcuk pedig (betetőzve áldozataikkal a különös viszonyt) átlényegül a ravasz meghúzásakor, orgazmusközei állapotot tükröz – ám képtelenek a költészetre. Terveik bonyolultak, szinte mindig mesteriek, viszont soha nem improvizálnak. Tévedhetetlenek, elkaphatatlanok tűnnek. Hátborzongatók, akár csak Hollywood sztárjainak magánélete. Őket, a bérgyilkosokkal ellentétben, kommentálják, magyarázzák, utánozzák, és fizetik meg csak igazán. Elképzelem, ahogy ujjongani kezdenek égbe vetett karokkal valami zsúron, amikor egy nyakkendő, öltönyös ficsúr bejelentette: „Az internet mindenkié.” Mennyire örülhettek ennek Tibetben, Mozambikban, Amazóniában és Eritreában, ha már nem köt a perspektíva többé... Az emberek az utcára vonultak, és azt üvöltözték: „It's SHOWTIME! There's a heaven above!” Lassan mindenki profi lesz, mindenki el akar mondani valamit, el akarja magyarázni, mit tud, szétsugározni, szanaszét fröccsenteni. Miért is ne: pofázzanak csak ahelyett, hogy csendben nézelődjenek valahol a világ szélén, vagy lábszárcsontot szopogatnának egy kisvárosi étteremben. A magukat világmegváltóknak hívók vágják haza a maradékot, akik nézik őket.

Este, nagyanyám betegágyánál ücsörögve, kissé töredezetten, megmegszűnve – mint a hang a rossz minőségű, elhasználódott magnószalagon – figyeltem mondanójára, miközben az egyik falra akasztott családi képre meredtem. Megragadta tekintetemet az erőteljes alakok rendje, az anonim ünnepélyesség: látszólag milyen éles tud maradni a múlt egy-egy mo(nu)mentuma. Ebben rejlik valamekkora, nem toladóan vigasztaló pátosz, ami talán az öregkor többlete. Ültem s gyakran bólogatva hallgattam, így konstatálva egy idős asszony jelenlétét, belül pedig éreztem, a fotó karcosításai, a papír törései, a barnás foltok mind-mind azt jelzik, újfent átjutottam egy ponton, a halál egyfajta félretapasztalását beszívja jellemem; a psziché minden külső kényszer nélkül lép a kórosodás útjára, mintha a teljes sötétségbe burkoló fekete fólia egyszer csak meghasadna a fejed fölött. Elhatároztam, este bemegyek a városba, az ismerősök arcába nézek néhány homályos helyiségben, söröket iszogatva. Ötvenet fújtam biciklim hátsó kerekébe, majd

elkerekedtem – a pedálozás nyugtatóan hatott – a Vörös Ördögbe, ahol az a hír fogadott, hogy mindannyiunk kedvelt gimnáziumi tanára, Halász agya ledobta a láncot. A szegedi gyógyó fogdmegjei fél délután loholtak utána a Tisza gátján meg az ártér fűzfái között, mert nem tudták elkapni a tanáriban: kiugrott az ablakon fogait vicsorgatva, mint valami farkasember; de a város életét fölkavaró eset máris beleveszett a fölszeletelt nyárfarönk-darabokon ücsörgő fiatalok keltette hangzavarba. Intettem Popeye-nek, a pultosnak (kezén a szokásos, csíkos csuklószorító, nyakában pedig a vékony szemű láncdarab lakattal) – azon kevesek egyike, akinek bíztam zenei ízlésében –, és halvány mosollyal arcomon azonosítottam be a hangfalakból áradó dalt, miközben automatikusan mormolni kezdtem az aktuális szövegrészletet: domination... communication... elimination...

2.

„The message is perfectly clear.”
(Clock DVA)

„Hugyozok egyet”, adta tudtomra Tropa, és már indult is. Vele kapcsolatban azt éreztem, ennél többet soha nem mondott senkinek, de ezt mindig bejelentette. Sántított. Meg kellett vasalni a bokáját, mert egyetemista korában valamelyik kollégiumos lerészegedés után nem kívánt lépcsőzgetni, hogy eljusson a kocsmába, hanem kiugrott első emeleti szobája ablakából, ripityomra törve a bokáját. Őt-hat műtét. Fájdalmak. Nem maradt más, mint inni tovább.

Nézelődünk. A többség sörözgetett, cigizett, várta, mikor veszíti el végre a fejét, mikor veszíti el az uralmat érzékei fölött.

„Tulajdonképpen az egész Formula-1 nagy farokság”, mondta Kornfeld. Erről szeretett beszélni. „Folyton védeni akarják a pilótákat, hogy megússzák. Pont a lényegét akarják eltüntetni, a megmurdelást. Beszállsz, gázt adsz, kanyar, kivágódsz, az első kerék átköszön az agyadon, zsák, tepsi, vizlát. Ez nagyon sok embert vonzott. Elvárták, legyen benne, mire megy ki a gyorsulás, mi a világ lényege. Gyíkság az egész, folyik el a lé a semmibe. Úlsz a lelátón, aztán elhúz háromszázzal az orrod előtt egy reklám. Az a pénz, ami benne van, az érzékelhetőség határán suhan el... hova bazmeg? A semmibe.”

Igazi vehemens alkat, már általánosban is az volt. Néha kapott is a szünetekben a burájára. De soha nem bőgött. Meglepődött, ha nekiugrottak, de nem picsogott.

Ott ült közöttünk Tyotyó: megrögzött McLaren-drukker. Imádtá. Látzott rajta, kezd ideges lenni. „Te mit hőzöngsz itt folyton? Ha rajtad múlna, nem lenne semmi! Tiltsák be az autókat, buzikám?”

„Ne edd a szart”, vágott vissza Kornfeld, „neked mindegy. Ez megy a tévében, ezt nézed. Jó csajok riszálják a picsájukat, minden csillog-villog, a végén pezsgő, buli, csak a győzteseket mutatják. Minden fasza! A kapitalisták seggét nyalod, ha ezért döglesz, Tyotyóka! Ne feszíts itt nekem Exploited pólóban, cseréld le Madonnára!”

Megérkezett Tropa. Pár hűgycsöpp fénylett cipője orrán.

3.

*„Háromszor kértem a halált”
(Koncz István)*

Helgát csak úgy hívtuk a háta mögött: Aranypinájú. Tizennyolc éves korában egy diszkóbaleset következtében esett teherbe jóval az érettségi előtt, a szombat esti csődörré többet nem számíthatott, a szülei elhidegültek tőle, mert nem akarta elvetetni, valami megmagyarázhatatlan viszolygás támadt benne az abortusz gondolatára. (Előfordul az ilyesmi, egyik idős rokonom például elmesélte nekem egyszer, hogy ő azért képtelen megenni a birkahúst, mert a férje levágott egyet – még fiatalok voltak – valami nagyobb családi ebédre, de magzatra bukant benne, amikor a kizsigereléshez fogott, s a végén azt is kivágta a ganerákásra, amit ő meglátott. Onnantól soha többé nem ment le a torkán a birkahús, azonnal fölfordult tőle a gyomra.) Néhány barát-nője tartotta benne a lelket a szülés után. Aztán összeállt Törkivel, aki már évek óta járt ki Isztambulba üzletelni, taknyot kenni... túlélni a következő napot. Miután egymás mellé sodorta őket az élet meg egy közös lerészegedés, Helga is egyre többször – lepasszolta egy ismerősének némi pénzért a kölykét, akiben sokszor látványosan nem lelte örömét, éppen az ismerősei előtt – lekocsikázott vele a Balkánra: arany ékszereket hozott be a bugyijában. Hogy a gödrös bolgár utakon hazazötykölődve hébe-hóba a bulája beszippantott-e pár karkötőt? Ki tudja? Azt is beszéltek róla, hogy néha-néha odaadta magát török árusoknak egy-egy bundáért; hát akadt benne némi vitalitás, amit Törki csak díjazni tudott.

Odabaktattam hozzá, ha már nyolc évig egy osztályba jártunk. „Szia, hogy megy a bolt?”

„Megvagyunk. Eléggé kifacsarnak az utazások, de megéri, egyelőre”, mondta Helga, miközben Törki feszülten figyelte szavait.

„Öcséd?”

„Megbaszhatja az is a drogos haverjait!”

„Rászokott a mákteára?”, böktem ki túlzott kíméletlenséggel.

„Ha igen, beleláncolom a fiam járókájába!” S nagyon is elszántnak tűnt, amikor ezt mondta. Törki éppen ellenkezőleg, nyilván elege volt már az egész átkozott pereputtyból.

„Képzeld, Mányai Évát elvette valami pénzes holland csávó.”

„Tudom, múltkor találkoztam vele. Annyira oda akar tartozni, hogy már töri a magyart. Az életét annál kevésbé, azt pont most ragasztotta össze, örökre.”

Helgát sosem tartottam ostoba csajnak, sőt, nagyon is jó megfigyelő volt, csak azok a kurva kamaszkori botlások; előbb-utóbb Törki is ki fogja adni az útját, ismerve idióta állatorvos apja elvárásait. Te jó ég, milyen istenverte balhét rendezett a suliban, amikor az egy szem fiacskáját visszatapsolták hetedik végén kémiából. Hihetetlen család, az anyja is bolond.

„Na jó, igyatok, majd összefutunk.”

„Majd.”

Vettem valami sört, aztán letelepedtem Karai mellé. Ránéztem: igaznak tűntek a róla keringő híresztelések. Meg akarta úszni a katonaságot, ezért kamu panaszokkal (persze nem kellett olyan mélyre ásni magában néhány tünetért) beállított a pszichiáterhez, aki látszólag mindent beszopott, és hazaküldte egy Rivotril recepttel. Igen ám, de Karé kiváltotta: ki akarta próbálni, és rá is kapott.

„Még mindig falod a dilibogyókat?” Tudtam, nem fog ellenkezni, ha fölvetem a témát.

„Áááá, már nem foglalatokodok ilyesmivel. Most egy olyat szedek, ami leszoktat róla.”

„És ha negyven év múlva is azzal jössz majd, hogy éppen az előzőről leszoktatót szopogatsz? Mikor lesz ennek vége, faszikám?”

„Nincs itt gond, kipróbáltam, jó volt, de túllőttem a célon. Tényleg vége.”

„Hányadik harcod is ez a katonaság meg a depresszió ellen?”

„Talán a harmadik, de vége, hagyjuk is, JÖHETNEK a csajok!”, nevetett föl az esélytelenek látszatnyugalmával.

„Hol tart a zenei ízlésed reformja? Még mindig csak a U2? Még mindig csak a nagy boltok kínálata?”

„Miért, te ízlésterrorista, te mit hallgatsz?”

„Én? Természetesen csakis Scornt. Legalábbis ma az volt soron, érted, hangulati kérdés. De te számolj már be valami változásról!”

„Nem, nem, elég a kioktatósdíból! Túl vagyok Bono kamaszos ajnározásán, bekerült a látókörömbe a New Model Army.”

„Fölöttébb dicséretes, főleg ilyen idős korban.”

„Nem vagyok gyűjtő. Az én szenvedélyem a Fifa Manager 2001.”

4.

„every thing we do is music”
(John Cage)

hallomásból tudom, én vagyok, ha-ha-halász, nem láttatok engem, ugye, rángok, igen, én vagyok az, ki kopog, mindent tudok ám, én egy világszeni vagyok, a lakodalomra kellene a pénz, én ott leszek, ha-ha, halász, a világszenije vagyok, hallomásból tudom, fölszívna egy fecskendőbe, minden oda, én vagyok az, megszűntek bennem a különbségek, én vagyok, egy és ugyanaz, a mortokrácia foglya, egy világszeni, a lakodalomra kell a pénz... láttatok engem, ne tedd föl a kezed, te vagy az, tudom, én itt vagyok, diktálok az üzenetet, világos, én vagyok az, a sötétben állok, megtántorodtak bennem a szavak, világszenialitás vagyok, viszket a lelkem, ti láttatok engem, kilábalok a vízből, én vagyok az, fölül vizes, alul száraz, kint is én vagyok, idebent világszeni vagyok, a lakodalomra nem adtak időben pénzt, bebetonoztak, segítség, én itt vagyok, ugye nem láttatok engem, hallomásból tudom, megőrjíti a fűillat, sok még a teendő, a lakodalom, a birkákat levágják, történelmi tény, felelj, diktálok, tollakat letenni, én vagyok az, ötös, ti láttatok, ötös világszeni vagyok, ha-ha-halászok a zavarosban, ez a nevem, történelmi tény, ugye hallotok engem, én látlak titeket, diktálok, a kardjába dőlt, én láttam, történelmi tény, a lakodalomra gyűjtök, ne hunyorogj, csíp a füst, róma ég, én vagyok az, történelmi tény, kint, bent, mindenütt lakodalomra kell a pénz, hallomásból tudom, ötösért mindenki felelhet, én kérdezek, én vagyok az, ti láttatok engem, visz a víz, történelmi tény, jönnek a mortokraták... én most lediktálok magam, ez a világszenialitás, lesz pénz lakodalomra, hullámozok, szétporladok a sziklákon, ugye láttok engem, győztem, ötös, történelmi tény, olvastam, hallottam, láttam, mi a teendő, ha-ha, a múmiák megszólalnak, ez tény, ti megértitek, ne tedd föl a kezed, a birkákat lemészárolják, ez már lakodalom, én itt állok, hagyjatok élni, kell a pénz levegőre, jól vagyok, diktálok, várj, elmagyarázom, tiszta üzenet vagyok, ötös, olvasható beton vagyok, nem kell felelni, mindenki a helyén marad, halakat visz a víz, nem úsznak, tényleg, hallomásból tudom, ti fogtok engem, én vagyok az, látjátok, összejön a pénz, egyszerre beszélni nem szabad, ne vágj a szavamba, diktálok, történelmi tény, fűillatot visz a víz, én vagyok az, ti hallotok engem a sötétben, a lakodalom meg lesz tartva, mindenki a helyén marad, kezeket ki a padra, tollakat letenni, könyveket elégetni, mindenki ötös, én vagyok az, egyetlen világszenialitás, hallomásból tudhattok rólam, a mortokraták kedvence vagyok, mindenki meghal, én maradok, időben szólok, viszi a tényeket a víz, én is köztük vagyok, visszhangzok, lehet hallani, akkor most diktálok, tényeket betölteni, mindenki hasra, nem kérek injekciót, fölszívna egy fecskendőbe, hátul is lehet hallani, a szemüvegesek evezzenek előre, hány birka kell

a lakodalomhoz, én vagyok az, ne kopogj, a fejemben rovarok kaparásznak, történelmi tény, intravénásan adagolt káosz, láttatok engem, mindenki egy helyben forog, a világ velem van, én maradok, ne tedd föl a kezed, a birkák torkát elmetszik, diktálok, tűz, ötös, ha-ha, halászni mentem, ti láttatok engem, ne nézz rám, ne tőlem kérdezd, történelmi tény, hallomásból hallom, minden olyan ördögi, pokolian nehéz összeszedni a pénzt, lesz lakodalom, birkákat lenyúzni, bőroket eladni, ötös, tollakat letenni, van még teendő, én vagyok az, kintről beszélek befelé, ti láttatok engem odakint, közben fölszívódtam, táratat kiüríteni, fecskendőket letenni, ez a szúrás helye, tényleg ég a város, nem fáj, csak ha nevetek, én vagyok az, intravénásan adagolt káosz, van itt valaki, én már világzseni vagyok, ne kopogj, kezeket hátra, töröld le a táblát, a névsorból mindenki önként törli a nevét, ha-ha, halászni mentem, fölpuffadt halakat visz a víz, én is köztük vagyok, lakodalomra sok pénz kell, tollbamondáshoz készülj, tűz, ötös, senki nem felel, látjátok, egy ok, történelmi tény, következményeket visz a víz, indulok, a birkák maradnak, lakodalomra lesz...

5.

*„That was various things I'd been thinking about –
devolution, of going ahead to go back,
things falling apart, entropy.”*
(Jerry Casale)

Elindultam a legközelebbi kimérésbe. Leülök, erre ott terem Dékány Anita. Oh, szent szar, a visongógép. „Szia, Blama, te meg mi járatban, te jó ég, milyen régen találkoztunk!”

„Szia, Anita, jól nézel ki.” Ezek a krepa, fodros szoknyái. Honnan szedte, hogy ezt kell hordani?

„Kérsz valamit a sör mellé? Meghívlak.”

„Nem, kösz.”

Rendelt, aztán leült velem szemben. Meglehetősen sokáig elücsörögtünk ott. Próbáltam jó nagyokat hallgatni. Végül nem bírtam tovább, kiakasztott az átkozott nyafogása.

„Nézd, nem akarlak elkeseríteni, de az életben nem túl sok adatik, és ezt jobb elfogadni: önfeledt gyerekkor, vágyakkal teli ifjúság, házasság, gyereknevelés, meló, halál. Ezt kell megtölteni tartalommal, baszd meg. Ha nincs agyad, megszopod, mert üres lesz az életed. A sziklákról leugrálsz meg a hegyoldalon lerobogódsz csak istenverte illúziók.”

„Jó, de ez így kimondva olyan borzasztó.”

„Elhallgatva meg maga a teljes katasztrófa. Te Csipkerózsikát játszol?”

Nem válaszolt. Megsértettem.

6.

*„Ma felhőkarcólók sokasága bizonyítja, hogy ez
a város nem fél az elmúlástól.”*

(National Geographic Channel)

homokban hemperegni mily fölemelő művelet, én, én, én átperegtem az ujjaim között... hinta-palinta... hollári-hollári-hó... te vagy a fogó... félreértés ne essék, nem komoly, kritikák visszautasítva, lovak lelőve, kardok széttörve, fegyverletételhez készülj, umcacca-umcacca... come on girls, cash from chaos, átpörögnek a homokszemek az ujjaim között, oh igen, érzem, ahogy szétárad ereimben a méreg, félreértés ne essék, még szűkszavúbban kellett volna, mit pofáznak annyit, szavak, szavak, szavak, átpörögnek az ujjaim között, tettek-re vágyom, cicciolina john holmes farkát feji, oh igen, örömökre vágyom, maestro, muzik, cak-cak, vágyakra, nem pedig sorra venni, ki mindenkit kellett volna... megdugnom, hogy teljesüljenek, kivenni a szavakat a fejből, kivenni az álmokat a fejből, kivenni a valóságot a fejből, kivenni az eszméket a fejből, kivenni a múltat a fejből, kivenni a kutyát a kertemből, szófosást kaptam, szórándulást, szóficamot, alkati hiányosságaim, altesti defektusaim, altájéki nyomásaim, that is me on top, sztálin beveri eva braunnak, ó igen, yeah, tartsuk a lámpát s dúdoljuk a dalt: homokban hemperegni mily fölemelő művelet, hollári-hollári-hó... te vagy a fogó... egy fekete sakál kószál az agyamban, ne, ne, kérlek, ne marcangold szét illúzióimat, egy fekete sakál kószál a kertemben, oh, igen, legeld le a rózsáimat, tiszta, nemtelen erotika, vágyaim márványszobrok anyám sírja körül, oh, anyám, te jó asszony, ne búslakodj, édes jó anyám, ne, ne, kérlek ne, nekem sohasem remegett meg a kezem metszés közben, vágyaim nyirkos lepedők apám halálos ágyán, nyakára hágnak a szavaknak, megcselekedem, amit megkövetelnek a zsigereim, ne, ne, kérlek ne, nekem mindig nehezemre esett udvarolgatni, nem lehetne átugrani ezt a részt, egy-két-há-négy... hollári-hollári-hó, te vagy a fogó...

7.

*„Más változat szerint a csodatevő nem a hetedik
mennyországot, hanem a földet, minden Illúziók
legnagyobbikát hívta ki maga ellen.”*

(Danilo Kiš)

„Hazánk fővárosa Budapest!” A pesti gyorsan ültem; ez az iskolás mondat mindig beugrik, ha úticéлом a Város, könnyed idegenség, inkognitó, taposhatom e nagy test flaszterbőrét – az alsó tagozatos jelszó elnyomja vidékiségem szagát. Egyfajta (gyöngécske) pszichológiai támaszték ahhoz, hogy utána nézzek néhány cédének – költhetném egyébre a megtakarított pénzem?

Kényszer: mindenképpen fejlesztenem kell a gyűjteményem egy pogányabb jövő reményében, kell az életerő-utánpótlás, ugyanis újabban üresedek, ki-zökkentem a ritmusból, kevés a dallam, hiányzik az úgynevezett (he)art attack; újra rá kell lelnem az ütemre.

A villamosmegállóban mellettem álló, barázdált arcú, szemüveges férfi fekete Che Guevara sapkában és zöld kabátban támasztotta a nyugtatóan hideg fémkorlátot. Olvasott. Odasandítottam: a Bibliát böngészte. Öltözékéből ítélve akár Bob Marley-rajongó is lehetett volna, de a haja – gondolhattam volna. Ő tudja, világosan benne van: ne növessz meg, mert menekülés közben fönnakadsz a fán. Tiszta sor. „Hé ember, inkább várjuk együtt várakozásunk megváltóját, a megszabadítót, a nyomorult sárga szerelvényt” – viszketni kezdtem ott belül: odaszólhatnék neki valami Billy Idol-pózban. De jobb a békesség, vidékről nézve itt bárkinél lehet egy-két szamurájkard.

Az üzletben szerencsém volt: Only Heaven, Atrocities, Too Dark Park, The Unutterable, The Process, Perverted by Language – válogathattam, amíg a pénzem kintartott. De a lemezekon található karcolások idegesítettek. A rohadék; szubkután adagolja a zenét a haveri körnek. Másolgatják a másolatokat, öntudatlanul ásogatják saját dédelgetett, de nem is létező szubkultúráik sírját. Túl sok a kakas az egyszervolt angol bakelitbirodalom szemétdombján, persze, mindannyian ott kukorékolgatunk; esetleg levihetnék az eredeti lemezek nevetségesen magas árát.

Immáron megnyugodva úgy döntöttem, nem galoppozok a vonathoz, elég gyakran jár ahhoz, hogy lassítsak. Inkább tettem egy sétát a Dunaparton, könnyűnek éreztem magam, mintha megszabadultam volna valami mocsoktól: ehhez persze kell a víz közelsége, még ha ez a folyó a tömegénél fogva tartja is a távolságot. Érezhetően – számára e medence minden fajtája valamelyest idegen, ebben viszont nem feltétlenül rejlik elutasítás, csak tartózkodás. Efféle ostobaságokon töprengtem, amikor az egyik utca sarkán „arabokba” botlottam. Talán szírek voltak. Nyúzott, zsigerelt egész birkákat hordtak be vállaikon az üzletbe, amiket egy társuk adogatott ki a furgonjukból. A hús és a faggyú ragyogott a napfényben, a munkások mozdulataiból öröm és életkedv sugárzott. Szótlatlanul haladtam tovább, s hirtelen belém hasított az érzés: hozzájuk képest mintha két lábon járó halott lennék. Bennük ott lüktet mindaz, amiről néha úgy vélem, bennünk hiányként jelentkezik, valaki elszólította generációnkból e tulajdonságokat – ők képesek sorssá egyszerűsíteni a létezést, ami munkával és céltudatossággal, érzelmekkel és átmentett szokásokkal földeríthető, valamit bele tudnak rántani a jelenükbe a múltjukból és a jövőjükből... persze kevésbé válogatnak az eszközökben: amiket szentesít a hitetlen környezet. Ünnepezték, hogy megjött a hús.

34 Egy mellém szegődő nő zökkentett vissza. A járdaszegélyen lépdelt előre, miközben magához beszélt, kezében csikos szatyor. „Megmondtam, egysze-

rű ez, kár vitatkozni, egy meg egy az kettő, de nem érti, hogy túl sokba kerül, hova akar erőlködni, nem lehet kihozni annyiból, te sem gondolhatod komolyan, hogy majd nekiugrunk, és minden jön magától, mint a mesében, hol élsz, egy meg egy az kettő...” Megállt a zebránál, nem jött semmi, de ő csak állt és figyelt – jobbra majd balra. Ezután vadul beleharapott a bal markából kikandikáló kiflibe.

Az állomás főbejáratát egyenpólós aktivisták torlaszolták el, szótlantul, fegyelmezetten nyomkodták az emberek kezébe szórólapjaikat. Zöld, sárga, piros prospektusok – honnan van ennyi pénzük? A csajszyikám rám akarta tukmálni mind a hármat. Elvettem egy sárgát mosolyogva, a biztonság kedvéért – ha egyszer ők kerülnek hatalomra, elő ne vegyenek azért, mert megtagadtam a prospektusukat...

Fölültem a vonatra, és taláalomra böngészni kezdtem a papirost:

Ez az ellenállás egy gyakorlati kérdés föltevését provokálja ki egy közgazdászról: miképpen lehet olyasmit kijelenteni, hogy a világ közgazdaságtani megértése ténylegesen jobb bármi egyéb megértésnél? Az ortodox közgazdasági válasz az lenne rá, hogy a kérdés érvénytelen, mivel a közgazdaságtan nem támaszt igényeket, nem emel korlátokat magával szemben technikai és értékmentes témákban. Azonban – ha e választ elutasítjuk mint gyakorlatban hibás és elméletben megdőlt véleményt – e témát tovább kell boncolgatni. A második lehetséges válasz, hogy a közgazdaságtan valódi tudomány, és a tudományos módszer – ha bizonyos értékekre reflektál – már bőségesen bizonyította érdemeit. Mégis (eltekintve a kérdéstől, hogy vajon értékmentes-e a tudomány vagy sem) a közgazdaságtan tudományos eredményei a mai napig bezárólag meglehetősen szerények – természetesen csalódás összevetve a múltbéli elvárásokkal. Manapság nemcsak széles körű társadalmi szkepticizmus tapasztalható a közgazdaságtan tudományos állításait illetően, hanem számos közgazdász is kételkedik velük kapcsolatban.

A közgazdaságtan több gondolkodó szerint is „skolasztikus” tendenciákat mutat; a közgazdászok a kései modernitás „papsága”, és a közgazdaságtani feltevések sokak szemében a cáfolhatóság határain túlnak tűnnek, inkább öltik magukra egyfajta „isten-i reveláció” természetét. Egy heves politikai vitáról valamelyik kommentátor nemrégiben azt mondta, hogy „leginkább a katolikus egyház és a protestánsok reformáció korabeli összecsapásaira emlékeztet”. Mégis – noha az efféle vallási metaforák használata már közhelynek számít a jelenkori közgazdász-társadalom ábrázolásakor – csak ritkán lehet szembesülni olyan javaslattal, hogy a közgazdaságtant tekintsük szó szerint teológiának. Ellenkezőleg, a közgazdaságtanról általánosan kialakult nézet szerint az sokkal inkább foglalkozik hétköznapi és e világi dolgokkal, mint az élet spirituális és transzcendentális vonatkozásaival. A közgazdaságtan – legalábbis a legtöbb jelenkori közgazdász szerint – pusztán azt vizsgálja,

hogy mi működik hatékonyan és mi nem egy társadalom megszervezésekor, illetve a különféle termelési eredmények és a társadalom által kitűzött gyakorlati célok eléréséhez. Ezért egyfajta ökonómiai teológia a maga, szó szerint vett értelmében elég valószínűtlennek tűnik.

A közgazdászok – ezen út kalauzaiként – értelemszerűen a legrátermettebb papsággá alakultak át, akik embertársaiknak mutatják az utat. Az ökonómiai gondolkodás legitimitációjával kapcsolatos kérdésre adott válasz a következőképpen hangzott: mivel általánosan elfogadott, hogy a közgazdászok a paradicsomi jövő eléréséhez szükséges tudás birtokosai, e meggyőződés hívei számára a közgazdászok bizonyultak a korábbi papság legitím örököseinek. Ám a közgazdászok kiemelkedése a jelen társadalmából és a kormányzati munkában nekik odaitélt vezető tanácsadói szerep továbbra is a gazdasági haladás átformáló erejébe vetett széles körű hiten nyugszik. Az átlagemberek többsége még mindig úgy véli, hogy a gazdasági növekedés az emberiség nemcsak anyagi, hanem számos egyéb, mélyebben gyökerező szükségleteire is megoldást kínál.

„Lázítás? Így kell elmondani, mi nem stimmel, holnap meg továbbfűjja a szél”, morfondíroztam, miközben galacsinná gyúrtam a papírt. A vonat visszafelé, végre, városom távoli fényei átütik az éj koromsötétjét.

8.

*„Rózsák rózsája,
Virágok virága,
Asszonyok asszonya,
Űrnők úrnője.”*

Hülye egy nyárba szaladtunk bele, mindenki izzadt, mint az igásló, a szűnyogok meg töméntelen mennyiségben döngicséltek. Ha az ember beharapott a levegőbe, biztos elkapott párat. Nem lehetett otthon maradni. Inkább elmentem a szigeti Laibach-koncertre, ahol összefutottam Domján Mariannal, a gimi egykori büszkeségével. Az egyetemen is sokra vitte. Még nem kezdődött el a koncert: beszélgettünk.

„Posztgraduális kisisten vagyok. A tanszékvezető szeret. Egyébként elegem van az egyetemből, de ezt ne mondd tovább senkinek, mert azért jó lenne bent maradni, és egy madár ne piszkítson a saját fészkébe. Borzasztó hely, tele van rőfögő vaddisznókkal. Egész nap csak túrják a makkokat, dagonyázás. Te, ennyi hiú embert egy helyen, ennél nincs szarabb. Minden kérdés hiúsági kérdés. Autonóm személyiségeket nevelni? Ugyan! Egymást fúrni, kicsinálni, a talpnyalókat fölfuttatni, a sáros cipőt a másikba törölgetni, nincs ennél fontosabb dolog, és ha egyszer belejössz, nincs ennél jobb játék! Baszódjak meg én is, tíz év múlva ugyanez a nyomorék leszek, észre

se veszem, röhögök a poénokon, fecserészek itt-ott, megmutatom a picsámat itt-ott, meg akar dugni ez, meg akar dugni az. Levakarni az idióta diákokat, jó, nem nagy meló, szóval azért ebbe nem lehet beleszakadni. Lenyelek pár gombócot, de ki nem?”

„Gondolj arra, okosabb vagy náluk...”

„A faszt! Mindenki ezt gondolja! Ez egy ördögi kör, esetleg, ha ragasz-kodsz valakihez. De honnan tudod, hogy nem öncsalás? Ááá, mindegy, szarok rá, nem is akarok belegondolni, bent akarok maradni. Néha meg mindenki olyan rendes gyerek, aranyos, jól nevelt, a bandaszellem, mi összetartozunk, tapsol, örül, ha a másik nyer egy pályázaton és a többi, én meg azt forgatom a fejemben, hogy »elegem van a szépen fogalmazókból, én káromkodni szeretek«, szerinted ez normális dolog?”

„Mindenki azzal jön, hogy milyen szar, amit csinál. Valami nem stimmel velünk, mindenki nyavalyog.”

„Lehet, hogy mindenki őszintén így gondolja. Ki kell menni nyugatra.”

„De én szeretnék hallani pár alternatíváról is, nem csak mindig arról, hogy azt esszük, amit az előttünk lévők főztek, aztán közben kiderül, nem is kaja van a fazékban, hanem híg fos csokihabnak álcázva. Mondjuk szépségkirálynő lettél, és nem kellett leszopnod érte a fél zsűrit, vagy politikusnak álltál, és belülről látod, milyen fasza dolog a parlamentáris demokrácia, nem mindig a közgazdászoké az utolsó szó, vagy azt, hogy kurva jó a diplomád, mindenki téged akar levadászni a munkaerőpiacon. Mondjon már valaki nekem ilyeneket.”

„Always look on the bright side of life. Igyunk egy Unicumot, meghívlak.”

„Ne, ne, mostanában epét okádok a töménytől, fizess inkább egy sört.”

9.

„nincs többé sub rosa

nincs többé sub rosa

krisztus hátratett kézzel keresztelve korcsolyázik”

(Tolnai Ottó)

higgyetek nekem, én élni akarok, kösz a magazint, a szabadságot, szép színes képek a természetről, a természetemről, nem a lúzerek világa, nem az én világom, nem vagyok csavargó san francisco utcáin, nem vagyok napszamos los angeles környékén, nem vagyok takarító a pentagon mélyén, nem vagyok taxis félúton bronx és manhattan között, nem valamelyik chicagói vágóhíd mészárosa vagyok, nem valami mesterlövész dallas magasságában, nem a cleveland browns balbekkje, nem én vagyok a magyarok floridai védőszentje, nem az én hibám, túl sok a mondanivalóm, zagyvaság, összevisszaság, valahogy egyszerűbben kellett volna, túl sok az adás, túl sok a frekvencia,

nem én vagyok hollywood csillaga, nem én vagyok los alamos kurvája, túl sok a gyógyszer, túl kevés a kórság, túl jól vagyok, engedjenek vissza, nem a lúzerek világa, nem én vagyok a hoover dam őre, nem én vagyok a kínai negyed csendőre, hol vagy amerika? hol vagy európa? megrekedtek bennem a szavak félúton japán és írország között, nem én vagyok las vegas bukmékere, nem én vagyok az emberi lelkek washingtoni mérnöke, nem én szálldosok, mint a pillangó, nem én szálldosok, mint a méh, this is me, this is tea with ice, this is the miami vice, nem én vagyok dél keresztje, nem én vagyok észak lincoln continentalja, oh nem, nem én vagyok edward bunker magyar hangja, oh nem, kegyelem, honolulu kurvái, kegyelem, kérem, ör urak, csak finoman, kérem, kegyelem, véletlen volt, nem sértésnek szántam, bocsánat... nem én vagyok az, angломán buzerák... náluk a megoldás kulcsa...

10.

„Have you got any drugs! I want to get annihilated.”
(Swastika Youth)

Heni, Oravetz barátnője istentelenül kihívóan tudott viselkedni két-három Campari után. Természetesen mindenki egyre csak gerjedt rá. Én is figyeltem: furcsa lány, mintha nem lenne elégedett mindazzal, ami az ő jövője, mozgástere, rendeltetése, emberi viszonyainak összessége, valósága. Próbálta túljátszani, hogy élvezhesse, olyan valakivé legyen, akihez egyébként semmi köze személyes korlátai vagy korlátoltsága folytán. Ezért domborított, de veszettül, a testét kínálgatta, ám nem komolyan, nemiségét bevonta e hétvégi szórakozóhelyi, lepukkant játéktérbe úgy, ahogy tőle valószínűleg mindig is elvárták. Hajazott az ürességre a vesztesektől elvárható méltóság megőrzésének kétségbeesett vágyától hajtva. Tekintetében furcsa rémületféle motoszkált. Talán attól rettegett, hogy itt kell leélnie az életét.

Nem ismertük egymást különösebben, mindig másik iskolákba jártunk, viszont valamelyik este mégis egymás mellé sodródtunk, dumálhattunk egyet. Inkább ő magyarázott, én meg helyeselgettem. Egy könnyű élet esélyét vázolta föl: neki semmi baja a buzikkal, ezért ő belemenne egy látszatházasságba valami pénzes búzavirággal. Elkísérné mindenhova, ahol mutatni kell a külvilág felé, minden az elvárások szerint működik, aztán bon soir. Cserébe eltartaná, fedezné vágyai kiélésének költségeit.

Több lehetséges verziót is vázolt a jövőről; gazdag szeretett volna lenni, fürödni akart a lében. Bájosan reménytelenül hitte, cserébe nem kell eladnia önmagát.

Aznap éjszaka viszonylag korán hazabicikliztem.

11.

*„Let my temples fall, they are dark with age,
Let my idols break, they have stood their day;
On their deep hewn stones the primeval sage
Has figured the spells that endure always;
My presence may vanish from river and grove,
But I rule for ever in Death and Love.”*
(Sir Alfred Comyn Lyall)

hi-hi-hibáztatok, elhibáztatok, mellétrafáltatok, elszúrtátok, agyatlanok, trotty, puff neki, elbaltáztatok, ráfaragtatok, túlspiláztatok, elkúrtátok, gellert kapott, pancserok, oda van, túlcifráztatok, elpuskázttatok, szétcseszttétek, balekok, taknyok, rábasztatok, elszámoltátok, túlszaladtatok, elnéztétek, túlkombináltatok, elszabtátok, barmok, balfaszok, szétdúltatok, leromboltátok, rászaladtatok, nekem jó, tarhonyák, tököm matyik, ennek annyi, túlagyaltatok, szétokoskodtatók, elszámítottatók, rossz megfejtés, dekódolás zéró, az anyátok szentségit, dajng, bimm, platty, kész, vége, idiómák, idióták, seggszélpilóták, az ördög bújt belétek bolond birkái az istennek, fingszásztorok, tűnés innen, húzás, fitymatúrók, tudásásók, szarvasvillák, mennygeregélyék, pokkololompok, faszarágik, kösz nem, csak utánatok, karmabarmai, alpakalapok, mikrocsiripek, nekem ugattok, söprés, takarodás, dörgölődzők, simulákok, ánuszfényezők, mákszemszámlálók, négyzetgyökgazolók, pívizelők, paraszthajszálegyengetők, fanszörszálhasogatók, húzzatok el, iszkiri, inalás, nyekk, cumi, ez a cetli is megtelt, oh, nagy, szent szar, történetíró, bingó, ceruza hegygel a szembe, na ne

12.

*„Tombolt a fürgeteg. E szavakkal kászálódott ki hálózsákjából:
»Kimegyek, lehet, hogy kicsit tovább kinn maradok.«
Eltűnt a gomolygó hóviharban, és attól kezdve nem láttuk többé...
Tudtuk, hogy nem fog visszatérni, hogy ezt a halálnemet választotta.”*
(Robert Falcon Scott)

„Hétfő.” Láttam Dzsordzsón, működésképtelen. Persze ez a jelző általában is illett rá: aligha maradt meg egy munkahelyen két hónapnál tovább. „Ezt nem hiszem el.” Kezdte behergelni magát. „A vég kezdete. Megszokhatatlan: az Ítélet Napja száz százalék, hogy hétfőre esik majd. Elindulnának az emberek morogva, káromkodva melózni, és akkor BBBBAAAJJNNGG!!!” Jobb kezét kinyújtotta rézsút fölfelé. „Csak Észak-Korea marad fönn. Esetleg Kuba.” Dzsordzsó ilyen srác volt, állandóan nehezen vágott neki a hét-

nek. Már általánosban se lehetett szólni hozzá hét elején. Túrta a haját, néha megmarkolta a tökeit, és járt a szája. Zsörtölődött, panaszkodott.

Bejött egy fürdetlen, barázdált arcú alak. Zakót, munkásnadrágot és egy koszos bakancsot viselt. Kezében szutykos szatyor.

„Ez ki?”

„Nem tudom a nevét, csak a becenevét.”

„Mi a beceneve?”

„Olasz. Vagy nem is, Olasz az másik: ez Battyu.”

„És hogy lett az a kanyar az orrában?”

„Állítólag megpróbálkozott egy nindzsaszaltóval.”

„Az meg melyik?”

„Amikor fölfutsz a falra, majd nyomatsz egy hátraszaltót.”

„Ja, az?”

„Csak ő nem lábra, hanem pofára érkezett. Pontosabban arccal telibe trafálta a biciklitárolót. Igen vakmerő talajfogás.”

„Tökéletes arcuplasztikai megoldás. Efféle gyakorlatokat kéne használni Hollywoodban is a kibaszott drága műtétek helyett.”

„Mondjuk, Battyu lenne Jennifer Lopez, Julia Roberts, Halle Berry meg Melanie Griffith erőnléti edzője...”

„Rossz helyre született, itt nem jutott más, csak a Bruce Lee-filmek meg a fröccsvedelés.”

Hallgattunk, föloldódtunk a kávéházi zenében – another empire, vampire...

13.

*„Úgy látszik, hiába utasítottam vissza újév
éjszakáján a szürke lovas konflist –”*

(Csáth Géza)

halljad hungária, megjött az sms: sclerosis multiplex, ülj be, nézzétek végig a diagnózist, satnya okaink, makulátlan magyarázataink, beszámolóink, elszámolásaink, betakarozni! kiizzadható, ezt rendszerbe foglalni, micsoda élvezet, gondoljátok végig, ez olyan jó, veszélytelen lapnyálazgatás, telenulázott kockás papír, tökéletes hiánypótlás, hungaroparazitoid, belebikázni, elszálló mellplecsnik, repül a diadém, bele a közepébe, telibe, ennyi neked is jár az ősök vére okán, a sarjak, ahogy egyre csak hullanak alá a gödörbe, vércseppek a csempepadlóra, rózsaszírmok az álmok alagútjain, végigsöpren-dő folyosók kellő vízsugarazás után, a tovacsorgó szennyes lé, lomhán hőmpölygő folyamok valahol odalenn, üres, néma óceánok, páratlan, ködmentes partok, az arcok az utcán, tetemes előnnyel vezetek a tömeg előtt itt, a téglafalak szorításában, ajtók, zárva mind, ablakok, kitarva egytől egyig, lábtörlők

kazalba hányva egy távoli kert almái között, a város ez a hely, körülírt tér, és mégsem, én végzem el a műveleteket, a koordináták kijelölése akarva-akaratlanul sosem maradhat el, legyen vízszintes, kell a függőleges, átlósan föl a tornyokba egész a baglyokig, a képek sodrása megtaníthatott volna kikerülni önmagam fennhatósága alól, a metszéspontok vonzásában léteztem esetleg, némi megtántorodással fűszerezett lépdelgetés az ódon kövezeten, elnézni jobbra, bámulgatni balra, ostoba, együgyű, zakkant, balga, gyagya, süsü, golyós és zizi, fossá rotyyantott agyvelő, már nem jó búvóhely a gimi, a ketyós, a tukkant, a szefós meg a mentális eset, hogy lesz így vége, markolsz annyit, amennyiből visszakapod azt a keveset, nemes a cél, alantas az átok, átugrod, átugrod és hopp, megint egy újabb árok

14.

*„A háború túl komoly dolog ahhoz, hogy
a hadseregre bízjuk.”
(Georges Clémenceau)*

„Hova menjünk?”, kérdezte Steca.

„Nézzünk föl Norbihoz”, javasoltam. Elindultunk. Hátha nem ment el horgászni. Föllifteztünk az ötödikre. Megnyomtam a csengőt, az anyja nyitott ajtót. „Gyertek be, a szobájában van.” Norbi az ágyán fetrengett. Igen másnaposnak tűnt. Rozzant tévéjének képernyőjén a Eurosport derengett. Valami világ legerősebb embere téboly volt soron. Letelepedtünk. Norbi kerített magának valami kaját, mi meg bámultuk az eszement versenyt. Éppen kocsikat borogattak a hústornyok.

Norbi szuszogva falta konyhai szerzeményét. Hirtelen észrevettem a földön egy fényképet. Norbi általános iskolai tablófotója. Fölkaptam.

„Te zenés voltál?”

„Az, de hangszerre nem jártam.” Kezdett visszatérni bele az élet. Fölpaprikázta a téma. „Mindig jöttek a haverjaim: »A rajz, a tesi meg az ének pite, tuti ötös«, nekünk meg úgy kellett készülni arra a kurva énekre, mint mondjuk a bioszra. Házi, felelés, kemény volt; beszaladtak az egyesek. Egyébként hasonlított a matekra, feleléskor mindig ki kellett számolni a tábla előtt, hogy mi a dó meg ilyesmi. De a hangszer szárny, az nagyon durva volt. Mindig leültem a folyosó bejárata elé kisilabizálni, hogy honnan mi szól: bling-dzong-dajng! Kábé ennyi. Néha elmerészkedtem az ajtóig, ott hallgatóztam; legtöbbször az se segített.”

15.

*„Set in this stormy Northern Sea,
Queen of these restless fields of tide,
England! What shall men say of thee,
Before whose feet the worlds divide?”*
(Oscar Wilde)

Harmatos reggel, felhőtlen ég, negyed kilenc, könnyed napkezdet. Nyeregbe pattantam: irány az uszoda. A Vég meg az Árvíz utca között kacszáva haladt a Bútorgyár irányába Nagy Gajdár. Vörös, izzadt arc, befelé figyelő tekintet. Én alig ismertem. Annyit tudtam róla, hogy a nagyanyámékkal szemközti tanyán lakó Tóthék lányát vette el, született is egy kislányuk. Azután elváltak. Talán összetört, talán egyszerűen csak mindig is arra vágyott, hogy elázzon – éldegélt tovább. Emlékszem még egy esetre a nyolcvanas évekből: valami honvédelmi versenyt rendeztek, vagy ifjúgárdista előkészítőt, esetleg úttörő közlekedési szpartakiadót, harci kedvfokozót. A lényeg az, hogy lent a sporttelepen ő felügyelte az egyik akadályt. A foci pályát körbeölelő salakon, a kispadok előtt állt két asztal egymástól tíz-tizenöt méter távolságra, az egyikén egy pohár víz. A versenyzőknek bicajozás közben föl kellett kapniuk a poharat, és eltekerni vele a másik asztalig, majd ott letenni anélkül, hogy kilötytenne belőle a víz. Nagy Gajdár nem csinált semmit: a mellette ülő alak írta a hibapontokat, az öccse, Kis Gajdár meg utántöltött egy üvegből, ha kellett, miután visszavitte a poharat a kiindulópontra. Egykori akadályfőnök és egykori férj, akinek mára, a fáma szerint, csak annyi feladata maradt, hogy leszedje a részeg öccsét a szüleiről, ha éppen nekilendült eltángálni a két öreget gyerekkori sérelmeit megtorlandó.

Kora délután indultam el hazafelé, és megint belebotlottam a Fő utcán. Két haverjával ücsörgött a Galéria söröző előtti padok egyikén. Söröztek. A két cimborán itt-ott mézsfoltos, kék munkaruha, az anyajegyves arcú rémlett valahonnan: úgy tizenöt éve még rendszeresen ministrált a kistemplomban. Telepi csóka.

Másnap Juszuf azzal kezdte mondókáját, miután összefutottunk az utcán, hogy hajnalban halva találták a tízemeletes aljában Nagy Gajdárt: a lépcsőfeljáró és a liftajtó közötti beugróban feküdt (bevett cigizőhely és alkalmi kerékpártároló), arccal a földnek. Embólia. A mentős haverja mondta.

16.

*„A felhőtlen ég boltjáról letűző nyári nap semmi szellő
által nem enyhített rekkenő hőisége rendkívül késleltette
a csapatok menetét. Aztán meg nem is volt többé nekik miért sietni.”
(Görgey Artúr)*

hands up who wants to die! meglepődnék, ha maradna szemtanúja, medikációba szorított meditáció, én mindig is a történelem pártján álltam, a történelem nem állt soha az én pártomon, túl messzire mentem, megvesztem volna? a fény az ablakon át a padlóba ütközik, ez tény, mivégre ez a fecsegési kényszer, csak egy kis csöndet kérek, zúgnak az idegeim, ver a szívem, ez borzasztó, a diákok mindig félreértettek, bolond volnék? magamra maradtam, magam vagyok, mivégre ez a szóalkotási kényszer? mindig csak félrebeszéltem, mindig csak azt mondtam, amit megtanultam, hol voltam én? könnyed számbavétel, sorjáznak a kapszulák, a bakák, a kárókatónák, annyi minden történt, hogy áll ez össze, elment az eszem? magamra maradtam, magamat adom, adásban vagyok, vétel, halló, kikapcsolhatatlan, elhallgattathatatlan, tekerje már odébb valaki, befejezhetetlen tuning, sorakozó, sorakozó...

hands up who wants to die! szikrázik bennem az elektromosság, szikrázik bennem az ostobaság, mindig mellébeszéltem, megzavartam magam, telekommunikatív üresség, túlcsoordultam a kereteken, átsaptak hullámaim a körön, mi ez, ha nem szublimálódott halálvágy, uraim, professzor urak, lőjenek át a túloldalra, vagy félnek, félnek, mi, félnek, hogy nálam az igazság, velem vannak sokan, telekommunikatív teljesség, visszafelé elmesélt történelem, hangoljatok át, különben csak az igazat mondom, ne nekem mondd, ellenemre van, nem bírhatom a magam hangját, hullám az úrben, eltűnök a semmibe, kötelességem fölszámolni, a magam egyéni módján, tűnés, sorakozó, tűnés, húzás innen, sorakozó, hands up who wants to die!

17.

*„Aki kommunisztát öl, az a paradicsomba jut.”
(Szürke Farkasok)*

Halogatnám, ha lehetne, de a tankötelezettség – folyton vissza kellett térnem Szegedre. Szóval, ülök a megszokott helyemen, bámulok, iszogatok, amikor hirtelen megpillantom Vas Szendrőt. Régi ismerősöm. Évfolyamtársak voltunk a gimnáziumban, méregettük egymást a folyosón, az udvaron, a menzán, a buszon. Néha váltottunk pár szót. Ennyire futotta az érettségiig. Aztán eltelt pár év.

Erre most belép az ajtón, odasétál a pulthoz, és rendel egy sört. Bakancs, fekete farmer, bőrdzseki, vörösre festett túskehaj és Human League-póló.

Semmi felirat, csak a kép – a mellkason: téglafalon széttépett inget markoló kezek. Intek neki. Hogy kerül ide, magában? Odasétál hozzám, meglepetésemre. Leül a székek átnevezett nyárfatuskóra.

„Szia, mi járatban errefelé?” Kell ez a semlegesség.

„Ideje szórakoznom egyet, nem ülhetek napokat az albérletemben a konyhaablaknál. Mi ez a sisterség?” Szolid smink. Jobb halántékán félhold alakú heg.

„The Normal. A pultos kedvence. Garantáltan nem fogyasztóbarát. Ez egy ilyen hely.”

„Voltam már satnyább légkörű kocsmában is.” Iszik. Körbesandítok: ő itt az egyetlen lány. Lopva a kezére nézek. A bőrtépős fajtába tartozik. Önmargoló.

Jobb lesz fölvetnem a lehetséges közös témát: a többieket.

„Mi történt Tóth Renivel?”

„Jó kérdés. Állítólag elege lett a szüleiből. Kiment Belgiumba, összeállt egy göröggel, akinek az ausztráliai rokonai megígérték, ha kiköltözik, segíteni fogják.”

„És kihúztak együtt?”

„Ki, de elváltak. Többet nem tudok.”

„És Trafó? Mi lett vele? Nem lehet látni.”

„Trafó kiment Floridába hajópincérnek. Ennyit tud fölmutatni. Többet, mint mi.”

„Azzal, hogy menekülőre fogta?”

„Félretette a félelmeit, belevágott, beletanult, beleszokott. Mondta valaki, hogy maradjon? Ha ott talál magára, találjon ott.”

„Na persze, a többség továbbra is itthon kóvályog. És mi lett a barátoddal, Csábi Orsival?”

„Fogalmam sincs, két éve nem beszélünk egymással. Nem veszünk össze, de már nem keressük egymás társaságát. Mondjuk, bajos is lenne, mert Glasgow környékén lakik valahol. Egy atomfizikus házaspár gyerekeire vigyáz. Szerinte a szülők vesztettebbek, mint a kölkök. Minden hétvégén betépnék, bepiálnak, és Buzzcocksra meg Sex Pistolsra táncolnak.”

„Muszáj kiürülni, hogy öt napig férjen hova a mocsok.”

„Nem vagy te kicsit túl ellenséges?” Kikerekedett szemekkel nézett rám.

„Inkább csak magammal szemben. Mindig eltrafálom a továbbállókat. A magyar csajok a sláger a világban. Amit kilóra mérnek, abban följavultunk.”

„Na-na, abban mindenki. De már ráuntak a fajtámra, szerintem. Most mások vannak soron, de ők keményebb dió. Érthető: az ősökkel szembeni tiszteletlenség torokelmetszésbe torkollhat.”

„Mi az, mostanában az Őszövetséget bújod? Téged is ejtett valaki?”

„A templomot meg ami benne van, én ejtettem, miután meghaltak a nagyszüleim.” Megkeményedtek az arcvonásai – szívszorító gyorsasággal. A

korsója falára ragadt sörhobot bámulta. „Volt egy svéd pasim két évig. Kiheverhető. Mondjuk, egy ideig én is úgy éreztem magam, mintha visszazuhan-
tam volna az élet házából egy szellemtanára.” Hirtelen az a sejtésem támadt,
arra célzott, hogy pszichiátriai eset lett belőle, de kilábalt. Habár. Mióta nem
láttuk egymást, mégis milyen őszinte.

„Nem tán szociológia szakra jársz?”

„Dehogy, bioszra. Biosz faktos voltam a gimiben. Nem emlékszel? Már
erre se?”

„Remélem, vettétek már az evolúciót.”

Fölnevetett. „Nem, nem. Ha rajtam múlna, én kihagynám.”

Nevettem én is. „Jézusom, libcsi lettél?” Egy pillanatra a torkára forrasz-
tottam a mosolyt.

„Na-na. Nálam mindig a helyzet komikumától függ, éppen mi vagyok.”

„Szentigaz. Szerintem is ez az egyetlen üdvözítő módszer. Én a bolsi-náci
típusba sorolódok, ha nincs esély kihátrálni.”

„Ez így jó. Végletek nélkül senki sem tudhatja, hol áll.” Levetette a bőr-
kabátját. Elbűvölő mellei voltak. Meghúztam a sörömet.

„Amúgy sem tudja senki – körbeálljuk azt a rohadék gombot. Valamelyik
szemét nyesedék meg fogja nyomni, amíg nem figyel a többi.”

„Jobb a helyzet, hidd el. A múltkor bekapcsolom a tévét, és valami rajz-
filmben Robert Smith éppen megmentette a világot Barbra Streisandtól.”

„Jaj, ismerem, az a Southpark.”

„Szóval kár izgulni, szerintem simán megússzuk.”

„Az a baj, hogy a mi kifogásainkkal már mások előhozakodtak.”

„Merre van itt a vécé?”

„Ott hátul. A függöny mögött van egy folyosó. Azon jobbra, azután
balra.” Fölállt, s elindult hátra. Közben a csípőjével kicsit megtámasztotta
az asztalt. A következő pillanatban az asztallapra leterített bőrkabát leesett
a földre. Fölvettem. A bal zsebéből egy papiros kandikált ki. Nem bírtam
megállni. Belepillantottam.

*HD: Ami engem illet, én nem hiszek a kommunikáció során keletkező rések be-
tapaszthatóságában. Hiszek a kísérletezésben, de annak sikerében már nem. Ezek
a rések elég nagyok ahhoz, hogy egy átlagos méretű felnőtt kényelmesen átsli-
sszan-hasson rajtuk. Persze ezek a hasadékok csak addig fognak létezni, amíg be nem po-
loskázzák az egész világot. Van valami totalitárius a teljes, tökéletes megértésben.
Érti, mire gondolok? A rés hely a lélegzetvételhez, idő a gondolkodásra.*

Rendeltem még két sört. Meglibbent a függöny. Mosolyogva ült vissza az
asztalhoz. Kezeit a farmerjába törölgette. „Kösz a piát. Szóval ez a helyzet.
Most mesélj te valamit magadról.”

„Én csak bizonyítani szeretnék.”

„Mit? Hogy élsz?” Vigyorgott.

Nevettem. „Nem lenne rossz. Csak hülyéskedtem. Tanulok, dolgozok. Esetleg fordítva.”

„Ennél helyesebb irányt elképzelni se lehet manapság. Ennyi?”

„Az utóbbi időben sajnos gondot jelent számomra a közlékenység fönntartása. Mondjuk, annak örülök, hogy látlak.” Sutára sikeredett, rosszul időzített vallomás.

„Nyugi, csak könnyedén. Egyébként én is fölviányozódtam: a váratlan találkozás öröme. Van egy cigid?”

„Nem élek vele.” Körbeforgatta a fejét.

„Lelécelek a klóra, mindjárt jövök.”

„Oké.” Körülbelül három perc múlva érhettem vissza – addigra fölszívódtam. Mindig is kifinomult ösztönű lánynak tartottam: azok a bizonyos kifinomult remények.

18.

„A tudomány vallásunk, a tudomány életünk, gondolkodásunk alapja, terveink határa, vágyaink irányítója.”
(Szenteleky Kornél)

horpadás keletkezett rajtam, de rajtatok nemkülönben, huncut halandzsa, én mindig kilyukadok valahova, szélrázta száj, pofavizit, számonkérhető, tetten ért penitencia, fogmosás, nyelvépedék lekaparandó, szófehérítés, elmeszteni mindent, ami másra tartozik, könnyed kötélzánc, cukaharázgatás, kifeszített pókhálódarab a lópikula fölött, visszafogott pulzussal, no-no lüktető halánték, ajándék szaltó, ráadás szuplézgatás, tapsvihar okozta széllökések beza-varhatnak, visszafogottság nélkül nincs civil kurázi, gyűjtés a hadiárvának, az artisták nagy szíve, a kor szelleme, elnapolt kórságmeghatározás, a moslék ahogy csurog, csurog alá, átfolyik lassan a másvilágra, don't ever look back good days ahead, bokacsattogatásba torkollik a vizit, rács bezár, minden retesz működik, a romlás ott a távolban lehetne egyfajta idill, háborúban megszámozott katona, békében nyakkendő civil, a kijelölt határok között ez a mozgás oda- és visszahat követhet vert bakancsok masszív ritmikája a látvány a tekintet hibája hinni abban kellett volna, ami nem a bilibe utalja a múltat, kimerültek az artisták, mindegyik liheg, zihál, fűjtat, örök, ápoltak, elítéltek, előttem nyíltan mondjátok meg, az alakoskodással csak csúnyán leégték szaltó előre, szaltó hátra, az achilles-ín átvágására ne vállalkozz, vigyázz a cirkuszmunkásra

19.

„the »truths« may not tell the entire story”
(David A. Frick)

„Hitványság ez az egész”, kezdte szokásos, garantáltan összefüggéste-lenségbe torkolló mondandóját Funnyboy, miután leült mellém. Szerintem mindig részeg volt, vagy zseniálisan játszott. Soha nem kérdezte, leülhet-e valahova. Nem érdekelte, odajött, hozta a piáját, lehuppant az ember mellé, és már szarta is a szót. „Nézd, muszáj engem boldogítani?” Biztos, ami biz-tos, azért nem néztem a szemébe. Alapjában véve masszív tagnak tűnt.

„Azt mondja anyám, vigyem le a szemetet. Én nem viszem le, minék? Meg hogy takarítsak. Én nem takarítok. Ráérek még, majd fogok takarítani eleget, ha meghal anyám. Dolgozni is ráérek majd.”

„Nyúlod le az öregeid pénzét, aztán meg kihugyozod a rettyóban. Ez járja?”

„Én azt csinálom, amire mások vágnak. Például a gyufából Lánchidat összeragasztok. Minek? Vagy aki fut reggeltől estig. Hova? Kinek akarnak bizonyítani az emberek?”

„Ilyenkor azt szokás mondani, hogy magamnak.”

„De ennek kurvára semmi értelme, ember! Ha valaki megmászik egy bazi magas hegyet, elvárom, érted, elvárom, hogy maradjon is ott. Na jó, lényegtelen. Például itt az a baj... szerintem nem szabadna kötődni a térhez, fölösleges. Az idő is ostobaság. Rakosgatni a családi fényképeket meg az el-várások. Olyan kényszerűnek tűnik, egyfajta inger, testi késztetés... kijelölni a határokat. Tegnap, ma, holnap, közel, távol, fontos, lényegtelen. Én arra várok, hogy besorozzanak. Egy fölszólítás, az az elkerülhetetlen típus, más választás? Kizárva. Rendben, akkor induljunk. Mondjuk lekuporodsz egy téglarakás mögé, aztán vársz, hogy jöjjön az ellen. Semmi gond, tiszta sor! Kell a tét, az étellel játszani... nincs más alternatíva!”

Fölálltam, és elhúztam onnan, éreztem a hátamban a tekintetét. Funnyboy. Micsoda figura, de honnan kerül ez elő minden áldott nap? Időtlen bolond: harminc és hatvan között bármi lehetett, lestrapált burájú, de ápolit. A beszé-lőkéje meg... a pokolból száz százalék, hogy első nap kihajították volna.

Osztrák–magyar irodalmi kapcsolatok és párhuzamok a századfordulós modernségben

A „nemzeti klasszicizmus” hivatalos-akadémiai és az avantgárd mozgalmak irodalomszemlélete közé ékelődő századfordulós modernség osztrák és magyar változata, jóllehet nem manifestálta, hogy elsősorban nem egymásra figyel, hanem skandináv, orosz, francia és olasz irodalmi/kulturális jelenségekre, irodalmi megvalósulásában olyan párhuzamosságokat mutat, olyan azonos vagy hasonló esztétikán kívüli vonatkozásokat integrál, amelyek a XIX–XX. század Monarchia-koinéjában, Kakanien¹ meghatározó költői magatartásainak és retorikáinak kialakulásához vezet. Igaz, hogy a kölcsönös fordításiirodalmat tekintve aszimmetriáról számolhatunk be, hiszen neves magyar költők szívesen és sokat fordították Hofmannsthal, Rilke² és Schnitzler³ műveit, míg a magyar irodalomból viszonylag kevés szöveg jelent meg Ausztriában (ám a többnyire populáris irodalomként fölfogott magyar regényíró, Jókai Mór művei számottévő olvasottságú sorozatokban)⁴; mégis bizvást állítható, hogy a két irodalom nem elsősorban kontaktusaiban, hanem a mögöttes tényezőként megjelenő filozófiában (Rudolf Kassner fogadtatása Rilkenél, Lukács Györgynél⁵ és másoknál), a pszichoanalízis révén Freud

¹ „Kakanien”. Aufsätze zur österreichischen und ungarischen Literatur, Kunst und Kultur um die Jahrhundertwende. Hg. von Eugen Thurnher, Walter Weiss, János Szabó und Attila Tamás unter Mitarbeit von Hildemar Holl. Budapest–Wien 1991.

² Szász Ferenc: Hugo von Hofmannsthal und Rainer Maria Rilke in Ungarn. Bibliographie. Budapest 1980.

³ Fried István: „Szavak komédiája”. In: Rejtett párbeszéd. (Osztrák–magyar–közép-európai irodalmi párhuzamok és érintkezések). Szerk. Fried István. Szeged 2000. 71–90. Függelékben közlöm Márai nekrológját Schnitzlerről.

⁴ Lukács György: Rudolf Kassner. Nyugat 1908. I. 733–741.

⁵ Az Allgemeine National-Bibliothek, a Meyers Volksbücher, a Die Lesehalle Haus- und Reisebibliothek sorozatában több novelláskötet és regény jelent meg Jókaitól, melyik több kiadásban.

és Schnitzler, Freud és a magyar költők-regényírók közül Babits Mihály és Kosztolányi Dezső⁶, valamint a menthetetlen én-szubjektum⁷ lírai és epikai megjelenítése, továbbá a bécsi nyelvfilozófia magyar reakciója során jelzi⁸, hogy a költői én és a nyelv lehetőségei, a szétesettség mint az Egész-elvűség kudarcának reprezentációja mindkét irodalomnak feldolgozást és művé adaptálást igénylő problémái. A bécsi egyetemen Emil Reich előadásait hallgató Kosztolányi Dezső nemcsak fordítója, hanem viszonylag korai értelmezője is volt Rilkének, Schnitzlernek, Hofmannsthalnak, majd Werfelnek. 1909-es Rilke-tanulmányában⁹ kísérli meg, hogy a bécsi lírát karakterizálja, mint a magyarhoz közelálló és az európai együttesben önálló jegyeket mutató jelenségcsoportot: „A bécsi líra utalás valami magasabbra, egy fölfelé sóhajtó gesztus, a misztikus ismeretlenbe kiáltó szó, amely egy ember elbámulásait magyarázza, egy különös embert egy nagyon különös lelki szituációban, ennek az embernek egy furcsa másodpercét, ennek a másodpercnek egy félig öntudatos, félig öntudatlan hangulatát, amit kimondani merészség, lehetetlenség és istenkísértés, és megrögzíti ennek a hangulatnak elbámulásait, a lélek sokkjait, visszahőköléseit, fagyos megmerevedését és rettenetét. Ha nem félnék a félreértéstől, azt mondanám, hogy ennek ellenére is az inaktualitásra törekszik. Minthogy inaktuális minden, ami értékes.”

Kosztolányi rálátja a Rilke-költészetre a bécsi és részben az új magyar líra jellegzetességeit (egyébként Ady Endre *Új versek*, 1906. és Rilke *Neue Gedichte*, 1907/08. kötetei egyidősek, miként Rilke és Babits Mihály tárgy-költészete, valamint antik műtárgy-megszólaltatása is), amely líra irányzatpoétikailag a szecesszió, az impresszionizmus és a szimbolizmus jegyeivel írható le. Hasonló okokkal indokolja nagyrabecsülését Füst Milán, aki „félülretorizáló”-archaizáló gesztusainak megfelelő eszközhasználatot tulajdonít Hofmannsthalnak: a „stylizálás”-t emeli ki az *Elektráról* szólva, „a görögségnek távoli szemléletéből, szép szokásaik elképzeléséből különös vegyületű stylizáltság származott: egy legjobb és *szándékosan* bonyolultabb lélektanú neo-grecizmus”.¹⁰ Füstnek másik kedvenc osztrák írója Peter Altenberg, akinek kisprózája hamar népszerűvé vált a magyar írók között. Peter Altenberg bécsi jelenetei, lírizáló prózája a magyar tárcanovella alakulástörténetével

⁶ Ernst Machról magyarul: Erdős Lajos: Ernst Mach filozófiája. Huszadik Század 1913. I. 409–425, 593–603.; Szántó Hugó: Ernst Mach. In: Uo. 1916. I. 289–293. Babits Mihály budapesti egyetemista korában (1904) olvasta Mach műveit. Babits Mihály: „Itt a halk és komoly beszéd ideje...” Interjúk, nyilatkozatok, vallomások. Szerk. Téglás János. Budapest 1993. 8.

⁷ Harmat Pál: Freud, Ferenczi und die ungarische Psychoanalyse. Tübingen 1988.

⁸ Hugo von Hofmannsthal: A költő és a ma. Levél. (Két tanulmány) Ford. Lányi Viktor. [Budapest 1914], [Budapest 1919]²

⁹ Kosztolányi Dezső: Rilke. Nyugat 1909. I. 301–313.

¹⁰ Füst Milán: Hofmannsthal: Elektra. Uo. 1911. I. 119.

párhuzamosak; elidegenítő nagyvárosiságának forrása (nevezetesen Baudelaire párizsi tárgyú prózaversei) ismerős volt a századforduló magyar irodalmában is. Bővebb elemzőre várna Altenberg és Molnár Ferenc kisprózájának egybevetése; a lírizáló környezetrajzon átütő humor, a nagyvárosi életképpel adekvát prózai nyelv kikísérletezésében mindenesetre párhuzamok fedezhetőek föl. Füst azonban személyes viszonyt teremt az Altenberg-kisprózával, a századfordulós neuraszténiás (költői) magatartás prototípusává stilizálja költői szubjektumát, s teszi mindezt egy Altenberg-válogatást ismertetve: „És én azt mondom neked Peter Altenberg, igen, igen, nekem valóban nem kell több, én ideges, én modern ember vagyok, én a történetekre nem vagyok kíváncsi, ugy-e, én türelmetlenné leszek, amíg a végükre jutok, én hamar akarok élni, az idegeim sóhajtának a gyors, a rövid, a váltakozó, az új és új és új exaltációk után.”¹¹ A kétnyelvű költő, fordító, Mohácsi Jenő tárgyszerűbben nyilatkozik meg, Altenbergben „az utolsó bécsi bohém”-et látja, aki a köznap tárgyából kiragyogó szépség szerzője. „Minden meglátása tiszta művészi öröm és azonkívül vágyas erotikum, amely nem kíván mást, mint kielégítést a meglátásban.” „Forrásművei a modern irodalomnak” – állapítja meg summázatában, és a *Musik*ből meg az *Idyllen*ből vett részletekkel illusztrálja írásának gondolatmenetét.¹² Kevésbé ismert tény, hogy Altenberget közös érdeklődés fűzte a magyar irodalmi modernséghez; miként egy Hatvany Lajossal váltott levélből kitetszik, egyként becsülték Strindberg munkásságát.¹³ A berlini *Pan* című lapnak Altenberg, Hermann Bahr, Max Brod, Robert Musil, Arnold Schönberg mellett a németül és magyarul egyként publikáló, Hatvany Lajos is munkatársa volt. Nem kevésbé figyelemre méltó, hogy a Berlinben, Paul Cassirernél megjelenő, bár Budapesten szerkesztett *Jung Ungarn* című lap egyként hirdette a *Pant* és a *Nyugat* című folyóiratot, amelynek első évtizedében számos beszámolót találunk az osztrák modernség és a Jung Wien eseményeiről, költőiről, zeneszerzőiről. A *Jung Ungarn*ban olvasható viszonylag bőséges ismertetés Michael Josef Eisler *Elfenbeinturm* című verseskötetéről.¹⁴ A mára legfeljebb Bognár Zsuzsa kutatásaiból ismert költő egyáltalában nem tehetségtelenül reprezentálja a budapesti német nyelvű lírát, tevékenységével bécsi és magyar irodalmi törekvésekre egyaránt reagál. Kötetcímével, szonettjeivel Babits Mihály hasonló formavilágú lírájára játszik rá, míg *Drei Dichter* című versében Stefan George, Hofmannsthal és Rilke előtt hódol. E két utóbbi arcképet így rajzolja föl versben:

¹¹ Ugyanó: Peter Altenberg. Die Auswahl. Uo. 1908. II. 425–430.

¹² Mohácsi Jenő: Peter Altenberg. Renaissance 1910. I. 394–396. Mohácsi 1914-től a Neue Freie Presse munkatársaként is működött.

¹³ Vö. erről Pan 1911. Nr. 5., Nyugat 1911. I. 507.

¹⁴ Eugen Mohácsi: Deutsche Literatur in Ungarn. Jung Ungarn 1911. Nr. 4. A verseskötet 1910-ben jelent meg Berlinben.

Der zweite kunstvoll feilt an jedem Worte
gleich einem Goldschmied (...)
Er hat den Dingen sich verdingt
als lieber Knecht, und kein ergebnes Weilen
geht wie ein Schimmer durch die Zeilen.

Eisler, valamint Mohácsi Jenő–Eugen Mohácsi és mások a budapesti német nyelvű irodalomnak voltak képviselői, akik irodalomszemléletükkel elsősorban a Jung Wien esztétikájából merítettek, és a Jung Wiennel párhuzamos magyar törekvésekre is reagáltak, elsősorban a *Nyugat* és a *Renaissance* című folyóirat lírájának, filozófiai gondolkodásának voltak elkötelezett hívei. Hozzájuk hasonlóan kétnyelvű szerző volt Heinrich Horvát–Horvát Henrik, aki nem annyira eredeti verseivel, mint az új magyar líra tolmácsolásával szerzett érdemeket. Fordításai nemcsak szöveghűsége törekedtek, hanem érezhető bennük az igyekezet, hogy Rilke és Hofmannsthal hangján szólaltassa meg a kortárs magyar lírikusokat. A *Nyugat* című folyóiratban Babits Mihály ismertette Eisler verseskötetét, kiemelve, hogy „Kortársainak, akiket szeret, házi oltárt épít elefántcsonttoronyában: legelől a legművésziesebb modern német költőknek, Georgenak, Hofmannsthalnak és Rilkének”.¹⁵ Eisler egyébként annak a Lukács Györgynek ajánlott kötetében verset, aki Kassnerről, Beer-Hoffmannról, Schnitzlerről publikált esszét a *Nyugat*-ba. Babits ugyan inkább az angol irodalom-modernség felé tájékozódott, de első versesköteteinek tárgyköltészetével, antikizálásával (az antik tárgy szimbólummá válik, amely részint életminőséget, részint létmeghatározottságot sugall) a bécsi modernnek mellé lép. Költészetének jellemző darabja a *Jung Ungarn*-ban Horvát Henrik által tolmácsolts szonettje:

Ezek hideg szonettek. Mind ügyesség
és szenttelen, csak virtuozitás.
Bár munkában manapság nincs nemesség,
ez csupa munka, csupa faragás. (...)
Minden szonett egy miniatűr oltár...¹⁶

Kalte Sonette. Zierstücke, Blende trüge
Der werkgewohnten Hand, die streng zu formen weiß,
Gilt auch geringer heut der Arbeit Müh und Schweiß,
Wohlan: dies ist nur Arbeit, mühevoll Gefüge (...)
Es gleichen die Sonette zivollen Altaren...

¹⁵ Babits Mihály: Elefántcsonttorony. *Nyugat* 1911. I. 985–986.

¹⁶ Jung Ungarn 1911. Heft 5.

Babits Eisler-kritikájának és szonettjének összecsengő kifejezései egy költészettörténéshez való viszonyt érzékeltetnek, amelynek révén rálátás nyílhat az osztrák és a magyar irodalom hagyományértelmezésének, illetőleg hagyomány-átértelmezésének párhuzamosságára. Hogy itt életminőségekről is szó eshet, igazolja Kosztolányi beszámolója, amelyben Emil Reich egyetemi felolvasásairól tudósít: „Ez előadás keretében a professor úr nagyon szépen beszélget arról, mint kell az életünket berendezni, hogy emberek legyünk, ibseni értelemben.” Levelezéséből tudjuk meg, hogy „Jerusalem briliáns pszichológiai előadásokat tart”, valamint azt, hogy Ludwig Boltzmann és Robert Reiningert is hallgatja.¹⁷ Kosztolányi pályáján kitapintható a korai bécsi élmények feldolgozásának hozadéka, újságcikkeiben hol összehasonlítja Bécsset és Budapestet, két nagyváros-típust regisztrálva¹⁸, hol az álom-valóság, a *Schein* és a *Sein* egybejátszódásra figyelve méltatja Schnitzler *A zöld kakadujának* és az *Anatolnak* inkább kritikusi, mint közönségsikert hozó előadásait: „groteszk játék” – állítja az előbbi Schnitzler-műről. „A legnagyobbat érte el itt Schnitzler, vagy legalább is súrolta: a metafizikát.” „A játék valóság lesz s a valóság játék.” Nem kevésbé elismerő az, amit az *Anatol*-ról ír: „Ő a női hús és női lélek esztétája.” Majd: „Az Anatol egy halálos komédia. Senki se hal meg és mintha mindenki és minden meghalna. Friss, mint a lélek és máris emlék.”¹⁹ A magyar modernség másik költője, Juhász Gyula egy 1908-as nagyváradi Schnitzler-bemutató ürügyén hangsúlyozza, hogy Schnitzler mily népszerű szerző, szinte annyiszor kerül magyar színpadra, mint Oscar Wilde.²⁰ Egyébként Schnitzlerről erősen megoszlottak a vélemények, a rajongva dicsőítés és a teljes elutasítás között oscillált a kritika, jelezve a modernség befogadása folyamatának elágazásait.²¹

Ebben a körben említhető Molnár Ferenc budapesti és bécsi színházi „karrier”-je.²² Az ő színművei azok, amelyek könnyen integrálódhattak a XX. század első évtizedei Bécsének irodalmi/színházi világába. Jóllehet Molnár

¹⁷ Kosztolányi Dezső: Levelek, naplók. S. a. r. Réz Pál. Budapest 1996. 57. (1904. nov. 20-áról keltezett levél).

¹⁸ Ugyanó: Álom és ólom. Budapest 1969. 74–77, 211–214. (Ludwig Boltzmannról), 512–515.

¹⁹ Kosztolányi Dezső: Színház. 1948. 147–149, 149–152.

²⁰ Juhász Gyula Összes Művei. Prózai írások 1898–1917. S. a. r. Grezsa Ferenc, Ilia Mihály. Budapest 1968. 303–305. Itt Juhász Schnitzler mellett Felix Dörmannt és Felix Saltent is emlegeti.

²¹ Erről a 3. sz. jegyzetben említett dolgozatomban írok.

²² A színházi előadásokról vö. George László Nagy: Ferenc Molnár's Stücke auf der deutschsprachigen Bühne. Diss. State University of New York at Albany 1978. A kötetkiadásokról: Elisabeth Molnár Rajec: Ferenc Molnár. Bibliography I–II. Wien–Köln–Graz 1986. Selected German Titels: I. 25–38, Premiers and Revivals of Plays in Vienna: I. 126–128.

kiindulópontja a francia társasági dráma volt, amelyből tekintélyes mennyiségű művet fordított magyarra (emléke még a *Játék a kastélyban* című színművében is fölmerül). Mélyen elgondolkodtató, hogy a francia dramaturgiából merítő Molnár milyen könnyen talált utat az osztrák publikumhoz. *Liliomját* Alfred Polgar alkalmazta a bécsi színházi igényeknek megfelelően az osztrák színpadra. S a jellegzetesen pesti-külvárosi játéknak gondolt színmű némi igazítással a bécsi Prater világát jelenítette meg, nyelvileg is érzékeltetve egy alulretorizált, helyenként agrammatikus nyelv magyar, illetőleg osztrák változatát. Molnár és Polgar viszonyán túl megfontolandónak tetszik annak a kérdésnek fölvetése, létezik-e osztrák–magyar irodalom vagy szöveg. Ugyanis a pesti polgárság életérzésének, modernségelképzelésének, kritikájának és tudatos-tudattalan leereagálási gesztusainak szerzőjét szinte osztrák íróként fogadta el a kortárs közönség és irodalom, jóllehet a magyar irodalmi-színházi nyelv megújítójaként, az analitikus dráma magyar irodalomba, hagyománytörténelembe integrálójaként osztotta meg a (magyar) irodalmi kritikát és közvéleményt. Aligha járunk helyes úton, ha csupán a közös (irodalmi) szubkultúra változataira kérdezzük, arra a kabaréhumorra, amelynek osztrák és magyar szerzői a nagyvárosban tévedező kispolgár szemléletét, nyelvét, a „nagy”-politikát nem kevés értetlenséggel kommentáló és értetlenségét szatirizáló alakzatban érzékeltető rövidebb jeleneteket, dialógusokat, kabarédalokat igyekeztek az irodalomba emancipálni. Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezt a szempontot sem, hiszen Molnár Ferenc prózája²³ ebből a kabaréhumorból (is) táplálkozott, színműveiben a félreértés, félreértelmezés, az álarcos-maszkos, a „nyelvi” rejtőzés konfrontálódott a világról alkotott századfordulós polgári elképzelésekkel. Ezen a téren és kevésbé a színjáték esztétikáját tekintve húzható meg a párhuzam Schnitzler és Molnár között, személyiségnek és tudattalanjának problematizálódása a színpadon más értelmezést kap a diagnoszta Schnitzlernél, mint a színjáték „techniká”-jával eljátszó s a játék és valóság egybelátását tematizáló Molnárnál.

S bár a századfordulós modernség osztrák irodalmának befogadása az irodalmi siker jegyében írható le, nem állítható, hogy problémamentes lett volna, s az sem, hogy a magyar kritika teljes egészében integrálhatónak gondolta volna el a Jung Wien irodalmát. Az mindenesetre említést érdemel, hogy a magyar és az osztrák zenei modernség hasonlóképpen reagált a magyar, illetőleg az osztrák irodalmi fejleményekre. Részint olyan *közös* vállal-

²³ Vö. kötetben: Des Zauberbeckers goldene Krone. Novellen. Wien–Leipzig 1913. Itt jegyzem meg, hogy Jókai kapcsolatokat tartott fenn a bécsi szabadelvűekkel (Wiener Freisinnigen), akik 1896 augusztusában meglátogatták. Jókai állást foglalt a bécsi antiszemitizmus ellen. A Wiener Tagblatt 1896. aug. 21-i száma beszámolt a látogatásról. Kunszery Gyula: Jókai Mór és a bécsi szabadelvűek. Irodalomtörténet 1970. 683–686.

kozásról nem feledkezhetünk meg, hogy Dohnányi Ernő adott zenei alakot a Schnitzler művéből készült pantomimnak (*Pierrette fátyla*), részint olyan párhuzamokban sem árt gondolkodnunk, mint: Richard Strauss állandó librettistája Hofmannsthal volt, Bartók Béla Ady Endre verseit zenésítette meg, Balázs Béla szövegére alkotta meg egyetlen operáját, *A kékszakállú herceg várárt*, illetőleg Lengyel Menyhért meséjéből nagy hatású, sokáig botrányosnak minősített balettjét, *A csodálatos mandarint*. Ami fontosnak tetszik: zeneszerző és szövegírója hasonló esztétikai elgondolása, amelynek során zene és szöveg ugyanannak a modernségképzetnek, ha úgy tetszik, szorongásos életérzésnek, a tudattalan feltörésének érzékeltetője lesz. Hofmannsthal–Strauss *Elektrájáról* szólva a magyar recenzens Hofmannsthalt úgy jellemzi, mint aki „jól tudja, hogy mi az, ami a modern idegrendszer számára a legérdekesebb: egy másik idegrendszer vibrációja, félelme, gyötrődése és bosszúja...”²⁴ Rilkének *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge* című művét ismertette a recenzens nemcsak az előszövegre hívja föl a figyelmet, Jacobsen regényére, amelynek magyar visszhangja sem mondható jelentéktelennek, hanem a megszólalás újszerűségére, az Egészelvűség csődjére is, amely a mű „retorikájá”-ban kap alakot. Jacobsenhez hasonlítva Rilkét állítja: „Ugyanaz az ideges váltakozása a különböző stílusárnyalatoknak, átgondolási hiányosságok, fölösleges részek túltengése, de a maga egészében épp oly megállító, lebilincselő, mint a »Niels Lyhne«. Decentralizációja kellemetlen, ha egyfolytában olvassuk, részei – néha már mondatai is – széthullanak, azért egyenkint kell élvezni őket.”²⁵ A kritikus rádöbbenése, hogy új olvasási stratégia eredményezheti a jelentéshez közelítést, továbbá: az afunkcionalitás érvényesülése a jelzése annak, hogy új(szerű) irodalomról lehet szólni, azért oly meggyőző, mert a kortárs magyar próza bizonyos tendenciáitól kaphat megerősítést. A továbbiakban a recenzens a regény párizsi részeinek „neuraszténikus naturalizmus”-áról emlékezik meg, azaz leválasztja a Zola nevéhez és munkásságához fűződő, ám a közép-európai modernségben még ekkor is szubverzív szerephez jutó naturalizmustól, s az „idegek irodalmá”-nak tételéhez kapcsolja. „Becsés”-nek minősítve a mű „egyenetlenségé”-t, hangsúlyozva a „tudatos összefüggéstelenség”, a „szándékos lazaság” „poétikáját”, amely „uralkodik a kompozíción”.

Kitérőképpen jegyzem meg, hogy a *Renaissance* című folyóiratban az eddig említettekén kívül még számos olyan írást találunk, amely az osztrák századfordulós modernség befogadásának állomásaként értékelhető. 1911-ben

²⁴ Jász Dezső: Strauss Richard Elektrája. Nyugat 1910. I. 536–538.

²⁵ Bányai Marcel: Rilke könyve. Renaissance 1910. II. 677–681. Itt említem, hogy egészen korai a magyar Musil-recepció. Vö. Fenyő Miksa: Törless növendék. Nyugat 1908. I. 598–602. A recenzens a mű jelentőségét a naturalista regénnyel szemben határozza meg, a „lélek mögötti lélek világa”-nak megjelenítésében.

olvashatók a műfordító Franyó Zoltán átköltései Hofmannsthal, Max Brod, Rilke verseiből²⁶, 1910-ben Lukács György tanulmánya az esztétikai kultúráról, amelyben ugyan a német irodalomra tekint szerzője, de magatartásában, előadásában az osztrák esszéistákat idézi.²⁷ Recenziót publikál a lap a bécsi Deutsches Theater budapesti vendéjátékáról²⁸, Mohácsi Jenő alapos bírálatában Rudolf Hans Bartsch, „stájer” író antidekadens, antimodern műveit méltatja, Adyval látva párhuzamban a népét ostorozó szerzőt.²⁹ Relle Pál Hofmannsthal *Christinas heimreiséj*át mutatja be, a színpadi bukást a mű diadalának minősítve.³⁰ Rudolf Kassner *Der Dilettantismusa* szintén értő ismertetőjére lel³¹, Kádár István Karl Kraus *Die chinesische Mauerj*ét ajánlja az olvasóknak³², míg Radó István Felix Salten új regényéről számol be: „Salten alakjai nem élik, hanem végigérik életüket” – hangzik az ismertetés összegzése.³³

Az 1910–1922 között létező *Modern Könyvtár*ban is feltűnően számottevő arányban lelünk osztrák szerzőket, Schnitzlertől hat, Hofmannsthaltól három művet, egy tanulmányt Freud „álmelméletéről” (1913-ból); Jakob Wassermanntól az *Alexander in Babylon*t, Schnitzler *Anatolja* elé Kosztolányi Dezső lefordította Hofmannsthal prologus-versét...

A többi irodalomhoz viszonyítva az osztrák szerzők jelentős helyet foglaltak el a magyar modernség irodalmi tájékozódásában, különös tekintettel arra, hogy a *Pester Lloyd* című napilap szinte a bécsi megjelenéssel, illetőleg a bécsi–berlini premierrel egy időben közölt ismertetéseket.³⁴ A budapesti német nyelvű sajtó kétfelé közvetített, hiszen magyar szerzők művei megjelentek a lapban, továbbá: számos magyar szerző műveit ismertette az újság. A magyarországi német nyelvű irodalom nem egy alkotója vett részt a bécsi sajtó munkájában, s az osztrák szerzők közül több családi kapcsolatai révén reagált magyar eseményekre, illetőleg számon tartotta magyarországi rokonságát. Schnitzler *Jugend in Wien* című önéletrajzában³⁵ nemcsak apja

²⁶ Új német költők. Renaissance 1911. 1. 20–24.

²⁷ Uo. 1910. I. 123–136.

²⁸ Uo. 293–294.

²⁹ Uo. 482–484.

³⁰ Uo. 214–216.

³¹ Lorsy Ernő a szerző. 1910. II. 282–283.

³² Uo. 730–731.

³³ Uo. 622–624.

³⁴ A még föltáratlan anyagban ötletszerűen tallózva: 1899-ből olvasható ismertetés Hofmannsthal színműveiről (H-i L, azaz Hevesi Ludwig a szerző), 1901-ből Theodor Herzl elbeszéléseiről, 1909-ből H. Bahrról, 1910-ben Albert Ehrensteinről, Hofmannsthalról. Ez évben Bahrtól közöl a lap, 1912-ben Arthur Schnitzler prózájáról, Max Brodról olvashatunk, 1913-ban Albert Ehrenstein publikálja *Oesterreichische Prosa* című írását.

³⁵ Arthur Schnitzler: *Jugend in Wien. Eine Autobiographie. Mit einem Nachwort von Friedrich Torberg.* Hg. von Therese Nickl und Heinrich Schnitzler. Wien–München–New York 1981.³

nagykanizsai származásáról emlékezik meg, hanem családjának szétáradásáról a kettős Monarchiában. Későbbi példa ugyan, de Márai Sándor *Egy polgár vallomásai* című önéletrajzában³⁶ az ausztriai–magyar honosságú család kapcsolatrendszeréről ejt néhány tanulságos szót, kiemelve a Wiesenthal-nővéreket, unokanővéreit, akik a bécsi balettnek, a keringőnek voltak kiváló művészei, s akiknek vendégszerető bécsi házában, az egykori Reichsgassében találkozhatott a gyermekifjú Márai a bécsi irodalom jeleivel. Ezek a XX. század elején lezajló gyermekkori találkozások alakították ki regényeinek és naplójának Bécs-képét, amelyet szerzője egy közös Monarchia-szöveg és Monarchia-kultúra részévé emelt.

Természetesen a bécsi irodalom Magyarország- és magyarirodalom-ismerete jóval szerényebb, bár teljesen jelentéktelennek sem mondható. Karl Krausról tudjuk, hogy nagyra becsülte és publikálta *Die Fackel*-jében Tömörkény István egy elbeszélését, a szegedi parasztnovella realista szerzőjéről elismerően nyilatkozott.³⁷ Franz Werfel egy kései nyilatkozata szerint ifjú költő korában fordította Ady Endre verseit³⁸, amelyekről Franz Kafka is elismerően nyilatkozott.³⁹ Jókai⁴⁰, Molnár Ferenc és mások művei⁴¹ rendszeresen láttak napvilágot bécsi kiadóknál; a századfordulós osztrák sajtó anyaga azonban a magyar irodalom szempontjából feltáratlan, a *Die Wage* viszonylag rendszeresen publikált Magyarországról, kevésbé rendszeresen és ötletszerűen a magyar irodalomból.⁴²

Talán mégsem csak ezek a közvetlen érintkezések, a valóságos kapcsolatok a perdöntőek, hanem az a tény, hogy mind az osztrák, mind a magyar irodalom századfordulós világirodalmi tájékozódásában számos lényegi megfe-

³⁶ Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai* I. Budapest 1934.

³⁷ Krúdy Gyula: Tömörkény halotti maszkiája (1919). In: Emlékkönyv Tömörkény István születésének centenáriuma. Szerk. Kovács Sándor Iván, Péter László. Szeged 1966. 159.; Csaplár Ferenc: „Csata a katonával”. In: Uo. 347–349.

³⁸ Boldizsár Tibor: Franz Werfel beszél Ady Endre költői nagyságáról. *Magyar Hírlap* 1934. 284. sz. Újraközölve: *Lélektől lélekig (Osztrák–magyar–közép-európai összefüggések)*. Szerk. Fried István. Szeged 2000. 123–126.

³⁹ István Fried: Franz Kafka und die Ungarn. *Arbeiten zur deutschen Philologie* Bd. 6. 1972. 123–129.

⁴⁰ Felix Salten nagyrabecsüléssel nyilatkozott Jókairól, személyes találkozásukat elevenítette föl egy nyilatkozatában: *Pesti Hírlap* 1931. Nr. 84. ápr. 14.

⁴¹ E helyt Bíró Lajos műveinek fordításait említem: *Don Juans drei Nächte*. Berlin–Wien 1917.; *Flirt und andere Novellen*. Wien–Leipzig 1913.; *Hotel Stadt Lemberg*. Berlin–Wien 1914, 1916².; *Die Lebensretterin*. – Julchen. Wien 1912.; *Der Raubritter*. Für die deutsche Bühne bearbeitet von Alfred Polgar. Berlin 1912.; *Siegerin Weib*. Wien 1913.

⁴² Rózsa Mária: *Magyar irodalom a bécsi DIE WAGE című hetilapban (1908–1925)*. In: *Osztrák–magyar modernség a boldog(?) békeidőben. (Osztrák–magyar–kelet-közép-európai összefüggések)* Szerk. Fried István. Budapest 2001. 99–116.

lelést lelünk, minek következtében a modernség nyelv- és szubjektumelméleti problémafelvetéseire való reakcióikban párhuzamok, analógiák regisztrálhatók. A magam részéről hangsúlyoznám, hogy az osztrák irodalomnak a felvilágosodás, de mindenképpen Grillparzer és Stifter óta a többi német nyelvűtől megkülönböztető tulajdonsága a Monarchia többi népéhez, nemzetéhez, kultúrájához való viszonya⁴³, az, amiképpen – messze nem bizonyosan egy Habsburg-mítosz és küldetéstudat jegyében – egy soknemzetiségű birodalom irodalmaként határozza meg önmagát – a nyelvi Bábel minden előnyével és minden hátrányával, a centrifugális és a centripetális erők kereszteződési pontján. Kultúrára itt olyan szövegiséget lehet érteni, amely ebből a plurikulturalitásból származtatható, s amely a nyelvek különbözősége fölé emelkedve szervezi meg azt a Monarchia-koinét, amely messze túlélte a Monarchia erőszakos bomlását és szétbomlását, még hozzá nemcsak az osztrák irodalmi utókorban. Feltűnő, hogy a magyar irodalmi modernség képviselői a rokon vonások fölismerésével párhuzamosan milyen józanul voltak képesek mérlegelni az osztrák irodalom európai jelentőségű teljesítményét. Az inkább a budapesti német nyelvű lapokban méltatott Hermann Bahrról írja Szabó Dezső: „nem elsőrendű szellem, nem is mindig mély, nem is ad mindig újat, de mindig ötletes, bátor és gondolatokra serkentő”.⁴⁴ Kosztolányi Dezső pedig saját bevallása szerint tíz esztendőn át készülő *Modern költők* antológiájában (1914) az osztrák költők közül Rilkének, utána Hofmannsthalnak tulajdonítja az irodalmi „főszerepet”.

Az osztrák modernség alkotói közül többen származnak Magyarországról, és ez valamilyen módon működésükben is megnyilvánul: Marie Herzfeld, Theodor Herzl, Ludwig Hevesi, Rudolf Lothar, Ernst Mach, Felix Salten... Mégsem ez jogosít föl az egybevetésre, hanem az, hogy osztrák írókról szólva a kritikus a magyar irodalmat is karakterizálja, anélkül olykor, hogy a rokon vonásokat tudatosítaná: „Ez az életírás is csak csudálatos hasonlatok könyve, amikben minden olyan, mint játék a tükörben. Itt is hasonlatokban érez a költő, újból képek, szemléletek, szimbólumok tolnak eléje s észrevétlenül, halkán jelenítik meg a tárgyagnak és jelenségeknek örökre rejtélyes kapcsolatát.”⁴⁵ A Rilkét megidéző sorok akár az ifjú Kosztolányit is jellemezhetnék...

⁴³ Walter Weiss megállapítását idézi Zoran Konstantinović: Universitas complex. Überlegungen zu einer Literaturgeschichte Mitteleuropas. In: „Kakanien”... az 1. sz. jegyzetben i. m. 9–30.

⁴⁴ Szabó Dezső: Das Hermann-Bahr-Buch. Nyugat 1913. II. 206. Hasonló hangnemben: Náday Pál: Osztrák viszonyok (Hermann Bahr: Austria 1911–S. Fischer, Berlin.) Huszadik Század 1913. I. 241–244.

⁴⁵ Turóczy József: Rilke, Brigge Laurids Malte följegyzései. Nyugat 1910. II. 1755–1756.

Hermann Bahr ugyan nem szól a magyar tényezőről *Das junge Österreich* című írásában⁴⁶, de a magyar jelző beillesztésével a szöveg sérelme nélkül definiálódik az az osztrák irodalom, amellyel párhuzamos a magyar modernség útja is:

„Lehetséges volna, ha valaki az osztrákság valódi alkatát keresné, amelyen az mainapság, valamennyi nép színes nyomaival, e román, német, szláv jegyekkel, az egymástól igencsak idegen erők e hajlékony megbékélésével, megtörténhetne, hogy éppen ez osztrákban lelné meg azt az európai művészetet, melyet ma valamennyi nemzetben a legújabb, legfinomabb ösztönök keresnek.”

Krúdy Gyula 1915-ös *Utazás Bécsbe* című írásában a maga és nemzedéke Bécs-élményét összegzi: „A kedélyes bécsi korcsmák, ahol a régi pesti belvárost véltük feltalálni, a pörkölt és a virsli szagát, a félhomályos boltzatok alatt szerző polgárokat és a falon függő képes újság trikós kisasszonya mint egy messzi, romlott, nagy világ hírnöke mosolygott az évszázados nevű utcácskában, a kedélyes Bécs manapság éppúgy elrejtőzik az idegen előtt, mint az igazi pesti jókedv eltűnt a belváros újjáépítésével. Hová lettek azok az öreg bécsi polgárok, akiket egykor a Harangnál hallgattam, akik fiatalokból ismerték a császárt és az öreg fiákerállomások környékéről, ahová nyugodtan nyitott be a tájékozott bécsi sör- és borivó – az ital pompás volt e helyeken –, ahol Bartfisch üldögélt? Hol vannak a kis kávéházak, ahol nyugalomba vonult szanzonek és orfeumdámák harisnyát kötöttek, és a pesti Kék Macskáról és a Flóra-termekről beszéltek? A polgárlakások a szűk utcácskákban, ahol madárkalitka lógott, a házi kisasszony szókén, pizsén és rózsaszínű arccal fogadta az ablak alatti sétát, kis cukrászdában üldögélt délután a fiatal menyecske, és esténként pajkos masamódok lepték el a Ringet?”⁴⁷

A gasztronómiai, az életmódot magába foglaló „kultúra” szövegiségét tekintve Krúdy megfogalmazza azt, amit részint pejoratív hangsúllyal kávéházi irodalomnak neveznek, részint a Monarchia-irodalom modernségének osztrák–magyar összetevőjeként emlegetnek. A külső kontextus lényegivé minősül az egykori modernség utáni nosztalgiában, amely e modernséget felülíró szemléletben egyben e nosztalgiát is az elidegenítő reflexió tárgyának gondoltatja el.

⁴⁶ Idézi: Die Wiener Moderne. Literatur, Kunst und Musik zwischen 1890 und 1910. Hg. von Gotthart Wunberg unter Mitarbeit von Johannes J. Brackenburg. Stuttgart 1982. 293–294. Reclam, Universal-Bibliothek Nr. 7742 (9).

⁴⁷ Krúdy Gyula: Régi pesti históriák. Szerk. Barta András. Budapest 1967. 16–21.

Harangoznak délre, avagy: harangozunk, harangozgatunk II.

Folyóiratunk májusi számában (*Híd*, 70[2006] No 5. 115–119.) harapós jellegű kommentárt tettünk közzé, melyben (az akkor még közeledő) nándorfehérvári diadal évfordulója kapcsán áttekintettük (az addig) tudomásunkra jutott hazai és anyaországi cikk- és dolgozatrészleteket, melyekben a szerzők a déli harangszóval kapcsolatos ismereteiket, elképzeléseiket adták közre. Mint az idézetekből láthatóvá vált, igen tarka és változatos kép kerekedett ki e magyar szempontból hallatlanul izgalmas kampanológiai kérdés kapcsán. Vagyis: a több évszázad óta (?) közkézen és közszájon forgó „magyarázatok” szinte alig értettek egyet bármiben is, legalábbis ami a tényálladékot illeti.

Mindennek konstatálása után bátorkodtunk utalni az olvasás- és tájékozódáshiányra, s néhány pontban már előre elárultuk a kérdéssel esetleg később foglalkozók számára, hogy a déli harangszóval összefüggésben mi az, amivel majdan nem érdemes foglalkozni, mivel a valós tényekkel köszönő viszonyban sincsenek. Egészséges borúlátásunk azt is kimondatta velünk, hogy – mivel kommentárunkat (sem) fogja senki elolvasni – az esztendő másik felében is vígan tovább fogják egyesek nyúzni a déli harangszót, talán még az évfordulós ünnepek lecsengése után is. Ígértük továbbá, hogy a *Híd* decemberi számában újra elővesszük a problematikát, áttekintjük a közben (várható) újabb dolgozatokat, s az Olvasó elé tárjuk azt az alapvető irodalmat is, aminek áttanulmányozásával akár a cikkírók, akár pedig a folyóirat olvasói megnyugtató képet kaphatnak a déli harangszó ügyeiről.

Jelentem a kedves Olvasónak, hogy a nándorfehérvári diadal 550. évfordulója ez év július 22-én lezajlott, kisdud közösségünk a jubileumot többféle formában megünnepelte: folyóirataink, lapjaink is ünnepeltek, központi ünnepség is volt a Kalemegdánon, vagyis a belgrádi várban. Néhány előadásnak, beszélgetésnek, tanácskozásnak is ez volt a témája, sőt kortyintás is történt

a győzedelmes törökverők dicsőségét ünnepeleendő. Arról is beszámolhatunk az Olvasónak, hogy jövendölésünk (ami egyébként nem tekinthető meglepetésnek, hiszen táltosnak születünk) ugyancsak bevált, s hazai sajtónk tovább taglalta a déli harangszó kérdését, fittyet hányva természetesen mindarra, amit folyóiratunk említett számában megírtunk, s arra is, amit a kérdés alapvető irodalma már jóval előbb a széles olvasóközönség tudomására hozott. (Hogy – úgy tűnik – valakik mégis tájékoztak a déli harangszó mibenléte felől, azt a kalemegdáni központi ünnepség megbicsaklott koreográfiája látszik bizonyítani. Erről később.) Előkerültek további anyaországi magyarázatok és elképzelések is, melyek akár régebbiek, akár e jubileumi esztendőben születtek.

Lássuk tehát az alábbiakban, hogy május eleje óta, amikor a magunk cikke elkészült és sajtó alá került, miképpen értelmezte sajtónk a déli harangszót, s tárta az olvasók elé. A szerzőket (hazaiakat) most sem nevezzük meg; akit érdekel, a dolgozatok visszakeresésével ezt ezúttal is megállapíthatja.

A „Vajdasági honismereti szemle” alcímet viselő, nyomdai kivitelezése tekintetében egyébként pompázatos folyóiratunk ünnepi különszámot bocsátott ki, melyben néhány helyen a déli harangszó mibenléte is szóba kerül. Idézzük ezeket:

1. „Ebben, az izgalmaktól felkorbácsolt légkörben adta ki III. Calixtus pápa a Bulla oratorium [sic!] néven ismertté vált bullát, melyben elrendelte: minden igaz keresztény mondjon imát az üstökös képében megjelent ördög és a pogány török ellen. Azt is meghagyta továbbá, hogy az addig szokásos reggeli és esti harangszó között déltájban háromszor kongassák meg a harangokat. [...] A nándorfehérvári győzelem azonban korrigálta az eredeti jelentést és értelmezést. [...] Mindez arra készítette a pápát, hogy módosítson korábbi bulláján. A Szentatya az új bullában már arról írt, hogy – mivel Isten győzelemre segítette a keresztények fegyvereit – a déli harangszó alatt elmondott könyörgések egyben a hálaadás imái is legyenek. [...] Így alakult át lassacskán az eredetileg könyörgésre szólító harangszó a győzelemért való hálaadás harangszavává.”

Forrás: Bácsország, 2006. No 2. 18.

Kommentár: 1. A pápa nem beszél bullájában üstökös képében megjelent ördögről; 2. Nem rendelt el „dél-tájban” harangozást; 3. Nem módosított bulláján, s nem adott ki helyette újat, mely hálaadásra minősíthette volna a harangszót, főleg nem a „dél-tájbanit”. 4. A bulla címe: Bulla orationum. Ez majd a későbbiekben idézendő bullarészletből látható lesz.

2. „A kereszties háború iránti buzgalom felkeltésére a pápa [III. Callixtus – írásmód a szerző szerint! – J. K.] új, déli imát rendelt el, melyet a keresztény fegyverek győzelméért kellett minden délben elmondani. Elvégzésére a híveket harangszó figyelmeztette.” „A nándorfehérvári győzelem emlékét idézi a déli harangszó.”

Forrás: Bácsország, 2006. No 2. 37. és 39., 7. jegyzet.

Kommentár: 1. Nem tartható meglepetésnek, ha egy déli imát minden délben kellett elimádkozni. Történetileg Calixtus esetében nem déli imáról volt szó. 2. Nem a nándorfehérvári diadal emlékét idézi a déli harangszó.

3. [Kapisztrán keresztesei, valamint Hunyadi hadvezéri tehetsége és magyarjainak vitézsége vívta ki] „a nándorfehérvári győzelmet, mely minden időkre összefügg a déli harangszó hangzásával”. Továbbá: „Ez a fényes diadal hosszú időre elhárította az országtól a török veszedelmet. A pápa maga is olyan nagy jelentőséget tulajdonított neki, hogy emlékezetére elrendelte a déli harangszót.”

Forrás: Magyar Szó–Tarka Világ, 2006. júl. 13. 4–5.

Kommentár: Mivel ez az idézet ugyanattól a szerzőtől származik, mint a 2. pontban idézett, nem meglepő, hogy mondatai szó szerint megegyeznek. Itt csupán az attól eltérő részt emeltük ki. Mint már említettük: a nándorfehérvári diadal nem függ össze a déli harangszóval, de még annak hangzásával sem. Továbbá: a pápa nem ennek emlékezetére rendelte el a déli harangszót, főként nem a délit, tekintettel arra, hogy III. Calixtus – mert róla van szó – nem is rendelt el déli harangszót.

4. „A nándorfehérvári győzelem emlékére III. Callistus [sic!] pápa elrendelte az egész keresztény világ számára a DÉLI HARANGSZÓT. Tulajdonképpen a déli harangszó jubileuma van. Mi, magyar katolikusok a déli harangszót nemzetünk kitüntetésének tekintjük. Legyünk hűek őseinkhez...”

Forrás: Hírvidő, 5(2006) No 29. 2006. 07. 23. 1.

Kommentár: Szomorú, hogy az előbbi idézet egyetlen mondata sem fedti a történeti tényeket, még a pápa nevének írásmódja sem. Talán az utolsó félmondat tartalma lehetne megszívlelendő.

5. „A sokszoros török túlerő ellenére magyar győzelem született 1456. július 21-én, 550 esztendeje. Hunyadi János győzelmének emlékére kondulnak meg minden délben a harangok. Vajon hányan vagyunk még, akik ezt tudjuk? Kiért szól a harang? – kérdeztük a héten.”

Forrás: Hét Nap, 2006. július 19. 6.

Kommentár: A győzelem időpontja: július 22. A harangok nem Hunyadi (és Kapisztrán és a keresztések, magyar és idegen katonák, zsoldosok stb.) győzelmének emlékére kondulnak meg minden délben. Ezt mint az itt idézett példatár, s a májusban idézett példatár is szépen bizonyítja, elég sokan így tudják, tévesen. Az idézet ahhoz a kopfhoz tartozik, melyet nevezett hetilap *Kiért szól a harang?* című körkérdéséhez illesztett. Következzenek részletek a megkérdezettek válaszaiból.

6. „A déli harangszó pedig, amelyet III. Calixtus pápa még 1456. június 29-én elrendelt a Nándorfehérvár elleni török támadás kivédésére irányuló

könyörgésként, a diadal után a győzelem jelképe lett. 1456. július 22-e óta – immár 550 éve – minden délben, minden templomban a nándorfehérvári diadal emlékére kondulnak meg a harangok, és hirdetik Hunyadi János és a nándorfehérvári védők hősiességét.”

Forrás: Hét Nap, 2006. július 19. 6.

Kommentár: A válaszadó hitoktató. III. Calixtus Imabullája korántsem a Nándorfehérvár elleni támadás „kivédésére irányuló könyörgésként” fogalmazódott meg, hanem a Teremtő segítségét kérte a török ellen, s a keresztényeket buzgó imára szólította fel. A harangok nem 1456. július 22-e óta szólalnak meg minden délben, s nem is minden templomban, s nem is Hunyadi hősiességét hirdetik.

7. „A déli harangszó Hunyadi Jánosnak, a törökök ellen vívott nándorfehérvári csata győzelmét idézi. E győzelem emlékére szólnak délben a harangok.”

Forrás: Hét Nap, 2006. július 19. 6.

Kommentár: A válaszadó nyugdíjas. Idézett első mondata zűrzavaros, mintha maga sem értené, mit akart mondani. Nyilván nem jól értette a szájába rágott közlendőt. A mondatok tartalma nem felel meg a valóságnak.

8. „1456. június 29-én hirdette ki III. Calixtus pápa Imabulláját, amelyben elrendelte: minden templomban mondjanak imát a pogányok ellen, délben pedig háromszor kongassák meg a harangokat...” Továbbá: „A közhiedelem szerint a déli harangszó a nándorfehérvári győzelem emlékére szól. A történelmi feljegyzések szerint egyszerre érkezett meg Európa városaiba a győzelem híre és a pápai levél. Ezért húzták/húzzák meg a harangokat azóta délben is.”

Forrás: Hét Nap, 2006. július 19. 6.

Kommentár: A válaszadó tanítónő-hitoktató. Mondatai bizonyos tájékozottságot tanúsítanak; a közhiedelem kapcsán tett megállapítása helyes, utolsó idézett mondata azonban nem elég pontos fogalmazású. Calixtus azonban nem szól bullájában arról, hogy „délben pedig háromszor kongassák meg a harangokat”. A déli időpontról csak jóval később lesz szó, de akkor már az aggastyán III. Calixtus nem élt.

További recens megnyilatkozás nem került elénk, melyben itteni illetőségű hírlapíró, megkérdezett hetilapolvasó vagy történész szakértett volna írott formában a déli harangszó kérdéséről. Tehát úgy vesszük, hogy a probléma ügye ebben a vonatkozásban kimerült.

Mielőtt áttekintենék a déli harangszóról íródott anyaországi megnyilatkozásokat, melyek időközben jutottak tudomásunkra, bemutatunk még két hazai vonatkozást. Ezeknek kihagyása ebből a díszes panorámából nem lenne indokolt, hisz nem tenné teljessé (teljesebbé) az önmagunkról alkotható nem túl hízelgő képet, legalábbis művelődéstörténeti tájékozottságunk tekin-

teében. S arra is utalhatnak, hogy az időnként könnyű kézzel odakanyarított megélhetési musz-szövegek mögötti tűzijátékos műveltségfitogatásunk sem mindig takar(t) elemi tájékozottságot.

9. „De már az az állítás, hogy Mátyás király templomában Hunyadi győzelme óta minden délben megszólalnak a harangok, némi kiegészítésre szorul. Mert nem csak ott szólalnak meg a magyar harangok délben, s igazán csak mellékesen tennénk hozzá, hogy Hunyadi ezt a nevezetes győzelmét az egykori Nándorfehérvárnál, a mai Belgrádnál aratta a török felett, amit viszont már barátságból és hangulatkeltésből sem lett volna szabad elhallgatni. Csakhogy erről a riport íróját valószínűleg nem informálták.”

Forrás: Herceg János: *Összegyűjtött esszék, tanulmányok II.* Összegyűjtötte stb. Pastyik László. Beograd, 2001. 696.

Kommentár: A *Budapesti rejtelmek* című cikk eredetileg a *Hét Napban* jelent meg 1970. II. 13-án. Ebben a néhai író-hírlapíró akkor egy „nemrég” megjelent riportot ismertet az egyik belgrádi napilapból. (A riportot egyszer meg kellene keresni.) A „lelkes riport” pesti beszámoló, melyben az előbbi idézetben (Herceg által kommentált) adatok is szerepelnek. A riportert tehát Pesten tájékoztatták arról, hogy „Hunyadi győzelme óta minden délben megszólalnak a harangok” (a Mátyás-templomban), s ezt egészítette ki Herceg azzal, hogy nem csak ott szólalnak meg a magyar harangok délben. S hozzáteszi, hogy Hunyadi Nándorfehérvárnál diadalmaskodott. Mindebből az állapítható meg, hogy a Belgrádban megjelent pesti riport, s az azt kommentáló írónk is az előbbieken (és a mi kommentárunk első részében) már többször kétségbe vont és cáfolt téves elképzelést vallotta a déli harangszó eredetéről. Az azonban kiolvasható néhai írónk cikkéből, hogy a (nyilván szerb) belgrádi riporternak halvány fogalma sem volt sem a déli harangszóról, sem annak eredetéről, sem pedig Hunyadi Jánosról és a nándorfehérvári diadalról.

Fölöttébb elgondolkodtató és zűrzavaros továbbá az a verses formában közzétett szöveges termék, amely a *Hét Napban* látott napvilágot 2006. június 28-án. (Mint tudjuk, éppen másnap, tehát június 29-én volt 550. esztendeje, hogy III. Calixtus közzétette többször emlegetett nevezetes Imabulláját, melyet aztán – mint az előbbieken és korábban láthattuk – boldog-boldogtalan úgy értelmezett, ahogy éppen eszébe jutott, azzal természetesen, hogy a bulla szövegét sem eredetiben, sem valamely fordításban nem olvasta, sőt azt sem tudta, hogy az egyáltalán hol található.) A „*Mózsina Örzse Hunyadi Jánoshoz*” címet viselő elbeszélő költeménynek (?) álcázott szöveg, ha jobban megnézzük, voltaképpen stílusparódiának látszik, s Örzse asszony anyai aggodásának megfogalmazását rímelteti strófákba szedve. Hogy ki is lenne „jóságos magzata”, az egyébként alig derül ki egyértelműen, mert több megfogalmazásban is előfordul: nevezi „Hunyadvár Jánosom”-nak, „Havas-

földi Jankóm”-nak, „Szibinyanin fiam”-nak, sőt „jó oláh fiam”-nak is. A cím alapján azonban mégis (valószínűleg) Hunyadi Jánosról lehet szó.

Hogy miféle előzetes olvasmányok burjánozhattak a költő lelkében, midőn tollát az ihlet meglódította, azt nagyjából el lehet képzelni, de úgy tűnik, mindez nem eredményezett érthető (sőt megérthető) epikai jellegű (álfolklór) terméket. Ha mi költők lennénk, azért – részben és bizonyíthatóan havasalföldi móc származása ellenére – nem neveznénk Hunyadi János törökverő magyar hőst, korának egyik legzseniálisabb magyar hadvezérét, Magyarország történelmének (az összesen három közül) egyik kormányzóját, Hunyadi Mátyás magyar reneszánsz király apját, egyébként pénzsóvár, törtető, gátlás nélküli karrierista és analfabéta reneszánsz embert „oláh fiam”-nak. Hunyadi János (Vajk vagy Vojk nevű apját követve) vált magyarrá, s lett ugyanúgy a „hungarus” nemzet tagja, mint Oláh Miklós, Verancsics Antal, Ozorai Pipo (Filippo Scolari), vagy akár Luxemburgi Zsigmond magyar király és nyugat-római császár, hogy a többi magyarrá lett Horváthról, Dalmatáról, Oláhról, Tóthról, Rácról, Némethről ne is beszéljünk.

Hogy a Hunyadi János származáslegendájában szereplő hősnőnek, vagyis annak a havasalföldi kommunikációkészségű hamvas leányzónak, akinek Zsigmond királlyal eszközölt nyoszolyai tevékenysége következtében született volna Hunyadi János, mi volt a neve, tudjuk. Ez már Heltaiban is megvan: Morzsinai. Hogy azonban Hunyadi Jánosnak ki volt az anyja, azt nem tudjuk, sőt azt sem, hogy (Hunyadi) mikor született. Így tehát akár magyar is lehetett Vajk felesége, miután Zsigmond udvari vitézévé avansált, s Magyarországra költözött át a Havasalföldről és az ortodoxiából. Az itt tárgyalt hétnapos elbeszélő költemény Mózsina Örszéjének mikéntje tehát igazi talány.

Igen érdekes, továbbá, Hunyadi János esetében az is, hogy anyja „Szibinyanin fiam”-nak is nevezi. Hunyadi virtuális anyja szerbül is kikupálódott volna? Ez kevésbé valószínű, főleg annak fényében, hogy Hunyadi Jánost csupán a balkáni délszláv népköltészet hősepikája emlegeti (többek között) Sibinjanin Jankónak, de így is csak már felnőttkorában, törökverő kalandjait emlegetvén. Tehát még egy olyasmi a hétnapos elbeszélő költeményben, ami kissé vássa az ember fülét.

Harangoznak is továbbá az itt tárgyalt elbeszélő költeményben. S ez összefüggésbe van hozva III. Calixtusszal. Előbb ezt olvasni: „Itt jára Kapisztrán, csakúgy hajtogatva, / Hogy szólnak harangok s szólítanak délre.” (Az előbbi sorokban „egyetlen Jánosom” éppen léptét szaporítja „Nándornak elébe.”) Gondolom: itt Nándoron Nándorfehérvár értendő, ám délre szólító harangokról nem derül ki, hogy voltaképpen történeti tényként lenne-e ez kezelendő, avagy csupán az epikus valóság poetica licentiája. Ez is olvasható továbbá: „III. Callixtus zúgatja harangit, / pápai hívó szó a keresztény fülnek.” Hogy a pápának nem ez volt a neve, az még akár meg is bocsátható, hisz az ihlet

szent örülete időnként több mássalhangzóra ragadtat(hat)ja a költőt, de hogy miért történik a harangok zúgatása, az nem derül ki. Ám a jelzett elbeszélő költemény sorainak további faggatása nem elengedhetetlen; elsősorban arra lehet példa, hogy a szabadkai tömbmagyarság költőt is bevetett a diadal évfordulójának megünneplésébe. Hogy a közzétett költői termékek mi köze Hunyadi Jánoshoz, a nándorfehérvári diadalhoz, s a poétikai átleyegítés megoldása tekintetében miféle hozadéka van nemzeti történelmünk hasonló (költői) szándékú átéléséhez, annak részletekbe menő vizsgálata az esztétika felkentjeinek szóló kihívás. Remélhető, hogy végül is valaki foglalkozik majd a kérdéssel.

Nem kevésbé tanulságos azoknak az anyaországi elképzeléseknek szemlélése sem, melyek a déli harangszó kapcsán ebben a jubileumi évben, vagy nem sokkal korábban, megfogalmazást nyertek. A sok tekintetben hasra csapó értelmezések és magyarázatok, akárcsak a nálunk megfogalmazottak, azt bizonyítják, hogy akik a déli harangszó kapcsán ezúttal is szakértettek, nem olvasták a kérdéskör releváns irodalmát, s azt a különböző korokban politikailag (államilag) elhintett és szorgalmazott értelmezést szajkózták tovább, ami legendának (folklorisztikailag pontosabban: eredetmagyarázó vagy történeti mondának) ugyan még elképzelhető, de az oknyomozó módon feltárt történeti valósággal köszönő viszonyban sincs. Lássuk tehát ezeket a megnyilatkozásokat is.

1. „Hogy a hívek el ne feledhessék szent kötelességüket, [az imádságot, III. Calixtus] egyben azt is elrendelte, hogy az összes katolikus templomban minden délben húzzák meg az imára hívó harangokat.” Továbbá: „A harangok 1456 óta minden délben megszólalnak minden keresztény országban. Az eredeti okot mindenütt elfeledték. Nyugat-Európában csak az üstökös megjelenésére emlékeznek, erre mifelénk pedig azt tartják, a győzelem emlékére rendelte el a pápa a harangozást.” Továbbá: „Ezernégyszázötvenhat óta, több mint ötszáz éve a keresztény országokban minden délben megkondulnak a harangok. Ez a déli harangszó emlékeztet arra, hogy a nándorfehérvári győzelemmel hazánk 65 békésebb esztendőnt nyert, Mátyás dicső korszakát, amelyben felvirágzott a kelet-európai reneszánsz.”

Forrás: Barta Gábor: *Nándorfehérvár 1456*. Budapest, 1985. 220., 313. és a kötet hátsó borítója.

Kommentár: A korrigálendőak a szokásokak ebben az esetben is: a pápa nem déli harangszót rendelt el, tehát a dicső csata esztendeje óta nem délben szólalnak meg a harangok minden országban. A többi megállapítás helyes, s ez a többi idézett elképzeléssel összefüggésben kellemes meglepetés. (Ez nem csoda, hisz a diadalról írt legjobb könyvről van szó.)

2. „A szintén haldokló Kapisztrán még fel tudta olvasni a pápa üdvözlő levelét, amelyben elrendelte, hogy minden országban, ahol Jézus hitét vallják,

a kereszténység és Európa megmentésére emlékezve, minden délben konduljanak meg a harangok. És ekkor Nándorfehérváron kongani kezdett a Szent Magdolna székesegyház harangja. Lassú, komoly zúgással szállott tova, át a mezőkön, hegyeken, határokon.”

Forrás: Földi Pál: *Hunyadi János, a hadvezér*. H. n. 2004. 181.

Kommentár: A legbizarrabb elképzeléseket ez az idézet tartalmazza. Ha nem tudnánk, hogy az ilyen kiadványokat az anyaországban piacokon és vásárokon tukmálják a gyanútlan „olvasóra”, s a „történész” szerző az SS Waffentől kezdve a Luftwafféig mindenféle ügyben szakértett már könyv formájában, jelentéktelenségének tudatában akár észre sem kellene vennünk. Sajnos, a mai kor ponyvájáról van szó, melyben a haszonsóvár szerzők büntetés nélkül abrakoltathatják az olcsó könyvre áhítózó olvasóréteget (amely piacon vásárol „könyvet”) ilyen és hasonló baromságokkal. Hogy egyébként miféle elveket és nemzetmentő szándékot követ a szerző, az a „könyv” hátlapján olvasható. Néhány részlet ebből: „E munka megkísérli Hunyadi Jánost, ezt a színtiszta magyar hőst – akinek valószínűsíthetően Árpád-vér is folyt az ereiben – az őt megillető piedesztálra helyezni.” Továbbá: „Új történelemhamisítók most azon buzgólkodnak, hogy bebizonyítsák: a déli harangszónak semmi köze Hunyadi világraszóló győzelméhez. Ne higgyünk nekik! Ez is tudatos része többek között a dicső magyar történelem és identitástudat szétzúzási kísérletének.” Nesze neked magyar történettudomány, művelődéstörténet és gyanútlan magyar olvasó! Ha most ijedősek lennénk, akár meg is jidhetnénk ettől a zengzetes, nemzetféltő dörgelemtől!

3. „... a déli harangszót pedig III. Calixtus pápa (1455–58) rendelte el, hogy a török elleni harcra és imára buzdítson vele. A hazai művelődéstörténetben ez a harangozás a nándorfehérvári diadal emlékével kapcsolódott össze.”

Forrás: *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon IV.* Budapest, 2005. 255. (Gyulai Éva szócikkében.)

Kommentár: A déli harangszót nem III. Calixtus rendelte el, a többi állítás, meglepő módon, helyes.

4. „II. Callixtus pápa a vár [Nándorfehérvár, 1456] védelme érdekében könyörgésként déli harangszót rendelt el.”

Forrás: Draskóczy István: *A tizenötödik század története*. (Magyar Századok sorozat.) Pécs, 2000. 198.

Kommentár: Meglepő, hogy ez a mondat történész tollán született meg, igaz, a magyar történelemnek egy egész százada fölött tartott szemlét könyvében. Ennek ellenére a mondat egyetlen állítása sem igaz, a pápa nevének írásában például két téves adat is van.

5. „III. Calixtus pápa a távoli Rómából csak imádsággal segíthetett, 1456. június 29-én elrendelte a déli harangozást és az Úrangyala elimádkozását Magyarországra győzelméért.”

Forrás: Török József: *A tizenötödik század magyar egyháztörténete*. Budapest, 2006. 100.

Kommentár: Mint már többször említettük, a pápa nem Magyarország győzelméért rendelte el az imádságot, s nem rendelt el déli harangszót sem. Az Imabulla mást tartalmazott.

6. „III. Calixtus pápa arra a napra, augusztus 6-ára, amikor megérkezett Rómába a híradás [a nándorfehérvári] győzelemről, az Úr színváltozása ünnepét helyezte, és hozzá rendelte a déli harangszót.”

Forrás: Marossy Endre: A nándorfehérvári diadal, 1456. *Honismeret*, 34(2006) No 4. 6.

Kommentár: A pápa az ünnepet valóban elrendelte, de déli harangszóról akkor sem rendelkezett.

Felsoroltuk és kommentáltuk tehát mindazokat az adatokat, amelyek a déli harangszó értelmezése és magyarázata kapcsán május eleje óta tudomásunkra jutottak. Nem lehetetlen, hogy vannak olyan közlések is, amelyek nem jutottak elénk. Ha az idézett adatokat egymás mellé tesszük, megállapítható, hogy elszomorítóan zűrzavaros kép tárul elénk, mintha napjainkra már nem lennének mindenki számára elérhető források, melyeknek alapján a kérdés megnyugtatóan tisztázható. Úgy látszik azonban, hogy akik a kérdéstről írtak, vagy csak érintették, korábbi elképzeléseket másoltak át, minden kritika nélkül. Elképzelhető tehát, hogy a művelt nagyközönség előtt is milyen zűrzavaros kép alakult ki a déli harangszóról.

Vizsgálatunk májusban megjelent első részében azt ígértük, hogy az évforduló után megnevezzük a forrásokat, melyeknek alapján ma már tisztán lehet látni a kérdésben; kerítsünk tehát erre is sort. Előbb azonban az olvasó elé tárjuk III. Calixtus pápa immár elhíresült Imabullájának azt a szakaszát, amely az itt tárgyalt kérdéssel kapcsolatos, s benne szerepel a harangozás rendeletének megfogalmazása.

„Hogy az egész nép, fajra és nemre való tekintet nélkül, ezeknek az imáknak és búcsúknak részese lehessen, megparancsoljuk és elrendeljük, hogy az összes városok, területek és helyek minden egyes templomában a három órai és esti ima között, tudniillik az esti imára való harangozás előtt, de legalább olyan tájban, egy vagy több zengő haranggal, hogy jól hallhatók legyenek, félórás időközönként háromszor harangozzanak minden egyes nap, ahogy este az Angyali üdvözletre harangozni szokás, és akkor ki-ki az Úr imádságát azaz a Miatyánkot és az Angyali üdvözlöt, vagyis az Üdvözlégy Mária, kegyelemmel teljest háromszor mondja el. Azoknak, akik csak egyszer mondják, negyven napi, akik pedig háromszor térden állva mondják, irgalmasan száz napi búcsút engedélyezünk az Úrban.”

Forrás: Érszegi Géza: Az év minden napján, délben mindörökre harangozni kell... Függelék. In: *Visy Zsolt szerk.: Déli harangszó*. Tanulmányok a pápai rendelet félezeréves jubileumára. Budapest, 2000. 198–199.

Kommentár: A nevezett Függelék az Imabulla teljes latin szövegét, s vele párhuzamosan magyar fordítását közli. Bár az eredeti szöveg ritkán szerepel a pápai bullák gyűjteményes kiadásaiban, akit mégis érdekelt volna, rábukkanhatott. A nándorfehérvári diadal 500. évfordulójára egyébként Vecsey Lajos elkészítette a bulla editio bilingvis változatát – a magyar fordítás saját munkája –, s azt 1955-ben Svájcban ki is adta. Ez persze nem lehetett sem nagyon elérhető, sem népszerű kiadás az anyaországban, ám akit a déli harangszó érdekelt, egyházi vonalon elérhette, mint ahogy néhányan el is érték, sőt hivatkoztak rá. Azt nem tudjuk (ma), hogy Vecsey az eredetiben szereplő „inter nonas et vespers” időpontot hogy fordította magyarra. (Az eredeti idézett időpont-megjelölését Pálvölgyi Endre, akiről később még szó lesz, „inter nonas et vespers” formában idézi, méghozzá egy nyomtatott kiadás alapján, Érszegi idézete a Vatikáni Titkos Levéltárban őrzött eredeti bullakódex alapján került közlésre.) Érszegi Géza (általunk is idézett) fordítása Vecsey Lajos fordításának figyelembevételével készült.

Nos, a kedves Olvasó saját szemével láthatja, hogy a mindössze három évig uralkodó aggastyán pápa nem a déli időpontra rendelte el a török veszedelem elleni összkeresztény imádságot, s a vele összefüggő harangozást sem. Aki áttanulmányozza a kérdés irodalmát, megtudhatja, hogy a későbbiekben a kérdéssel foglalkozók mindent elkövettek, hogy a déli időpontra egyáltalán nem utaló pápai rendeletet valamiképpen déli időpontként határozzák meg. Az általunk is idézett elképzelésekben szerepel például a „délkörüli” időpont is, de egyesek értelmezése déli egy órára teszi a harangozás és imádkozás időpontját. Volt olyan értelmező, aki az estefelé időpontot említette, de azt nem vették komolyan. Felmerülhet tehát, hogy akkor miként alakult át a pápai rendelet, amely a délután három óra és az esti imádság közti, de inkább az utóbbihoz közeli időpontot határozta meg – kórusban hangoztatott déli időponttá.

Erre a válasz Érszegi Gézának a fentebbiekben már bibliográfiailag jelzett tanulmányában található. Előbb azonban a problematika másik tisztázandó kérdésére kíséreljük meg a választ megkeresni. Mivel III. Calixtus bullájának idézett részletében, de a korábbi és későbbi részekben sincs szó sem Hunyadi Jánosról, sem pedig annak nándorfehérvári győzelméről, akkor az a gond, hogy honnan az az elképzelés, hogy a pápai bulla a „déli” harangszót a nándorfehérvári győzelem előtti tisztelgés, a magyar fegyverek ereje feletti egyetemes főhajtás kifejezéseként rendelte el. Erre a kutatás megnyugtató választ adott, ami az alábbiakban foglalható össze.

A pontos történeti adatok fényében ennek a hiedelemnek felvetése is képtelenség: az Imabullát a pápa 1456. június 29-én bocsátotta ki Rómában, a nándorfehérvári diadal időpontja pedig 1456. július 22. A bulla tehát csaknem egy hónappal korábban íródott és került kibocsátásra, mint ahogy a győzelem valóban megtörtént. Erről a nyilatkozók vagy nem tudnak, s az elég

szomorú, vagy pedig tudnak, de nem akarnak róla tudomást venni. Ez pedig már a történelemhamisítás veszélyét rejt magában. Mindennek tudatában a kor viszonyait ismerő, józanul gondolkodók megnyugtató válasza letek. Ez így foglалható össze.

A 15. század derekának hírközlési viszonyai közepette voltak olyan helyek, városok vagy országok, ahová a diadal híre előbb eljutott, mint a bullát ismertető pápai küldött vagy maga a kihirdetés, de voltak olyan helyek is, ahová szinte egyszerre. Így olvadhatott össze a diadal feletti öröm eredményezte harangzúgás és a pápa elrendelte harangozás. Budán is előbb értesültek a győzelemről, mint ahogy oda a bulla híre eljutott volna. A köztudatban tehát az csapódhatott le, hogy a pápa a pogány feletti győzelem tiszteletére rendelte el a „déli” harangszót. A kérdés releváns irodalma példákkal illusztrálja az említett szituációkat, hogy a győzelem híre előbb köztudottá vált, mint a török elleni imádkozásra felszólító pápai bulla. A két egymástól független tény összemosisódásának és a későbbi hiedelem elterjedésében az is szerepet játszhatott, hogy a pápai hírvivők, akik Európa távolabbi városaiba mentek a bulla hírével és a belőle a keresztényekre háruló kötelezettségekkel, a pápa nevében a fohász, az ima foganatosságát is hangsúlyozták: íme, a Szentatya és a kereszténység egyetemes imája máris meghallgatásra talált, s győzelem született általa a török felett.

III. Calixtus Imabullája és a nándorfehérvári diadal közti összefüggés magyarországi közhiedelme tehát az elmondott rekonstrukciós kísérlet alapján tulajdonképpen a legnagyobb valószínűséggel levezethető, továbbra sincs válasz azonban arra, hogy miért tartja magát oly makacsul „a déli harangszó” hiedelme. Tudnunk kell ugyanis, hogy ennek Calixtushoz kapcsolására is történtek kísérletek, a magyar művelődéstörténeti illúzió igazolására. Mint az idézett megnyilatkozásokban is szerepel, egyesek tudni vélik, hogy a diadal hírére, melyről Calixtus csak augusztus 6-án értesült, a pápa módosított bulláján, s akkor vette volna bele azt a pótlólagos kitételt is, hogy a „déli”, török elleni összkeresztény imaáhitat mellett a bulla egyben Hunyadi diadalának keresztény elismerése is. Mások úgy vélik, hogy a nándorfehérvári diadal alkalmából a pápa újabb bullát bocsátott ki. Ezek szép elképzelések, de ugyancsak az illúziók körébe tartoznak, hisz ezt semmivel sem lehet bizonyítani, s nem is bizonyította eddig senki.

A talány azonban megoldódott: ma már tudjuk, hogy ki rendelte el a déli harangszót, s az hogy kapcsolódik III. Calixtushoz és – igaz közvetve – a nándorfehérvári diadal emlékéhez. Ennek felvezetéséhez azonban tudni kell, hogy a 15. század zűrzavaros európai történelmében a nándorfehérvári diadal fölötti örömhangozás kurta életű volt: Hunyadit is, a diadalt is, Calixtus Imabulláját is szépen elfeledték a század végére, annál inkább, mert a harangozás olcsóbb volt, mint pénzt áldozni a török elleni hadjáratokra, s a vele való kereskedés mindenesetre sokkal gyümölcsözőbb volt, s különben is

a Balkán és Magyarország messze volt Európától. S a török egy rövid időre lélegzetvételhez juttatta a nyugati világot, továbbá Calixtus hamar elhunyt. Barta Gábortól már idéztük, hogy Európa az ugyanabban az esztendőben (1456) felbukkant üstökösre emlékezett csupán, a magyarok meg talán arra, hogy Hunyadi diadalának emlékére rendelte el a pápa a déli harangszót.

Mivel a török veszély a 15. század végén újra nagy volt, sőt talán nagyobb is, mint fél évszázaddal előbb, Hunyadi János korában, az 1500-ban uralkodó pápa, VI. Sándor elővette III. Calixtus 1456-ban kiadott Imabulláját, s annak alapján új rendeletet bocsátott ki. Ebben voltaképpen ugyanazt írta elő a kereszténység számára, mint elődje: imádságot a török veszély ellen, búcsút ígérve a fohászzkodóknak. Két dolgot azonban a pápai rendelettel megváltoztatott: elrendelte az imára serkentő *déli harangszót*, s a rendelet *örök időkre* szólt a keresztény világban. Déli harangszóról tehát a keresztény világban fél évszázaddal Hunyadi diadala után lehet csak beszélni. Ezért is ünnepelte a kereszténység éppen 2000-ben a déli harangszó 500 esztendőjének jubileumát. Érszegi Gézátt idézzük: „Hogy harangszó szólítsa imára a híveket a kereszténység védelmében, az III. Calixtus pápának köszönhető. Hogy ez minden délben így legyen, azt VI. Sándor pápa rendelte el fél évezrede a jubileumi Szentév kellős közepén.”

Az eddig elmondottakból világos tehát, hogy nem Calixtus rendelte el a déli harangszót; az általa elrendelt harangszó – mint láttuk – 15 óra után és az esti ima előtt nem Hunyadi diadalának emlékére szólalt meg; a VI. Sándor által valóban elrendelt déli harangszó nem a nándorfehérvári diadal óta szólal meg a keresztény világban, hanem csak fél évszázad múlva. Són, ugyi! – mondhatnánk ezúttal is, de ma már nincs kedvünk hozzá. Több okból kifolyólag is.

Melyik lenne most már az a releváns irodalom, amelynek alapján az Olvasó maga is ellenőrizheti a magunk két dolgozatkájában (kommentárjában) kifejtett cáfolatokat, majd a közhiedelemmel szöges ellentétben álló megállapításokat „a nándorfehérvári diadal emlékére elrendelt déli harangszó” kérdéskörével kapcsolatban?

1. *Pálvölgyi Endre: A nándorfehérvári diadal és a déli harangszó.* Egy kultúrtörténeti illúzió eredete. *Filológiai Közlöny*, 10(1964) No 3–4. 380–387.

Mivel a magyar társadalom 1956-ban, a nándorfehérvári diadal 500. esztendőjének idején éppen forradalommal és szabadságharccal volt elfoglalva, föltehetően ezért került közlésre csak jóval később ez a filológiaiilag káprázatosan aládúcolt tanulmány. A szerző alapján véve annak járt utána, hogy mikor alakult ki az a művelődéstörténeti illúzió, amely III. Calixtus Imabullája és a nándorfehérvári diadal között vél találni összefüggést, különösen a déli harangszó vonatkozásában. A magyar köztudatban rögzült illúziót a 19. század derekáig vezeti vissza, onnantól idézi azokat a történeti munkákat, egyházi kézikönyveket és monográfiákat, melyekben az illúzió kialakulá-

sának írott, szöveges előzményei vannak. Voltaképpen tehát a millenniumi Magyarország és a későbbi, trianoni Magyarország köztudatában hintette el a hivatalos politika, az egyház és a történettudomány, elsősorban az oktatás eszközeinek és lehetőségeinek kiaknázásával a nemzeti dicsőség pápai bullával igazolt és megerősített tévhitét. A szövegben bizonyos fasisztázás is előfordul, ez azonban nem változtat a kérdéskörrel kapcsolatos történeti faktumokon, s mi ma már nem tudjuk, hogy a 20. század harmincas–negyvenes éveiben az akkori hatalom hogy élt vissza, különösen a rádió eszközeivel, a déli harangszó eredetével és hagyományával. Az illúzió kialakulását a nemzetközi irodalomban is végigkíséri a szerző egészen a 15. század végéig és a 16. század elejéig, egy német humanistát és tudóst idéz (Cuspinianus), aki a 16. század elején minden évben megfordult Budán, s ott déli egy órakerékkel tapasztalni harangozást, ami – szerinte – jelt adott, hogy imádkozzanak a győzelem emlékére az elesett keresztény hívókért. Pálvölgyi idáig vezeti vissza a Magyarországot a 19. század dereka óta kialakított illúzió forrását.

A tanulmány úgy beszél a déli harangszóról, mintha azt Calixtus rendelkezte volna el, bár idézi az Imabulla vonatkozó részletét (latinul, nyomtatott forrásból), ahol világosan a *nona*, vagyis a délutáni 3. óra és a *vesperás*, vagyis az esti imádság ideje közé teszi a pápa a török elleni imát és az ezt jelző harangszót. (A szövegben a jelzett rész fordítása: „mindenütt a világon, a reggeli és esti harangszó közti időben, mégpedig az esti harangozás előtt”.) Fontos, eligazító adatokat olvashatunk az alábbi mondatban: „A legtöbb helyen azonban hamarosan feledésbe merült ez a szokás, [a harangszó] még magában Rómában is. 1500-ban VI. Sándor pápa kénytelen volt megújítani III. Calixtus rendelkezését, ennek ellenére a bulla tényleges végrehajtásáról csak a XVI. század második felében gondoskodnak királyi és egyházi rendeletekkel. Ez azt mutatja, hogy ténylegesen csak ez idő tájt honosodott meg a déli harangszó Európa különböző országaiban. A most említett rendeletekben azonban már sem III. Calixtus bullájáról, sem a nándorfehérvári győzelemről nem történik említés.” (Pálvölgyi: 386–387.) Gondolom, Pálvölgyi tanulmánya nem arathatott kirobbanó sikert a nemzetféltő auktorok körében, lásd például a főntebb citált Földit, aki ezt a dolgozatot föl sem veszi opusának irodalomjegyzékébe.

2. Szűcs Jenő: *Miért szól délben a harang?* *História*, 3(1981) No 4. 13–15.

Kommentár: Ez a dolgozat is alapjában véve évfordulós. A diadal 525. évfordulóján jelent meg, s ugyanazokat a problémákat taglalja Hunyadi és a déli harangszó kapcsán, amit Pálvölgyi dolgozata bő másfél évtizede már vizsgált. (Arra hivatkozás nincs, hogy Szűcs Jenő ismerte volna Pálvölgyi dolgozatát.) Szűcs – akárcsak előtte Pálvölgyi – még nem ismerte azokat az írásos kortársi adatokat, amelyek VI. Sándornak tulajdonítják a török veszedelem elleni imádság déli időponthoz való kötését, tehát azt a pápai szándékot, hogy az előd (III. Calixtus) rendeletét megújítva, de annak harangozási

időpontját megváltoztatva, újra az ima fegyveréhez nyúlt a török veszedelem ellen. Szűcs számára tehát az egész problematikában nem az jelenti a gondot, hogy Calixtus rendelkezett-e a déli harangszóval, mert ezt evidensnek tekintti, hanem egészen más: az egymásnak ellentmondó időpontok. Íme ezek saját szavaival: „Kevesen vannak, akik ne úgy tudnák, hogy a déli harangszó az 1456. július 22-i nándorfehérvári (belgrádi) győzelem emlékét idézi. A középkori történelemben otthonos kevesek viszont régóta tudják, hogy a déli harangszó elrendelő bullát a valóságban több mint három héttel a győzelem előtt, 1456. június 29-én hirdette ki III. Calixtus pápa, olyan időpontban, amikor az ostrom el sem kezdődött.” Szűcs tehát dolgozatának legelején olyan déli harangszóról beszél, melyet Calixtus rendelt el. A 15. század derekának viszonyait elemezve viszont, amikor a nándorfehérvári ostrom, majd Hunyadi diadala balkáni és magyarországi kontextusát mutatja be, már nincs szó határozott déli időpontról: „A pániknak [a pánikot az egy hónapon át világitó hatalmas üstökös okozta] és a Magyarországról érkező híreknek ebben a légkörében adta ki III. Calixtus pápa 1456. június 29-én az utóbb Bulla orationum néven emlegetett bullát, amely elrendeli, hogy minden templomban mondassék el meghatározott szövegű ima a »pogányok ellen«, továbbá hogy a kereszténység valamennyi templomában naponta, az addig szokásos reggeli és esti harangszó közt, »deltájban« háromszor kongassák meg a harangokat.” Továbbá később: „Ilymódon elmondható, hogy a déli harangszó eredetileg voltaképpen nem egyebet hirdetett, mint a kereszties eszme végső csődjét.”

Szűcs tehát egyrészt déli harangszóról beszél, másrészt egy másik, bizonytalanabb időpontot, a »deltájban«-t is említi. Továbbá ő is a reggeli és esti ima közé teszi az imádkozást és a harangozást. Nem járhatott az ő kezében sem az eredeti szöveg, s nem szembesült az inter nonas et vespas kérdésével? Nem lehet tudni. Ő is tehát, akárcsak Pálvölgyi, végig déli harangszóról beszél, anélkül, hogy felmerülne benne a gyanú az időpont kapcsán. Arról azonban beszél, hogy a bullával III. Calixtusnak nem volt más szándéka, mint az, hogy a kereszténység imáival segítse a török ellen harcolókat. Közben Hunyadi diadalt aratott, s Szűcs megjegyzi: „De maga a győzelem idővel »korigálta« a déli harangszó jelentését és értelmezését is.” Hogy végül hogy alakulhatott ki a déli harangszó és a diadal közötti összefüggés, arról Szűcs úgy véli: „Amikor [Calixtus] a következő hónapok folyamán [Hunyadi győzelmét követően] számos brévéjével, szerte Európában szorgalmazta az »Imabulla« kihirdetését, már maga is új értelmezést adott annak: mint-hogy Isten győzelemre segítette a keresztények fegyvereit, a déli harangszó alatt elmondott imák egyben a hálaadás imái legyenek. Ilymódon maga a pápa teremtett – igaz, laza – kapcsolatot a harangszó és a győzelem között.” Szerzőnk tehát, bár nyilván maga is tudta, hogy alapjában véve történetileg igazolhatatlan tényeket tartalmaz a Hunyadi győzelmével összekapcsolt déli harangszó művelődéstörténeti illúziója, kísérletet tett az összeegyeztethet-

lenek összeegyeztetésére. (Nála nincs utalás arra, mint Pálvölgyi dolgozatában, hogy e hiedelem elterjedésében és masszív megmaradásában milyen szerepet játszott a politika és a közoktatás.)

Amennyiben a mítosz alapján véve eredetmagyarázó hagyományt fogalmaz meg, akkor – folklorisztikai tekintetben – a Hunyadi nándorfehérvári diadalát ünneplő, évszázadok óta folyamatos déli harangszó minden keresztény templomban (sőt: az egész világon!) története tulajdonképpen eredet- és történeti mondai minőségeket csillant meg. Ha az Olvasó egymás mellé teszi az ebben a dolgozatban és májusi első részében közzétett citátumokat, tehát azokat a szövegeket, melyekben valaki(k) a déli harangszó eredetét taglalják, szépen láthatja a változatokban élés példáit, vagyis e szövegek folklór-szövegekként funkcionálnak, akár egy Mátyás-monda, Szent László-monda vagy más ilyen. Nem arról van-e itt szó, hogy alapján véve a Hunyadi-mondakör egy eddig folklorisztikai tekintetben nem regisztrált típusával állunk szemben? Ha ugyanis e szövegeket folklórnak fogjuk fel, akkor a bennük megfogalmazott „faktográfiát” nem szükséges a história vagy kultúrhistoria tényeivel ütköztetni, hisz mindkettő másként funkcionál. Mint az idézett szövegek bizonyítják, a folklorizálódás folyamata legalább másfél évszázada folyamatos, annak ellenére, hogy a „hivatalos kultúra” tagadja e szövegek folklórszöveg voltát, s a bennük tagadhatatlanul megfogalmazott folklórvalóság szintjét történeti valósággá kívánja tenni. (Arról már nem is szölok, hogy e szövegeknek akár szintagmatikai és paradigmaticai tengelyét is vizsgálni lehetne, mint bármely másik eredet- vagy történeti mondanak.)

Szűcs Jenő konklúziója: „A déli harangszó összekapcsolása a nándorfehérvári győzelem emlékével végeredményben a történelem nem gyakori önkorrektívái közé tartozik.” Ma már, valószínűleg, másként kellene fogalmazni: mindaddig, míg a nagyközönség nem veszi észre azt a választóvonalat, amely az általában illúzióromboló történelmi valóság faktográfiája, és az általában illúziótápláló, s állami és politikai eszközökkel is csinosított folklórvalóság között húzódik, addig a „szintiszta magyar hősről”, a „piedesztálról”, „a dicső magyar történelem és identitástudat szétzúzásáról” hablatyoló vadmagyarok zagyvaságaira számítani lehet. Mint ahogy jómagunknak is tudomásunkra hozták némelyek, hogy hát az igen szép, amit mi firkálunk Hunyadiról, a turulról meg hasonlóról, de ezzel voltaképpen a nemzettudatot romboljuk, meg hát a kisebbség meg a szórványmagarság stb. Csak emlékeztetőül: voltak, nem messze ide, a nemzeti nagylét eszméinek felvetett állú, rigómezei hirdetői, akiknek gyászos végéről meggyőződhattünk. S híveik, követők virtuális nemzeti gyásza is fejük felett lebeg. Nem biztos, hogy mindenki hős, aki belehal rögeszméibe. Jó lenne egyszer már végre tanulni és megtanulni valamit; hogy meg is maradjunk.

Bár, mint emlékezhet a kedves Olvasó, májusi cikkünkben arról is medítálgattunk, hogy azt a cikket sem fogja elolvasni senki, s minden (pél-

dául a déli harangszó eszement nyúzása és értelmezése) a régi, megszokott mederben fog folytatódni. Ma már, ennek a jubileumi esztendőnek végén úgy látjuk, hogy a remény vékonyka sugara mégis megcsillant. E dolgozatka mostani részének elején említettük, hogy a nándorfehérvári diadal központi (kalemegdáni) évfordulós ünnepségének koreográfiája mintha megbicsaklott volna. Szabadjon itt elmondanunk, hogy mire gondolunk. Még az ünnepség előtt, 2006. július 15-én adta tudtunkra a tömbmagyarság kebelére szerelmesen odasimult napilapunk egyik cikke az alábbiakat: a VMMSZ főtítkára, aki egyébként díszmagyarban szokta végigciterázni a Szomorúan szól a magyar nóta című nemzetmentő koncertjeit, nyilatkozta a *Magyar Szó*-ban: „A déli harangszó a keresztes hadjáráthoz való csatlakozásra szólított fel, és nem a nándorfehérvári győzelemhez kapcsolódik, a véletlen egybeesés folytán a nép mégis az utóbbihoz kötötte. Ezen hiedelem tiszteletben tartásaként a koszorúzáskor hat Kárpát-medencei harang hangjából készített zenei összeállítás csendül fel. A harangszó az egész Kárpát-medencei magyarság jelenlétét szimbolizálja – ismertette a programot dr. Szöllősy Vágó László. – Nem nosztalgizálni akarunk, hanem kegyeletadásra készülünk.”

Nem óhajtjuk megmagyarázni Főtítkár Úrnak, hogy nem a déli harangszó és nem a keresztes hadjáráthoz való csatlakozásra szólított fel. A többi stimmel. Nem voltunk ott az ünnepségen, de reméljük, hogy a mondottak szellemében zajlott le. Hogy a Kárpát-medence harangjai tisztelegtek a diadal emléke előtt, az jó. A harang szava ugyanis Isten szava, s ha hat szól együtt, az igazán jó. Nem vagyunk azonban biztosak benne, hogy ez volt az eredeti elképzelés is. Mintha valaki – közben – megmagyarázta volna, hogy mi köze is van (vagy nincs) Hunyadihoz, Nándorfehérvárhoz a déli harangszónak. El tudjuk képzelni, miféle nemzetmentő szövegek dühöng-hettek volna, ha Főtítkár Úr (és Elnök Úr, aki ugyan be volt harangozva a programba, de mégsem volt ott) nem olvas hozzá valamit az utolsó pillanatban, s esetleg nem szólnak oda nekik valakik, hogy hátrább az agarakkal, a dolog ennél kissé összetettebb, még kampanológiai tekintetben is. Mindegy. A remény sugara fölcsillant, s ezt még egy adat megerősíti.

Ugyanaz a *Hét Nap*, mely az idén tavasszal, de még nyáron is, miközben folytak az előkészületek a belgrádi központi ünnepségre, nem egy cikkében, közleményében, sőt költeményében! taglalta a déli harangszó és a nándorfehérvári diadal összefüggéseinek ügyét (ezeket idéztük is a két kommentárban!), az ünnepség kapcsán valóban hátrább parancsolta az agarakat. Tudható ugyanis, hogy a VMMSZ parancsnoki kara a *Hét Nap* holdudvarába tartozik, s – mint említve lett – Elnök Úr, aki – mit ád Isten! – éppen a hetilap főszerkesztője is, nem jelent meg az ünnepségen. Mindez véletlen lenne? Megjelent továbbá a *Hét Nap* és a Vajdasági Keresztény Ifjúság közös ünnepi kiadványa a jubileumra, a *Magyar Szó* és a Forum Nyomda támogatásával. Címe: *Nándorfehérvár 1456*. Szerzője: Cseh Valentin, aki nem itteni

illetőségű. (Szabadkán senki sem tud épeszű szöveget előállítani, ha fontos évfordulóról van szó?) A szöveg (egyíves füzetke) végére a hetilap munkatársa írt „utószót”, *Nándorfehérvár és az utókor* címmel. A legnagyobb meglepetés: sem a főszövegben, sem ebben az utószóban nem történik említés a déli harangszóról, ezzel összefüggésben Hunyadiról stb. Pedig az utószóíró ez év márciusában még vastagon harangozott Hunyadi diadalának tiszteletére a *Hét Napban*, s ezt a szöveget idéztük is májusi kommentárjainkban. Mindezek után jóleső érzéssel lehet konstatálni, hogy a *Hét Nap* elkezdett olvasni, tájékozódni, például a déli harangszó ügyében is. Ebben látjuk tehát a remény fénysugarát Szabadka vonatkozásában is.

Ami az itt boncolgatott kérdéskör releváns irodalmának talán legfontosabb dokumentumait illeti, ezek megjelentek (még 2000-ben) a *Visy Zsolt szerkesztette Déli harangszó* című kötetben. Benne olvasható III. Calixtus Imabullájának teljes latin és teljes magyar fordítású szövege. S itt lelhető meg a kérdéskör valószínűleg legfontosabb dolgozata: Érszegi Géza tanulmánya, melynek megismerése nélkül nem lehetett volna eljutni a déli harangszó ügyeinek megnyugtató tisztázásáig. (A kötet és az említett dolgozat[ok] pontos könyvészeti adatait föntebb már idéztük!) A kötet más tanulmányokat is tartalmaz, például pompás harang (és harangozás-) történetet, Kapisztrán Szent János életét és tevékenységét taglaló dolgozatokat, sőt egy tanulmányban megrajzolásra került a kor széles történeti panorámája is. Ritkán vehet kezébe az olvasó ilyen kitűnő könyvet. Ezt a könyvet, mely hat éve létezik, errefelé nem vette észre senki?

Végezetül, ha már a déli harangszó eredetének releváns irodalmáról van szó, tűnjék akár ízléstelenségnek is, nem tesszük meg, hogy a magunk vonatkozó dolgozatkáját meg ne említsük, legalább a bibliográfiai adatok szintjén. A *Magyar Szó 2006-os Naptárában* jelent meg, gyakorlatilag még 2005 végén, *A nándorfehérvári diadal és a déli harangszó összefüggései* című dolgozatkánk (84–87. p.), amelyet némileg karcsúsított címmel, újra közzétettünk a *Létünk* folyóirat jubileumi számában is: *Létünk*, 36(2006) No 2. 107–110. A cső végén a lukat természetesen nem ez a dolgozatka fedezte fel: a benne foglaltak szinte kizárólag Érszegi Géza tanulmányán alapulnak. Hogy a magunk szövege már egy esztendeje publikus, s két helyütt is olvasható, az nem véletlen: tudni lehet, hogy a naptárkiadás milyen olvasóközönséget céloz meg, s azt is, hogy egy tudományos folyóirat miféle rétegnek íródik. Tehát dolgozatkánk – virtuálisan – a teljes itteni olvasóközönség rendelkezésére áll(t). De nincs nyoma annak, hogy bárki is tudomást vett volna róla, mint ahogy az említett releváns irodalomról sem. Ha csak a hétnaposok nem, de efféle illúzióban ringatni magunkat teljes képtelenség. Remélhető, hogy a Visy Zsolt-féle mű kapcsán kaptak észbe, még az utolsó pillanatban.

Bartók, a szerb és horvát zenei folklór kutatója

Arra törekedve, hogy hiteles tényekhez és megihlető eredeti anyagokhoz jusson, melyek lehetővé teszik számára, hogy nemzeti jellegű alkotásokat hozzon létre, Bartók Béla már 1905-ben megkezdte a népi dallamok gyűjtését és tudományos feldolgozását. Ám az, amit egyedi zeneszerzői elképzelésének megvalósításaként kezdett el, a 19. századból a 20.-ba való átmeneti időszakban megszokott, úgyszólván magától értetődő dolog volt, számára csakhamar égető hazafias szükséglet lett a magyar kultúra és a nemzeti azonosság érvényesítésére a végsőkig kedvezőtlen nemzetközi politikai körülményekben. Majd pedig, amikor 1934-ben Bartók megvált a budapesti Zeneakadémián betöltött zongoratanári állásától, és átment a Magyar Tudományos Akadémiára, hogy tudományosan foglalkozzon a népzenevel, ez alapvető tevékenysége lett, s végső fokon olyan életművet eredményezett, amely egyenlő értékű műalkotásával, s meghozta neki a hírnevet, miszerint az európai nemzetek népzenejének egyik legjobb ismerője.

Bartók érett tudományos indítéka, amely a két háború közötti időszakban alakult ki, nem érthető meg maradéktalanul a szóban forgó korszak politikai eseményeibe való betekintés nélkül. Ugyanis az első világháború befejezésekor széthullott az Osztrák–Magyar Monarchia, és az 1920-ban megkötött trianoni békeszerződés Magyarországot megfosztotta egykori területének majd háromnegyedétől, s a magyar lakosság kétharmada arra kényszerült, hogy nemzeti kisebbségként éljen Ausztria, Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia újonnan formált határai között. A kifejezetten hazafias érzelmű Bartók nagyszabású összehasonlító kutatómunkába kezdett, azzal az elsődleges céllal, hogy lehetővé tegye annak kiderítését: az európai zenei örökségben mi kifejezetten magyar jellegzetesség, s ennek keretében milyen a magyar folklórnak és a szomszédok hagyatékának kölcsönhatása, s

milyen a környező nemzetek népzenejének kölcsönvétele. Természetes hát, hogy Bartók vizsgálódása kiterjedt a délszláv térségre is. Így már 1912-ben fonográffelvételeket¹ készített Bánát területén, elsőként a szerb zenei hagyatékek feltárásának történetében. 1912 márciusában és novemberében népzenei kutatást végzett Temes (ma Romániához tartozik) és Torontál területén. Temesmonostor és Sáralfalva (Šarofolvo) falvakban felvételt készített 21 hangszeres, hangszeres-énekes és énekes szerb népzenei dallamról, s ezek alapján lekottázta azokat.²

A két világháború közötti időszakban uralkodó politikai viszonyok miatt teljesen lehetetlenné vált Bartók későbbi igyekezete, hogy a terepen a szerb és horvát népdalokról hangfelvételeket készítsen. Ebben a helyzetben, amikor is gyakran át kellett lépnie a szomszédos országok újonnan meghatározott államhatárait, kutatómunkáját a végső bizonytalanság korlátozta. Emiatt panaszkodott is leveleiben: „[...] fonográfot a határon se ki, se be nem engednek! Hiszen jegyzőkönyveimet sem eresztenék át! Legfeljebb valami speciális engedélyek alapján, amit jó ég tudja hány heti utánjárással lehetne megszerezni! Ennek a munkának már befellegzett! [...] hogy hazahozzam ezt a két hengert, arra nincs mód: elveszik a határon.”³ Panaszkodott továbbá amiatt, mert olyan helyzetet teremtettek, melyben lehetetlen kutatni az egykor Magyarországhoz tartozó területeken.

Mindemiatt Bartók arra kényszerült, hogy a szerb és horvát melódiák mások által készített lejegyzésére támaszkodjon, ami a tudományos gyakorlat szempontjából jóval kevésbé kívánatos megoldás. A probléma nem csupán az volt, hogy „másodkézből” eredő adatokról volt szó, amelyek nélkülözik az „eleven” terepi munka hitelességét, hanem közrejátszott az is, hogy a két háború között kevés volt azoknak a megjelent gyűjteményeknek a száma, amelyeket a bartóki mérce szerint a szerbhorvát népdalok korrektül lejegyzett forrásának lehetett tekinteni. Mindennek tetejébe számára szinte lehetetlen volt, hogy hozzáférjen a jugoszláv térségben készült és ritkaságszámba menő kézírásos gyűjteményekhez. Bartók türelmes törekvése, hogy erről a

¹ A fonográf az első hangrögzítő és visszaadó szerkezet, s eleinte a hangot viaszhengerre rögzítették. Edison találta fel 1877-ben. Ez egyik alapvető feltétele volt annak, hogy a népzene kutatás tudományá váljon.

² A magyarországi Vujicsics együttes tagjainak érdekéért, akik diaszpórájukban már évtizedek óta ápolják a szerb népzene, Bartók régi felvételeit nemrég átvitték korszerű hangfelvételekre, és a Vujicsics társulat legújabb CD-iről hallgathatók: *Bartók Béla szerb népzenei gyűjtése – Fonogramok a Bánátról 1912 (SERB FOLK MUSIC COLLECTED by BÉLA BARTÓK Early Wax Cylinder Recordings from Bánát region 1912)*, Vujicsics Association r-e-DISC 101, ARTISJUS BIEM.

³ Bušija Jánosnak Belényesre. Bp., 1921. máj. 8. = Bartók Béla levelei. Szerk. Demény János. Zeneműkiadó, Bp., 1976, 266.

területről eredő anyaghoz jusson, figyelemmel kísérhető a Vinko Žganec etnomuzikológussal 1934 és 1936 között folytatott levelezésből: „Hogyan folyik a gyűjtés jelenleg Jugoszláviában? Használják-e fonográfot? Tanulmányozhatók-e valahol a fonográffelvételek? Van-e valahol nagyobb (még kiadatlan) lejegyzett gyűjtemény tanulmányozható állapotban, pl. Zágrábban vagy Belgrádban? Gondolnak-e valamilyen nagyobb kiadásra? Engem nagyon érdekelne ez az anyag, nem magyar szempontból... Hanem a román népzenet szeretném minél alaposabban összehasonlítani vele, mert – főleg a bánáti románok zenéjében – erős délszláv hatást sejtek, sőt még a bihari román zenéről is azt hiszem, hogy a pentaton és a délszláv dallamok kereszteződése következtében keletkezett.”⁴

A jobb alkalomra várva, hogy a szerbhorvát dallamokat tanulmányozhassa, Bartók türelmesen átírt és elemzett mintegy 3500 hangjegyzírást, melyekhez sok fáradozás után valahogy hozzájuthatott. Ezt a kutatási elképzelését csak néhány évtizeddel később tudta valóra váltani, vagyis élete végén, amerikai tartózkodása idején. Ugyanis akkor, Albert B. Lord kezdeményezésére, a Harvard Egyetem és a Kolumbia Egyetem megbízta a korán elhunyt Milman Parry, a neves harvardi homerológus délszláv népzenei lemezgyűjteményének tanulmányozásával.⁵ Ez számára élő tanúbizonysága volt a magyarok déli szomszédainak hagyományáról, ami éveken át izgatta, és pedig olyan tanúbizonyosság, amely végre szilárd alapot nyújtott a szerbhorvát zeneanyag morfológiájáról szóló tanulmány elkészítésére. Ezt 1941-ben és 1942-ben New Yorkban vetette papírra. Így Bartók nyomozása e dallamok után, mely három évtizedig tartott, végül lezárult. A másik földrészen, ahová a fasiszta diktatúra kiváltotta reménytelenség miatt kelt át, ugyanakkor nagymértékben attól a lehetőségtől is indítva, hogy a szerb és horvát népzene is kutassa, Bartók ebből a munkából tartva el magát, befejezte egyik utolsó etnomuzikológiai munkáját – azt a művet, amely minden szempontból legátfogóbb tudományos megvalósítása, ám melynek megjelenését nem érhetette meg.

A szóban forgó kiadvány New Yorkban jelent meg hat évvel Bartók halála után. Bartók és társszerzője, Lord e közös művének átfogó címe: *Serbo-Croatian Folk Songs, Texts and Transcriptions of 75 Folk Songs from the Milman*

⁴ Vinko Žganecnek Zomborba. Bp., 1934. okt. 27. = Uo. 489.

⁵ Parry impozáns gyűjteménye, melyet a Harvard Egyetemen őriznek, 1934 és 1935 folyamán jött létre, amikor is Parry és Lord tanulmányúton volt Bosznia-Hercegovinában, Montenegróban, Macedóniában. A gyűjtemény 350 epikus és 205 lírai szerbhorvát népdalt, továbbá 30 török, 11 albán és 14 macedón népdalt, valamint 16 hangszerezzeneművet tartalmaz. Sajátos etnomuzikológiai értékét az adja meg, hogy a népdalokat énekesek adták elő.

Parry Collection and a Morphology of Serbo-Croatian Folk Melodies (New York, Columbia University Press, 1951).⁶ Lord a Parry gyűjteményéből eredő hetvenöt válogatott szerbhorvát népdal feljegyzőjeként, fordítójaként és magyarázójaként szerepelt, Bartók hozzájárulása pedig a hangjegyzírás, valamint a népdalok zenei és melopoetikai szerkezetük morfológiája. Ennek az értékes etnomuzikológiai összefoglalásnak szilárd támpontja volt a szerző előzetes elemzése, mely mintegy 3500 átírt dalfeljegyzést ölel fel.

Az etnomuzikológiában általánosan elfogadott szempont szerint éppen Bartók hetvenöt eredeti átírata világviszonylatban a legteljesebb melográfiái megvalósítás a 20. század derekáig, és beszédes bizonyítéka Bartók zseniális zenei tehetségének. A morfológiai tanulmány központi témája a szerb és horvát népdalok formai felépítésének (szűkebb értelemben zenei formálásának) törvényszerűségei, amit Bartók okkal egyik legfontosabb megkülönböztető jellegüknek tekintett. Ezzel kapcsolatosan legelőbb is megállapította, hogy a dalok zenei strófái sajátosságának közvetlen előidézője a poetikus szövegek versszaknélkülisége (ugyanazon vagy hasonló tulajdonságaik miatt ide sorolta a bolgár és román népdalokat is). Ezzel szemben a nyugat-európai országok, valamint Szlovákia, Magyarország, sőt Ukrajna teljes népköltészetének kifejezett poetikus versalakzatát okkal tekintette másféle zenei strófának az említett népek folklórhagyatékában.⁷

Aprólékos és végsőig lelkiismeretes elemzése alapján Bartók számos következtetést vont le, amelyek a kísérőtanulmányban találhatók. Az egyik legjelentősebb megfigyelése az volt, hogy túlteng a heterometrikusság, ugyanis az énekelt strófák nem egyforma hosszúságúak, eltérő a szótagok száma. Éppen erre alapozta az összes elemzett példa rendszerezését, és pedig jókora táblázatos mellékletben, amely 1978-ban második kötetként jelent meg.

Bartók észrevette, hogy a szerbhorvát népdalokban szerkezetileg fedik egymást a szövegek és a dallamok, s megállapította, hogy ennek oka az, hogy a szövegnek fontosabb a szerepe, mint a dallamnak, vagyis ezeken a területeken az éneklés fő célja a szöveg értelmének átvitele a hallgatókra, miközben a melódia másodlagos, díszítő tényező, s egyedüli rendeltetése, hogy a kommunikációt fokozza, növelje a hatást. Bartóknak a szerbhorvát népdalok

⁶ A második, jelentősen bővített kiadás 1978-ban jelent meg négy kötetben YUGOSLAV FOLK MUSIC, Vol. 1-4 címmel (New York State University of New York Press).

⁷ Bartók rámutatott arra a lehetőségre, hogy a balkáni népek hagyományában a strófalanság talán közel-keleti eredetű, és hogy az antik görög költészet hatására keletkezett. Másrészt az Anatóliában végzett saját kutatása alapján kiderítette, hogy a rimes strófa, és éppen a katreni, tipikus a török hagyományos költészetben. Ez arra vezette rá, hogy a magyar szövegek katreni szerkezete nem a nyugat-európai ráhatás produktuma, hanem a török kulturális hagyomány maradványa.

zenei formálási sajátosságára vonatkozó igen érdekes következtetései közül kiragadhatnánk azt, miszerint az egyes régi szertartásokban meghonosodott váratlan szünet a hallgatót zavarba hozza, az elemzőnek pedig megnehezíti a zenei egésznek az elhatárolását. Ilyen váratlan szüneteket vett észre számos bolgár, sőt a ritkaságszámba menő igen régi szlovák népdalokban is. Ennek alapján azt a következtetést vonta le, hogy eredeti ószláv jelenségről van szó, s ennek jelenlétét a román vokális formákban szerb ráhatásként értelmezte.

Annak meglátása, hogy a sajátos szerbhorvát zenei strófák egyetlen poetikus verssorra, többnyire a tíz szótagúra alapozódik, amely különféle módon nyeri el a vokális formát – szintén Bartók érdeme. Kiemelte, hogy a formális összetettség tekintetében a szerbhorvát népzenei hagyományban a két- és háromrészes példák a leggyakoribbak, mivel ilyen szerkezetre talált az elemzett anyag kétharmadában. A négyrészes formák fennmaradt egyharmadát urbánus, félpasztyi és idegen eredetűnek nyilvánította, megállapítva, hogy éppen ebben a csoportban túltengenek a „kölcsonvett” idegen melódiák.

Bartók tekintélyes elemző-egybevető zenei vállalkozásának, amely a melopoetikus jellegzetesség mellett felölelte a hangrendszereket, a népdalok metroritmikai alapját, a zenei díszítést és az előadásmód sajátosságait is – megkoronázzák globális következtetései az egyes régiók eredetiségének fokáról, valamint a határvidékeken élő szomszédos nemzetek népzenei cseréjének és kölcsönösségének nyilvánvaló következményeiről. Azt tartva, hogy a szerb és a horvát térségben az idegen ráhatás a nagy hangterjedelmű dalok, strófaszerű poetikus szövegek és az uralkodó négytagoltságú zenei formák jelenlétének következménye, Bartók az eredeti szerbhorvát népdalok forrásának Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Montenegró és a régi Szerbia területét nyilvánította. Ezzel szemben úgy vélekedett, hogy az idegen ráhatás nagyobb mértékű a horvát tengerparton, Dalmáciában és Isztriában. Ugyanakkor Szlavóniát, Bánátot és Bácskát átmeneti területnek tekintette. Ebben a tekintetben külön státust kapott Muraköz, ahol kifejezett magyar behatást tapasztalt.

Bizonyos mulasztások és egyes téves magyarázatok ellenére (melyek főleg a tények nem ismeretéből eredtek, s melyeket a második világháború utáni terepi kutatások alapján fedeztek fel) Bartók tanulmánya nem mindennapi átfogó és gyümölcsöző vállalkozás volt, ami elsősorban a formális alkotás törvényszerűségeinek szentelt központi részre vonatkozik. Óriási tudásának, valamint a szerb és horvát vokális formák sokéves tanulmányozásának eredményeként a szerző nem csupán a szerbhorvát nyelvterületről addig megjelent anyag és az összetételébe való betekintés rendkívüli rendszerezését hagyományozta ránk, hanem a tárgykör mindmáig egyedüli igazi szín-

tézisét, valamint egyikét a kevés számú összefoglaló tanulmánynak a szerb népzene kutatásának eddigi történetében. Jóllehet többé nem kell és nem is lehet mindazzal egyetérteni, amit Bartók megállapított a szerb és horvát zenei hagyományról, sem pedig egészében elfogadni elemzésének módszerét, vitathatatlan az a tény, hogy napjainkig – akár Bartók előtt, akár utána – a szerb zene tanulmányozásának összességében soha többé sem sikerült elérni az elemzés olyan teljességét, sem pedig nem sikerült eljutni egy olyan felismerésig, amely ezen a területen olyan korszakalkotó újdonság lenne, mint amilyent annak idején Bartók következtetései jelentettek.⁸

⁸ Mindennek ellenére Bartók eme alkotása környezetünkben nem volt megfelelően értékelve, hanem már megjelenésének pillanatában mellőzték és lekicsinyelték – ami károsan hatott a szerb népzene tudomány lehetséges fejlődésére, véges-végig a 20. század második felében. Sok minden arra mutat, hogy az igen heves vita, mely 1950 közepe táján, a szóban forgó tanulmányról a tekintélyes *Književne novine*-ben folyt, döntően befolyásolta Bartók alkotásának negatív megítélését az említett időszakban. A vita Stanislav Vinaver ismert publicista és Josip Slavenski, valamint Debreczeni József jugoszláviai magyar író között zajlott le, azzal, hogy az előbbieket „vádát”, az utóbbi pedig a „védelmet” képviselte. Ugyanis Vinaver és a Muraközből származó Slavenski érintve érezték magukat Bartóknak a muraközi népzeneire vonatkozó értékelésével, és tudományos hamisítással vádolták, mivel állítólag rejtett politikai igényei voltak a horvát terület e részével kapcsolatosan. Mivel Bartók egész etnomuzikológiai tevékenysége az összehasonlításra összpontosult, ma már egészen világos előttünk, hogy az ilyen reagálásra mindenképpen számíthatott, jóllehet nyilvánvaló volt tudományos tárgyilagossága. Az említett vitát részletesen felelevenítettük a Stanislav Vinaver, Josip Slavenski, Debreczeni József és Bartók Béla etnomuzikológiai eszmecsereje (vagy: Egy régi politikai vita lehetséges következményei) közleményben, amely 2005. november 11-én került nyilvánosságra a Josip Slavenski halálának ötvenedik évfordulóján tartott szimpóziumon. (A közlemény sajtó alatt van.)

Hangos híradó

Az egyik belgrádi irodalmi lapban olvasom, hogy a Columbia Egyetem Bartók Béla és Alfred Lord rendezésében hetvenöt szerb-horvát népdalt adott ki, amelyekhez Bartók Béla még 1943-ban alapos tanulmányt írt. A kis beszámoló szerint Bartók tanulmánya olyan rendkívüli tudományossággal beszél a szerb-horvát népdalokról, ami még az itteni szakembereket is meglepte.

Bartók Bélát nálunk is jól ismerik, hangversenyművei közül nem egyet a rádió is közvetített már, szakkörökben azt is tudják, hogy a magyar népdalok mellett évtizedeken át kutatta a magyarokkal szomszédos népek zenei hatását a magyar dallamkincsre, hogy azonban ilyen kitűnő ismerője volt a szerb-horvát népdalnak, azt bizonyára kevesen tudják.

S talán azt is kevesen tudják, hogy ez a Bartók Béla a második világháború előtt Amerikába ment önkéntes száműzetésbe, miután még 1938-ban letiltotta műveinek előadását a hitleri Németországban és a fasiszta Olaszországban. S vajon arra emlékezik-e még valaki, hogy Bartók Béla lett a magyar Felszabadítási Tanács elnöke a háború alatt? Persze, Amerikában, hiszen Magyarországról akkortájt vitték a bakát nemcsak a keleti frontra, hanem azokba az országokba is, amelyeknek népét Bartók Béla a dallamaikon keresztül ismerte és becsülte. Az a Bartók Béla lett a magyar Felszabadítási Tanács elnöke ott Amerikában, aki ténylegesen azelőtt sohasem foglalkozott politikával, aki csak a falvakat járta, az Alföldet és a Dunántúlt, Moldovát, Muraközt és Bukovinát, aki ábrándos lelkű muzsikusz volt, és a magyar népdalokat gyűjtötte s a magyar dallamok mellett, íme, most látjuk, tudós ismerője volt a szerb és horvát népdaloknak is.

Mindezt bizonyára nem tudja, aki azt a kis beszámolót írta az amerikai egyetem szerb-horvát népdalgűjteményéről. Azt se tudja talán, hogy Bartók Béla már hetedik esztendeje halott, s így lehetetlen is felmérnie, mit jelentett az, hogy 1943-ban egy magyar művész a szerbek és horvátok népdalaiba mé-

lyedt el, míg odahaza, a hazájában, engesztelhetetlen gyűlöletet szítottak a népek ellen ugyanúgy, mint a demokrácia és a szabadság eszményei ellen is.

Hatvanéves volt Bartók Béla, amikor elment a Tengerentúlra, amikor úgy érezte, hogy elvesztette hazáját. Megérkezése után a Metropolitan Opera műveiből hangversenyt rendezett a tiszteletére, s a lelkesen ünneplő közönség követelésére az ősz hajú művésznak is fel kellett lépnie a dobogóra. Nem hajlongott, hanem odament a zongorához, és játszani kezdett. Egy magyar népdalt játszott, amelyet az amerikai közönség nem ismerhetett, a szövegét se tudhatta, pedig az a ki nem mondott, el nem dalolt szöveg tolmácsolta Bartók Béla és kis népének tragédiáját. „Elindultam szép hazámbul” – panasolta fájdalmas hangon a zongora Bartók Béla ujjai alatt, s mikor odaért utolsó két sorához, hogy: „Visszanéztem félutambul, /szememből a könny kicsordult” – nemcsak Bartók Béla sírt már ezüstös fejét a billentyűkre hajtva, hanem az egész hatalmas terem közönsége. Megértették a néma vallomást, a művész spirituális tisztaságú játéka nem a fülekhez szólt, nem az értelemhez, hanem a szíveket érintette meg.

Kell, hogy eszébe jusson az embernek mindez, amikor annak a belgrádi újságnak a tudósítását olvassa, s kell, hogy legalább futólag emlékezzék vissza Bartók küzdelmes életére, zenei munkásságára, amelyért odahaza többet támadták, mint dicsérték. Mert ő szakított Liszt és Erkel romantikus, cigányosan magyar zenei világával, alkotásai az igazi magyar népzene szellemében születtek meg. Forró lélegzettel, barbár őserővel, izgató, elragadó lendülettel, a népzenei források teremőerővel való mesteri formálásában tárultak a bámuló hallgatóság felé. De a műveiből felszálló fájdalmas és panaszos hangok, a pásztorkalyibák sípjainak visongása, a súlyos, gyakran fenyegető dallamtalanság megütötte a néptől messzi élni óhajtó, fájdalmairól, panaszairól tudni nem akaró magyar úri osztály fülét. Nemcsak zenei és egyéb műveletlensége, de népiszonya folytán is tiltakozott a Bartók által annyira felmagasztalt népi zene ellen.

Ő azonban ment a maga útján szilárdan és rendíthetetlenül. Nemcsak művészi alkotásaiban, nemcsak folklorisztikai munkásságában, de emberi és politikai hitvallásában is.

Magyarország felszabadításának gondolata fűtötte, s közben komponált és tanulmányt írt a szerb-horvát népdalokról. Talán ezzel is népe jövőjét vélte előkészíteni? A barátságot a szomszédos szerb és horvát néppel? Lehetetlen nem megghatódni, ha erre gondol az ember!

Most megjelent ez a tanulmánya, és akiknek szánta, bókólós, elismerő szavakkal mondanak köszönetet érte.

Elhangzott 1952. április 20-án az Újvidéki Rádió vasárnapi krónikájában.

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Harkai Vass Éva

Szürke háttér, fekete keretben

Maurits Ferenc: *Szürkület, szürkületben*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2006

Milyen a szürkület szürkületben? A kérdés persze költői, s nem is válasz után kiált, inkább arra utal, hogy Maurits Ferenc legújabb verseskötetének címe figyelemfelkeltő kötetcím. Ha másért nem, hát azért, mert olyasvalamire utal, ami van is, meg nincs is, mint általában azok a dolgok, amelyek ugyan nem láthatóak, mégis léteznek, velünk vannak. Például az emlékeink.

Adva van tehát egy sűrű, az ismétlés által is fokozott sűrűségű közeg, amelynek alapszíne – miként az elsősorban képzőművészként számon tartott Maurits saját illusztrációinak alapszíne, háttere is – a szürke. E metaforikus értelmű közegmeghatározáshoz az alcím értelmében konkrétabb, racionálisabb meghatározás is járul: az ötvenes évek. Ha az atmoszféra, a közeg metaforikus megnevezéséhez és konkrét, „racionális” behatárolásához, a paratextusokhoz, a kötet címéhez és alcíméhez hozzáolvassuk a kötet versanyagát is, egybeáll a kép. A szegénység, elesettség, amelyről ezekben a versekben olvashatunk, olyan líravilágot konstituál, amely markáns szociális, szociografikus referenciákkal is rendelkezik.

Annak, hogy egy szerző kinek ajánlja könyvét, kisebb-nagyobb súlya, jelentősége, jelentése lehet. Ennek a verseskönyvnek az olvasója azonban nem kerülheti meg az ajánlásnak a könyv hátsó fülszövege által is nyomatékositott („heten, mint a gonoszok”) valóságreferenciáját: hat testvér, a kötélgyárban dolgozó anyával. Nem véletlen hát, hogy míg a fülszöveg (s az egyik vers) szó szerint is megnevezi az éhség negatív élményét (emlékét), a versanyag

számottevő hányadának alapélménye az evésképzet körébe tartozik. Az sem véletlen, mely reáliák alkotják ennek az evésképzetnek a részleteit, „tisztá fénylő” falatjait: a bab, a krumplipaprikás, a főtt és pattogatott kukorica, a száraz, kemény, üres vagy pirospaprikás zsíros kenyér, s e szegénységképzet felett, egy magasabb, ritkán elérhető régióban ott úszik a szagos meleg cipók vágyképe és a habfehér puszedlik ritka ünnepi pillanata. Az evés elementáris örömének leképezője, hogy e képzet köré rendeződő motívumok némelyike egyenesen éteri, égi magasságba emelkedik: a főtt kukorica gőze „narancssárgán felér a felhőig”, a narancssárga madártejen hófehér báránylepkek úsznak. Azaz a szürkület itt a lélekre is ránehezülő szegénység egyhangú szürkesége, amelyből elemi élményként fénylik fel az evés ünnepi öröme, emelkednek fel a „tisztá fénylő” falatok.

A versvilág egyéb részletei, motívumai is ugyanennek a világnak, a szociográfiai értelemben vett perifériának (peremlétnek) a vonásait teljesítik ki: a vaságy, vaskályha, pléhteknő, faklumpa, rongypokróc, sámli, vizeskorsó, szakajtó, hokedli, lavór, gyertya stb. egy szociológiailag behatárolható peremlét szegénységvilágának rekvizitumai. Ez a világ nemcsak kronologikusan, hanem geográfiaiban is konkrétan, pontosan behatárolható: az ötvenes évek telepi szegénységvilága tárul fel Maurits Ferenc verseskötetében, a maga gyermek- és felnőtt szereplőivel, alakjaival, közöttük is a lírai én szűkebb és tágabb értelemben vett családjának tagjaival. A versszubjektumok neveiből egy multietnikus, de túlnyomóan magyar közösség körvonalazódik. Arról a Telepről van tehát szó, amelynek tájunkon Tolnai Ottó, Gobby Fehér Gyula és Balázs Attila prózája révén irodalma is van, s amely egyben Maurits Ferenc 1975-ben megjelent, második verseskötetének címe is.

Maurits versvilágán belül e szociális értelemben is értendő, ötvenes évekbeli peremlét állandó meghatározói az elesettség, a tragikum. A lét kíméletlen részletei feszenek fel a tragédiákban, a tragikusan záródó és becsukódó életekben. Annak számára, aki ismeri a szerző előző köteteit, nem ismeretlen e létminőség és e létminőséget jelző versvilág. Előbb a *Piros Frankenstein* (1970) néhány jelzésszerű szövegében, később pedig különösen a *Telep* verseiben körvonalazódnak, majd folytatódnak a *Miniatűr galéria* (1982) költeményeiben, különösen ennek festőportrékat követő, „vízfesték-verseiben” azok az alakok, sorsok, élettapasztalatok, helyszínrészletek a hozzájuk tartozó tárgyi világgal, amelyek a *Szürkület*, *szürkületben* verseinek referenciális alapját képezik. A legújabb kötet mottóversét is a *Telep*-ből veszi át Maurits, ahol a költemény a *Szürkület* címet viselte. Itt, miként a kötet többi verse is, cím nélküli.

E naturalisztikus kíméletlenséggel felvázolt, nem kevésbé kíméletlen (vers)világban egymást érik a halálok, a tragédiák, a sorsverések, mely utóbbiakból legfeljebb csak a nőket, férfiakat egyaránt keményen maga alá gyűrő, tömény alkoholizmus zsibbatag állapota nyújt ideiglenes menekvést.

A kötet fülszövegében Szombathy Bálint Maurits festészetére vonatkozóan többek között a rút esztétikájáról, a képzőművész Maurits naturalisztikus-expresszionista ábrázolásmódjáról, érdes-szálkás vonalművészetéről, a rajzok és festmények emberközpontúságáról, az elmúlás, az enyészet, a halál tragikumáról beszél. Mindez szinte szó szerint vonatkoztatható a verseskötet verseire is, sőt egyes költemények a képzőművész-költő fokozott vizuális érzékenységéről vallanak. Ilyen értelemben hangsúlyos a kötet alcímében megjelölt műfaji meghatározás is: *csendéletek*. A vizualitásközpontúság legjellemzőbb szöveghelyei azok a költemények, amelyek egy-egy fotográfiát írnak át versbe vagy (emlék)képről láttatnak egy-egy motívumot (a kövér angyal az előszoba falán, a gondola a spájaz stélázsiján levő paprikásdobozon volt látható). Egy-egy vers pedig erőteljes vizuális analógián vagy látványon alapul: „áldott / hatalmas eperfánkról / szárítókötélen / csüngött / hintánk // kietlen nyaklánc; vitték / teleki bözsét // a megmerevedett / fekete selyemruhát”.

Mindez persze összefügg az emlékezettel is. A *Szürkület, szürkületben* költeményei olyan emlékezetversek, amelyek kerülnek bármiféle nosztalgiát. A múlt időkeretébe utalható pontos évszámok (1937-ben, harminkilencben, negyvenben, negyvenkilenc nyarán, ötvennégyben) még inkább hangsúlyozzák a versek emlékezetjellegét. A minden nosztalgiát nélkülöző emlékezés célpontja a kötet alcímének értelmében az ötvenes évek, amelyekből a versekbe „átírt” fotográfiák még régebbi évekbe, évtizedekbe vezetnek. Az ötvenes évek ugyanakkor a lírai én gyermekkorának éveit is, tehát az emlékezet célpontja, tárgya tágabb értelemben az ötvenes évek telepi peremléte, szűkebb értelemben pedig a lírai én gyermekora. Emiatt lesz a lírai én nézőpontja gyermeki nézőpont. A gyermekkor mint az élettapasztalatokkal való első találkozás időszaka jelenik meg Maurits verseiben, mint általában az ilyen, gyermekkor-élményekre építő alkotásokban. Ez az életkor, miként Maurits verseiben is, az élet „nagy eseményeivel” (a halállal, a köznapok tragédiáival, a szexussal) való találkozás időszaka. A gyermeki nézőpontból következik, hogy e jelzésszerűen, kihagyásosan, az emlékezet szeszélyes voltának megfelelően egybeálló versek nem ítéleznek, nem vonnak le sem következtetést, sem „tanulást”. Ebből ered többek között szemléletük hamvasága is. Tolnai Ottó „gerilladalaira” gondolhatunk, azzal a különbségtétellel, hogy Maurits gyermekkor-képei sötétebbek, komorabbak. Míg Tolnai „gerilladalaiában” a gyermeklét a természet robinsoni sűrűjében leli meg szabadságát, tágasságát és külön világát, itt sokkal töményebb a lírai ént közvetlenül is érintő, bekerítő determináltság. Emiatt lesz e költemények lélektani, közérzeti meghatározójává a szürkület, alapszínévé pedig a szürke. E szürkület (miként a kötet szerzői illusztrációin is) feketével keretezett szürkéjén azután élesen átüt jó néhány szín. Maurits más köteteinek színes illusztrációihoz, festményeihez és rajzaihoz vezetnek ezek a színek: a többször is előfordu-

ló fehér, a hófehér, a habfehér, az ezüst, a sárga, a citrom- és viaszszárga, a narancssárga, az őszokker, a bíbor, a szintén gyakori vörös, a rubinvörös, a rózsaszín, a püspöklila, a sötétlila, a kéklő szürke, a sötétkék, a rézöld, a puhazöld, a sötétzöld, a barna... A leggyakoribb azonban a fekete lesz, miként e versvilágot is a halálok, az elmúlás, a pusztulás uralja. És itt újra a képzőművész-költőhöz érkeztünk. Míg azonban Móri képein összegubancolódo vonalak láthatóak, ezek a versek csupán egy-két vonásból állnak. Akár tipológiájuk, mélyszerkezetük is felállítható lenne: egy-egy alak, hely, tárgy, esemény vázlatyszerű rajzai, jelzészzerű vonásai, szürke alapon, fekete kerettel, némi (éles) színeffektussal. Míg azonban a képzőművészeti alkotások eredménye valamiféle figurativitást is sejtető vonalgubanc, e jelzészzerű, minimalista versek a maguk jelzészzerűsége ellenére is sorsgubancot rejtenek. Magukba záruló sorsgubancokat, amelyekből nincs mód kitörésre.

Maurits Ferenc versei jelzészzerűségük ellenére is egy szociográfiai pontosságú, szuverén világot körvonalaznak. Olyan világot, amely már csak az emlékezetben él. Az pedig már a költészet varázslatához tartozik, hogyan tud e feketével keretezett szürkén áttörni a fény, a fehérség – a líra fénye. Valahogy így:

*anti és bözsi
fekete szatén
iskolaköpenyben
nagy fehér
díszgombokkal
maurits iván temetésén
ötvennégyben*

*kisnővéreim
csillogtak-villogtak
a délutáni verőfényben
átvilágították
a gyászt
a futaki úti
temetőben*

A *Szürkület, szürkületben* a már említett Tolnai Ottó, Gobby Fehér Gyula, Balázs Attila által teremtett Telep-mítosz kontextusába és a maga által is teremtett kontextusba íródik bele. Kérdés, hogy ez a most Magyarországon megjelent verseskötet hol, milyen kontextusra fog lelni a magyar, illetve egyetemes magyar irodalomban. Lehet, hogy ott sem a lírában, hanem a prózában, például Tar Sándor naturalisztikus, kíméletlen epikus világán belül kell keresnünk rokon alkotásait? A kérdés nyitva marad, hiszen a kötetet követő recepciónak kell majd megválaszolnia.

Szavakba írott hangok

Parti Nagy Lajos: *A fagyott kutya lába*. Magvető, Budapest, 2006

Parti Nagy Lajos költő és prózaíró – nevezetes drámaszövegek magyarítója – *A fagyott kutya lába* címen megjelent elbeszéléskötetét egyhuzamban és folyamatosan olvastam el, nem úgy, ahogyan máskor elbeszélésköteteket hol az elején, hol a közepén, hol a végén ütve fel a könyvet, kalandozva olvasok, máskor a tartalommutatóban böngészve először, hogy a nekem tetsző címen közöltek olvassam el hamarabb. Nyilván nem tévedtem, amikor a címadó első elbeszéléstől az utolsóig, a *Teufelhúr* címűig haladva olvastam Parti Nagy Lajos novelláskönyvét, amire az is okot szolgáltatott, hogy a tartalommutató az elbeszélések összefoglalóját adja, nem előre, hogy mit várhat, hanem utólag jelezve, hogy mit kapott az olvasó: hátravetett paratextus, mondhatnám (ön)ironikusan, azaz szakszerűen, holott abban is van igazság, hogy az olvasó legtöbbször a tartalommutatóval kezdi és a szöveggel folytatja, mert így logikus az olvasás rendje. De az olvasás nem egy logikus művelet, nincsen arra előírás, hogyan kell olvasni, milyen sorrendben akár verses-, akár novelláskönyvek szövegeit. Más is amellet szól, hogy Parti Nagy elbeszéléskötetét folyamatosan olvassuk, részint az, hogy sok helyütt Szép Róza az elbeszélő és a történet hőse is egy személyben, igaz, hol kislánként, hol felnőtt megfigyelőként, hol vécsnéniként, ami mit sem változtat azon, hogy a történetek, az elbeszélések hőse és elbeszélője is egy személyben, vagyis egymásba fonja, csokorba köti az elbeszéléseket a lehetőség kapuját tárva fel valamilyen nagyobb szövegszerűség, novellafüzér vagy éppen távolról felsejlő regény felé. És talán az sem mellékes körülmény, hogy a címadó elbeszélés lányszereplője ugyanarra a névre hallgat, mint a kötetzáró elbeszélés lányszereplője, a két Ferike kisasszony, ami azért feltűnő, hiszen a Ferike nem kimondottan lánynév.

Más szóval, *A fagyott kutya lába* cím alá gyűjtött elbeszéléseket nem egymástól függetlenül, hanem egymásra vetítve, egymásban tükröztetve is olvasni lehet, ami egy nagyobb, de formát még nem nyert, vagy már nem nyerő szövegkompozíció irányába mutat. Ennek alapján is mondható, hogy Parti Nagy Lajos amennyit, valójában mindent, a nyelvből merít, annyit,

kevesebbet, a szövegek alakjából is merít, minek folytán a prózai beszéd lehetőségét szélesíti akár a nyelv határain is túlra, oda, ahová csak az értelem nélküli, vagy az éppencsak értelmezhető szavak vezetnek el. Ilyen szöveg a *Nyelvtanulmányfej* című novella, ahol a beszédet írta át mondássá, a mondás pedig közhasználatban levő nyelvkeverék, kísérlet egy nem létező, de már beszélt keveréknyelv, magyar és fonetikusán írott angol szavak, vers és próza, értelmén inneni és értelmén túli szavak keverékére. A művészetben a „tanulmányfej” közismert rajzműfaj, nem feltétlenül portré, legtöbbször ugyanazon fej alakjának több nézetből készült rajza, keresés tehát, kísérlet, amolyan előzetes művelet, amit nem követ mindig a befejezett arckép. A régiek készülődtek tanulmányfejekkel akár tömegjelenet-, akár portréfestésre. Parti Nagy e műfajnév elorzásával a nyelvet tanulmányozza, ezzel együtt és egyszerre a nyelv grammatikai meg ontológiai határait szélesíti a beszédén túli mondás felé, hogy a nyelv mégis, mindenek ellenére mondható legyen. Például az ilyen szavak: *dzsekpót, luketmízed, fakjú*, ilyen szókapcsolatok: *baromira full, karton redbull*, az ilyen mondatok: *Alpacsínó éjjel nappal, Ami itt nem amcsi, annak uncsi* mondható nyelvi alakzatok, és a nyelv mai állása szerint értelmezhetők is. Nem értelmetlen közlések, hiszen nyelvtani szabályosságukhoz aligha férhet kétség, és jelentésük kibogozásához sem kell túl nagy erőfeszítés, meg – ami a legfontosabb – mondhatók is. Főként pedig írhatók. Minthogy mondhatók és írhatók, a nyelvi határon belül vannak, befejezetlenül is készek, vagy kézen lehetnek, miként a tanulmányfej rajzműfajának példái.

De a tanulmányfej ars poetica is, csuklógyakorlat és próbatétel, miként a *Nyelvtanulmányfej* című novella is az. Parti Nagy Lajos éppen ebben az írásban mutatja meg, hogyan bánik a nyelvvel, akár azt is mondhatnám, megmutatja, hogyan bánik el a nyelvvel. Elbeszéléseit ugyanis alapvetően a nyelvvel való bánásmód határozza meg. Szavak, gyakorta használt szólások, sok közhely akár a nyelv történeti rétegéből, akár jelenéből, rétegnyelv és tájnyelv, irodalmi és nem irodalmi záró- meg idézőjelek jutnak szóhoz Parti Nagy mondás-novelláiban, anélkül azonban, hogy ezáltal megbélyegeződnenek, vagy használatuk tiltás alá rendelődne. Parti Nagy költőként és prózáíróként nem nyelvművel, hanem a nyelvet műveli, nem pallérozza, hanem szó szerint műveli, ahogyan a földet művelik, szántja, ássa, kapálja, miközben gyomlálja is, hogy terméshez juthasson. Termés pedig a mű: vers és próza, megannyi „nyelvtanulmányfej”. Versemlékek, közmondások, ismert vagy kevésbé ismert szólások, aztán egy elmúlt kor nyelvhasználata, parolák, feliratok eredeti, de legtöbbször átírt változatban, csak annyira átírtan, hogy még szabad szemmel felismerhetőek és olvashatók legyenek. Más írók az átértet, a megéltet, a látottat vagy hallottat nevesítik és tárgyiasítják történetbe, a történeteket szövegesítik, Parti Nagy a nyelvet, a nyelvhasználatot magát avatja történetté és szöveggé is egyúttal.

Eközben érdemes odafigyelni arra, hogy mondás és írás Parti Nagy elbeszéléseiben találkozunk, de nem mindig esik egybe. Minthogy novelláiban legtöbbször maguk a hősök szólalnak meg, az írás az elbeszélővel együtt látzólag „lefokozódik”, vagy legalábbis háttérbe szorul. „Hangzók” Parti Nagy novellái, mert a megszólaló, a történetmondó hős szavába és mondatába Parti Nagy beleírja az amúgy főként csak hallható hanghordozást és hangsúlyozást, aminek különösen fontos szerepe van a párbeszédes bekezdések megformálásában, hiszen legtöbbször nem választja el a beszélgetők szólamait írásjel, így mondataik megkülönböztethetősége a hanghordozás szövegbe írására marad, ami a „lefokozott” írást ismét fontos szerephez juttatja. A szóhasználat, a mondat szerkesztés, a szórend változatossága egyéníti a beszélőt, nem a szerzői vagy narratori közbeszólás. Az elbeszélő így magára marad, szövegen kívülre kerül, és idegenné válik. Idegensége azonban nem semlegesség, szövegen kívülre kerülése nem önfelszámolás. Azon ugyanis, ahogyan a szövegben, az alakok szólamába és a párbeszédbe láthatatlanul beleíródik hangszín és hanghordozás, az elbeszélő nagyon is rajta tartja a tekintetét: ott van, jelen van, és éppen ambivalens jelenlétével teszi az elbeszélést magát sajátlagossá, könnyen megkülönböztethetővé. Nem szellemesre fogott nyelvjátékok, szóficamok, kifordítások Parti Nagy mondatai, bár derűtséget is okozhatnak, hanem az érzelmek és értelmek kimondhatóságának próbatételei.

Vagyis a narrátor kívülálló és jelen is van egyszerre, miközben távolról figyel a nyelvben történőt. Az elbeszélést mások mondják, és akinek mondják, az is a másik. A címadó elbeszélésben a sérült egyenruhaszabó az orvosnak, a másodikban az egykori emigráns bálnamutogató valahol Olaszországban, nem is tudni kinek, a lugasban nyárdélután spriccerezők egymásnak, aztán karácsonykor fenyőfáért az erdőbe menet Szép Róza mondja el angyallátomásait, majd azt a következő elbeszélésben, hogy miért nem ejtette ki ötven éve „azt, hogy szüret”, mert akkor – ötven évvel korábban – szíve választottja talpa alatt szőlőtaposás közben tányérakna robbant a kádban, valamennyire másképpen a bitumi ember a vonaton, ez is talán Szép Róza gyerekkori története, miként a *HalvacSORA* is az, ahol Csora Rozáliát látjuk a lavór felett tisztálkodni, akinek neve a „halvacSORA” két utolsó szótagjából képződik, majd annak története, hogy mi látható „Sóhay Frigyes főhadnagy, állambiztonsági fényképész gonddal és szeretettel exponált felvételén”, azután ahogyan Szép Róza hallja a nyakkendők között nap mint nap válogató férfi történetét Szabó Ludmillával... Nem frappáns történetek ezek, majdnem köznapiak, mindenhol előfordulhat ilyesmi, ott is, ahol baj van, ott is, ahol nincs baj. Nem is a történet kedvéért mondott szövegek Parti Nagy Lajos novellái, de hosszabb elbeszélései sem azok, hanem a nyelv miatt készülnek nem akármilyen nyelvi anyagból. A nyelv a kötet legjobb novelláiban valóban anyagszerű, szigorú formáltsága és alakítottsága teszi azzá. Anyagszerűsége

a novellák retorizáltságának és stilizálásának függvénye. Parti Nagy nem formálásra váró anyagként kezeli a nyelvet, hanem anyaggá teszi a megformált műfaj által. A novella határait is a nyelv anyagszerűvé alakíttottsága vonja meg. Sokszor mintha nem is a történetet mondó személy, a szöveg alakja, a novellahős mondaná el a történetet, hanem maga a nyelv, ahogyan az első mondatban indul, a következőben folytatódik, majd véget ér ott, ahol a történetnek és a nyelvnek is vége szakad. Nem mintha nem lenne folytatható, hiszen folytatható történetek Parti Nagy történetei, viszont a nyelv befejezi őket, gyakorta csattanóval. A *Van baj mindenhol* „nyelvhomályban” kezdődik ilyen mondatokkal: „Tudja, Madám, hogy csak egy bonctermi ruhatárban lehet ilyen szürke a reggel? De még ott is, csokolom, egy-egy piros kardigán, egy Telemázlis reklámszatyor, vidáman csöpögő csap, valami ott is van, s nem csak a száraz fenyőtűk neszélése a szalagparkettán éjjel-nappal, nem ez a mókuszfürész. Úgyhogy, isten bocsássa meg, én nyitott porszívóval alszok, madám, azóta föltétlenül a kinyitott porszívómmal.” Ezt a „háromnegyedes irhakabátot, valamint fekete napszemüveget” viselő férfi mondja Szép Rózának a csarnok illemhelyének ajtajában, mert Szép Róza, a „Madám”, ebben az elbeszélésben éppen vécésnéni, aki előtt az, „hogy mióta van ez az azóta, kis részletekben bontakozik ki a nyelvhomályból”, és a madám „már összerakva adja tovább” a történetet feljegyző kívülálló elbeszélőnek, esetleg valaki másnak, mert „folyton az jár a fejében (Szép Rózának), hogy nem kéne-e valakinek szólni egy hivatalos helyen”, ott talán érteni fogják, „miért”. A bonctermi ruhatár reggeli szürkéjével jelzett „nyelvhomályból” bontakozik ki és jön elő Parti Nagynak minden története. Nem a motívumok láncolatát írja, nem a kezdet többé-kevésbé logikus folytatását, csupán arra törekszik, hogy a nyelvhomályból a létezésnek valamely bizonyítéka előkerüljön. A múlt valamely eseményére fény derüljön, arra például, hogy miért nem jó, vagy miért nem lenne jó megütni a főnyereményt. Aztán, hogy *A bányamosodás* alól hogyan kopik ki lassan, de biztosan a talaj. Ez utóbbi elbeszélés, a kötet egyik terjedelmesebb írása, eltérően a többitől, majdnem időszerű, az elmúlt rendszer képtelenségeit, rablásait, fenyegetéseit formálja történetté, miközben itt sem a gyarlóságok felemlegetése, hanem a nyelv, főként a nyelv hiánya és eróziója uralja a szöveg felületeit. A nyelv uralma a történetmondás felett legközvetlenebbül a kötetzáró *Teufelhúr* című elbeszélésben figyelhető meg. A névadásban, a helyszínek leírásában, a hangulatfestésben, a jelzett és a jelöletlen idézetekben régi bedekkeres lapjairól, elfeledett versek és nóták citálásában, ősidők óta ismert és mégis ismeretlen, mintha Mikszáth, mintha Krúdy írásából idekeveredett zenészek, tanítók, bivalyőrzők, zsokéék és elkényeztetett úrilányok, meg ravasz szobalányok, főurak és cselédek világának hiteles lakóin. Közben Parti Nagy írásai mind sorra valami különös, vigyorral elegy kacagással telítődnek fel, valamilyen fanyar humorfélével, amely humor

és ironia nem a történetből, hanem – mint ebben az írásmódban minden más – a nyelvből ered, és csak a nyelvvel van függő viszonyban. Talán posztmodernnek mondják ezt a beszédmódot, vagy éppen posztmodern utáni modernségnek. Ki tudná ezt megmondani.

Ami bizonyos, hogy *A fagyott kutya lába* kötetbe gyűjtött novellákban a történet összeér a grammatikával, a mondás az írással. A *Varádics* című novella harmadik bekezdése így hangzik: „A hang, amit hallunk, nem tudni, honnan származik. Jöhet a bakterházból, de akár a Varádics fűrésze alól is, suhogó és rekedt, fölcsapó és elcsukló hasbeszéd, a mondatvégeken olykor határozott reccsenéssel, ahogy a fosznideszka eltörik, vagy ahogy műanyag kólásüveggel csapkodnak egy ablakpárkányt.” A kötet kisszámú leírásainak egyike ez, ezért feltűnő, ahogyan feltűnő a bekezdést kezdő mondat többes száma is. A többes szám itt a kívülállóké, azoké, akik nem vesznek részt a történetben, nem szemtanúi a történetnek, hanem a hangok hallói. A hangok részletezése aztán egyenes vonalban vezet a bekezdés legfontosabb szaváig, a „mondatvégeken” szóig. A „fölcsapó és elcsukló hasbeszéd” mondatvégei esnek egybe a reccsenéssel, a fosznideszka törésével: így akad egymásba történet és írás, hang és írás, kint és bent. Parti Nagy elbeszéléstechnikája egészében e különmeműek egymásba ékelődésére épül. Eközben tisztán láthatók történet és grammatika kötésének csomópontjai, aminthogy tisztán hallható a novellahős alakjának és hanghordozásának egybecsengése.

Ebből következően Parti Nagy Lajos valóságot idéző, fantasztikumot meg álmodó egybejárás, többször anekdotára utaló, esetleg egészen groteszk történetei csupán a nyelvtan – ami minden, hangsúly és hanghordozás, szóválasztás és mondatszerkesztés, fejezetek elosztása meg az idézés grammatikája is – viszonylatában érvényesek, és csak a nyelvtan – szemiotika és szemantika – felől értelmezhetők. Nincs itt se jellemzés, leírásra is ritkán akadni, pedig amint a novellák hősei megszólalnak, és mindig megszólalnak, senki másra nem bízzák történetük elbeszélését, főként nem a szerzőre, de a narrátorra sem, hanem maguk mondják, mondják a magukét, és mondataikban nyomban meg is jelennek. Van ebben valami drámai, holott színpad nélküli drámahősök Parti Nagy novelláinak hősei. Ezzel a fordulattal Parti Nagy sikeresen kerülte el mind az én-, mind az ő-elbeszélés hagyományát (és csapdáit), kerülte el továbbá az elbeszélői leírás és a szerzői közbeszólás gyakorlatát, hogy így teljesen megtisztítva a prózát minden poétikai sallangtól, a magig jusson el: a létezés még mindig lehetséges történeteiig. Mert a kötet minden írásában éppen a létezés kérdése és esélye merül fel. Szakadék szélén állnak Parti Nagy novelláinak hősei, de a szakadék szélén áll maga a novellaírás is. Belesüppedhet a mondás és a mondások ingoványába, a *Nyelvtanulmányfej* akár nyelvvesztésnek is mondható keserűségébe, mert a létezés kiélezett helyzetei a történetmondást is kérdéssé teszik. Ahol történet van,

ott létezés is van, ahol a történet belevész a mondásba, és csupán mondásként létezik, ott maga a történet is vesztésre áll. Amikor Parti Nagy a kötet vége felé a *Hiénaesztrád* és *A testaranyozó* groteszk történetekben a novellaírás és a történetírás végpontjáig jut el: mintha innen már semerre se vezetne út, akkor egy újabb fordulattal hozzáér a magyar novellaírás hagyományához, Mikszáth, Krúdy, a „varázslók és mákvirágok” írásainak emlékéhez, és teljes történetet mond, majdhogynem hagyományos elbeszélést, visszaszerezvén a novellaírásnak mind az elbeszélhetőség, mind a referencia polgárjogát. A kötetzáró *Teufelhúr* – a címe is bizonyítja – egyetlen pillanatra sem fordul el a mondással és írással nyelvből képzett történettől, meg is teremti a novella nyelvének anyagszerűségét, de elbeszélői eljárását megkísérli a magyar novellaírás hagyományában visszhangoztatni. És kiderül, Parti Nagy kísérlete, miközben megtartja magát az írás és nyelvvesztés szakadékának szélén, újraírja a hagyományos novellát neves fürdőhelyekkel, főurakkal és főpincérekkel, zenészekkel és nótaszerző tanítókkal, és – persze – nagy mulatózásokkal, ivászatokkal meg látványos közösülésekkel, versidézetekkel, fürdőkalauzok és bedekkeres mondataival... A kötetzáró elbeszélésben minden együtt van, ami igazi esély az igazi irodalomra. Nem írtak magyarul mostanában a *Teufelhúr*nál jobb elbeszélést. Pontosabban, jobb emlékezést a múlt irodalmára, amely emlékezésben a nosztalgiának is kitüntetett helye van.

Említést kell tenni Parti Nagy Lajos novellaírásának erotikájáról is. Nem csupán az erotikus motívumokról, bár világosan kimondja, hogy melyik női nemi szerv körül forog a világ, meg hogy mi járatban van egy éjszakába nyúló délutánon Ferike kisasszony a zsokéval, meg hogy melyik testrészt mossa a lavór felett Csora Rozália... Parti Nagy szókimondó. Hanem arról az erotikus homályról, arról az erotikus túllfüggönyről, ami az ő nyelvformálását beárnyékolja és belengi. Parti Nagy úgy nyúl a nyelvhez, ahogyan a testhez szokás nyúlni. Úgy teszi anyagszerűvé a nyelvet, ahogyan az erotikus képzetek és álmok születnek. És attól sem riad vissza, hogy nyelvhasználatát a perverzió felé hosszabbítsa meg. Rejtélyes mozdulatai ezek Parti Nagy írásművészetének: ahogyan egymásba ékelődik mondás és írás, úgy ékelődnek egymásba a test szavai és nedvei, jól láthatóan és mégis elhomályosítva... A jó nevű fürdőpanzió magas rangú vendégei a panzió szamarainak üzekedését látják meg a reggeli ködben. Így látható meg Parti Nagy Lajos novellavilágának a nyelv alakításában felismerhető titokzatosan vonzó erotikája is.

Történetek „agyatlan” nőkről és férfiokról

Háy János: *Házasságon innen és túl*. Palatinus, Budapest, 2006

Mai urbánus történetek (többnyire novellák és rövidtörténetek) rendeződnek négy számozott fejezetbe Háy János *Házasságon innen és túl* című kötetében. A szerveződés elve motivikus: egy-egy azonos, vagy hasonló motívum rendezi sorba a szövegeket. Térjellegű összefüggésüket *Budapest* – a város, illetve a helyszín – jelentései, tematikai kapcsolódásait a *férfi-nő viszony* történései indukálják: valamennyi történet abszorbeálja a város valamely jelentésadó mozzanatát (akár mint idegen, távoli, taszító, akár mint eredeti, otthoni, befogadó közeg jelenik meg), és a társas (házas, családi etc.), illetve a társtalan (elhagyott, gyermektelen etc.) lét valamely aspektusát.

Az első fejezet tíz novellájának központi motívuma a *szakítás*, témája a férfi és a nő tartalmassá (pl. családdá) nem váló kapcsolata, vagy a családi/házastársi együttlét (többnyire imitált) harmóniájának megbomlása. A kapcsolat ellehetetlenülésének kiváltó oka rendszerint egy-egy olyan téveszme, amely a szereplők téves szocializációjából, környezetük, létközegük retardáltságából, magatartásuk devianciáiból következik. Életvezetésükre, gondolkodásukra a közhelyszerűség, a felületesség vagy az üresség jellemző. Házastársak, szerelmespárok, szeretők, szülők és gyermekek egyaránt a bulvársajtó csupasz nyelve révén fejezik ki világról szóló ritka és sekélyes gondolataikat. Szexuális tanácsadó, vagy technikai-elektronikai újdonságokat találó rovatok mondatai, szófordulatai képezik beszédüket. A *Sztreccs* című novella lány szereplője pl. csak azért utasítja vissza a fiú közeledését, mert olvasta egy magazinban, hogy „egy csomó nőnek ettől [a siettetéstől] lettek szexuális problémái”. A fiú viszont a sztreccses anyagok hasznosságáról cseverészik séta közben: „hogy nyúlnak, s mikor a kéz hátul besiklik a nadrágba, nem nyomja meg a lány hasát a gomb”. Egy-egy töredék erejéig mind a lány, mind a fiú viszonyukon kívülre vonatkozó gondolatmenetét is megismerjük, ami általában véve támasztja alá lelki sivárságukról alkotott képünket. Mert milyen lehet a szerelmi élete egy olyan lánynak, aki a „világörökség részén” (a pesti Duna-parton) sétálva arról elmélkedik, miért kellett a világörökség egészét „részekre bontani, amikor már alig van egészben valami, tegnap például

a kedvenc csészéje is eltörött”? A fiú párválasztásának fő szempontja, hogy milyen mobilt használ a másik, mert azonos szolgáltatónál olcsóbb a telefonálás, s „nem akarta ráfizetni gatyáját a szerelemre”. Természetszerű, hogy a szakítást is mobilon intézi, s a lány is a maroktelefonba zokog bele. A közvetlen gondolatcseréhez már nemcsak a nyelvük, de az alapvető gesztusaik is hiányoznak: testközelen, interaktív kapcsolatban nem tudnak mit kezdeni egymással. Azonban nemcsak az ő életük, egészében tárgyiasult körülöttük a világ, az emberek élete. Létfelmájuk jelképe talán az a szőnyeg lehetne, amelyet kirázás közben véletlenül leejtenek az emeletről. Jellemző és az adott világ haszonelvűségére reflektáló mozzanat, miszerint a földszinti boltos is – hallva a test tompa puffanását a betonon – „rohadt nehéz régi perzsa szőnyeg”-re (agyon is csaphatja egy lehetséges vásárlóját!), s nem valamely embertársának tragédiájára gondol. De csak egy pillanatra pendíti meg előttünk a befejezésnek ezt a tragikus változatát az elbeszélő. A novellai lezárás ezzel szemben olyan poén, amely bohózatba illő fordulattal vet véget a giccses szerelmi történetnek, s tovább torzítja a bennünk kialakított képet. A szerelmi tragédia ugyanis – az elbeszélői ironia értelmében – „fejletlenebb korszakok” eseménye volt, „mikor még nem találták föl például a sztrecches anyagokat”. A lány fölhívja meleg barátnőjét, és a hozzá vezető úton állapítja meg, „most lépést tart [...], mint a textilipar is, a korról”. Egész élete külsőségeknek és a hazugság mechanizmusainak rendelődik alá, ezekkel palástolja a másik nemmel szembeni (homoszexuális vonzódásából következő) idegenkedését – önmaga előtt, mert elsősorban önmagának hazudik, miközben látszólagos továbblépése is hamis: másságát divatszerűen, nem őszinteséggel vállalja.

Mintha dél-amerikai szappanoperák jelenetei peregnének előttünk az első fejezet novelláiban: életszerű alakok helyett agyatlan „tenyészállat-szerelő” felszínes világára ismerünk, akiknek az életről, szerelemről, családról szóló elképzelései kimerülnek a lét biológiai aspektusaira vonatkozó közhe-lyekben. „Az életkorukra hivatkoztak, holott valójában a feleség volt benne a dologban, akit kötelességszerűen a szerető heti egye mellett kétszer, de legalább egyszer ki kellett elégíteni, s így jött össze az a heti kettő, három, amit még életkoruk miatt tényleg bírtak”; „Mondta egy alkalommal ennek a férfinak, szeretkezés után voltak, csak heverték az ágyon, a férfi épp azon gondolkodott, hány percet kell még itt tölteni, amikor a lány előállt azzal, hogy ő már harmincnyolc, és szólt a teste, hogy gyereket kell szülnie. Meg lelki-leg is. Enélkül nem élhet egy nő, hogy nincs. Csak akkor mondhatja magát olyannak, aki beteljesítette a nem jellegéből adódó követelményeket, ha van.” (*Single bell*); „Na annak az egynek el is mesélte, hogy mi az életterve. Hogy szülni most még semmiképpen nem szeretne, de szívesen örökbe fogadna egypár gyereket, mindenfélét, feketét is, sárgát is, szóval az olyan jól néz ki, szép színes és különleges, nem akárminek van ilyen családja.” (*Szeplő*); „Végül

nyolc körül sikerült meggyújtani a gyertyákat és elénekelni a Mennyből az angyal-t, amihez a család ragaszkodott, mint szép és megható jelenethez. Ajándékbonthatás. Először a gyerekek sorban. Gyerekenként hat csomag volt, mert sokat is kaptak, de az is fontos volt, hogy sokba legyen csomagolva, mert az asszony úgy gondolta, ez akkor nagyobb öröm, mármint a gyerekeknek és persze neki is, aki eljátszotta a csodálkozást minden alkalommal. [...] A férfi kissé izgult, nehogy úgy járjon, mint tavaly, hogy a húszeszes cipő nagyon jól nézett ki, de a méretével adódtak problémák. A nő sílécet vett a férfinak, ami egyrészt a férfinak egyáltalán nem tetszett, mert ragaszkodott a régi cuccaihoz, másrészt úgy érezte, a nő ezzel arra figyelmezteti, hogy minden barátjuk Ausztriába megy szilveszterezni, csak ők maradnak otthon...” (*Rotációs karácsony*); „A Novotel melletti parkolóban találkoztak a férfival. Ott elég tágas a hely, meg fizetni sem kell, és az is számít. A nő átült a férfi mellé. Mindjárt csókolóztak. A férfi már előre betett egy régi zenét, a John Lennontól az Oh my Love for the first Time in my Life című dalt, ami az ő szerelmük indulója volt. Egyrészt kifejezte azt, amit éreztek, pont olyan mélyen, ahogy érezték, másrészt ahogy a feltételes reflexeknél, már az első taktusok beindították a testi folyamatokat.” (*Budai hegyek*); „Hónapszám nem látták egymást és nem is jutott eszükbe, hogy nem látják egymást. Ez lett a természetes életformájuk, hogy nem. Tudtak egymásról, hála a gyerekeknek, s ettől olyan érzés volt, hogy az ő házasságuk rendben van, tulajdonképpen még jobban is működik, mint másoké. Senki sem hallotta őket veszekedni például, vagy tányért csapkodni” (*Agglomeráció*). E történetek szereplőinek (jellemzően nincs nevük, csak „a férfi”-ként és „a nő”-ként, „lány”-ként, „fickó”-ként említődnek) – a gondolkodásuk és a magatartásuk mellett – természetesen a beszédmódjuk is sekélyes, többnyire a reklámszlogenjeire, közhelyekre, ostoba hasonlatokra és szólamokra épül. A férfi „mindenféle kurvának” nevezi szeretője előtt a feleségét, akivel kétheti nyaralás „az évi Auschwitz” számára. A világtörténelem traumatikus jelentésű metaforáinak, vagy magasztos értelmű jelképeinek ez a fajta vulgarizálása jellemalkotó funkcióval rendelkezik. A *Szeplő* című novella teljességében ezen az eljárás alapján: az Auschwitz-metafora mellett a szeplőtelen fogantatásról alkotott jelentések és a Jerikó-legenda fokozódik le benne a közhelygondolkodás szintjére: „Később a szeplő a lányra is rákerült. Ő is olyan lett, mint mindenki. Kit anya szült, szeplős lesz, így vagy úgy. Sőt a szeplő egészen fontos szerepet játszott az életében, igaz jólneveltségből mindig huzakodott a fiúknál, hogy őt tulajdonképpen ne a testéért szeresse senki, hanem a lelkéért, de ez a huzakodás alig pár percig tartott, egy-két simogatás, és leomlottak Jerikó falai.”

A gondolati-érzelmi csödből, amelyben e történetek szereplői vegetálnak, leginkább csak újabb zsákutcák felé vezet kiút. A lány, aki egy sor felületes kapcsolat után marad magára, hasonlóan tartalmatlan életvezetésű barátnője

(„nem volt férje, se gyereke, úgyhogy a szabadidejét mások sorsának megismerésével töltötte”) tanácsára a szüleit, leginkább az édesanyját kezdi okolni sikertelenségéért: „a jó családból származó lányok több mint hetven százaléka [...] eleve esélytelen, s mindezt azoknak az áldott jó szülőknek köszönhetik, szemben a rossz családból származó lányokkal...” (*Single bell*); Ritka kivétel a *Rotációs karácsony* férfi főszereplője, akit valamiféle emlékekből táplálkozó józan ítélőképesség vezet lényegi felismerésekhez. Miután családjával együtt „végigszenvedi” a soros karácsony rokonsági/baráti színjátékait, tettetéseit és álságait (a gyerekek pl. folyamatosan fáradtak és kedvetlenek az ünnepek alatt), arra gondol, régen csak egyetlen naptári ünnep volt a karácsony, s nem hozott semmit, üres volt a szoba, „de valami volt ott abban az üres levegőben, talán az anyja, hogy süttött valami kalácsot és annak a szaga, valami ilyen edeskes dolog, gondolta ott azon a helyen, ahol most ez a rengeteg csomag van”.

A kötet valamennyi szövegét a szövegszerveződés – globalizált értékrendeket pellengérré állító – parodisztikussága jellemzi. A nő a fengsuj szabályai szerint készül a karácsonyra, a lámpára lógatott almákat bioboltban veszi, „ahol egy korszerű nőnek vásárolnia kell, ahogy Nyugaton is csinálja mindenki” (*Rotációs karácsony*); a férfi rendszerint a munkahelyi feszültségre panaszkodik, s ezzel magyarázza hűtlenségeit, hazugságait („Mert neki ez a sorsa, gondolta a kocsiiban, nem is csoda, ha elmegey időnként a nőhöz. Ekkora feszítést nem lehet kibírni”, *Budapesti tavasz*). A házaspár – valódi problémamegoldás helyett – a családterápiás pszichológus ajánlotta környezetváltoztatással szeretné orvosolni zátonyra futott házasságát: csupa látszatcselekvésből és uniformizált megoldáshalmazból áll az életük, majd úgy ér véget, hogy a férfi az – akciók extrákkal felszerelt – autója ablakán kihajolva jelenti be, vége, elköltözik az agglomerációból, vissza „a pszichológus számára különben kibírhatatlan Budapestre” (*Agglomeráció*).

A második fejezet történeteinek központi terét és jelentését is *Budapest* (a szereplők és a város viszonya), gondolati koordinátáit a tőle való *eltávolodás*, illetve a felé való *közeledés* iránya jelenti. Az első fejezet novelláinak hazug világhoz képest annyiban módosul a kép, hogy itt e hazugságok durvább formái érvényesülnek, a felszínesség és a képmutatás módozatain túl (amelyek az első fejezet szövegvilágaira voltak érvényesek) az álnokság, az önzés, a szeretetlenség, a gyűlölet és a gonoszság magatartásformái. Az *Életveszély* című novella szereplői („a nő meg a férfi”) – a Budapest-fertő gondolatától az életveszélyes város képzetén át az apokalipszis lovashadseregének látomásáig terjedően – a legképtelenebb hazugságok sorozatával igazolják saját önzésüket, amellyel eltávolítják gyermeküket a családból („kiemeljük ebből a fertőből, nem hagyjuk úgymond elkallódnit”), s megszabadulnak ezáltal a gyermeknevelés kötelezettségeitől. Az önzés és a szeretetlenség határozza meg annak a családnak az életét is, amelyet *A harmadik fiú* című novellából

ismerünk meg – itt annyiban sötétebb a kép, hogy a család tagjai az álerkölc különböző manifesztumai (pl. a vasárnapi ebéd, az együtt töltött ünnepek, a gondos anya képe) mögé rejtőzködve utálják egymást. A férfi életvezetése is a közmegegyezéses utálkozás elfogadásán alapul: „mondogatta is a kollégáinak annál a multinacionális vállalatnál, hogy ez a modern cégeknek a szerencséje, hogy az emberek annyira gyűlölnék otthon lenni, hogy inkább napi huszonnégy órában melóznak, akár a rabszolgák. S hogy az idők során ő teljesen más képet alakított ki az ókori Egyiptomról”.

Az „élhetetlen Budapest”-kép végletes változatai bontakoznak ki előttünk ezekből a történetekből. A *Markó* című történet főhőse még a börtöncellát is jobb helynek tartja attól a budapesti otthontól, ahol a gyermekkorát telt („...nem tudtam, hogy lehet élnem a cellán kívüli Budapesten.”). Sajátos ellenfénybe állítja azonban ezeket a történeteket *A Kovács Laci lánya*, az *Egy budapesti lakos élete* és a *Nehéz* című novellák világa, amelyekben a vidéki életforma mutatkozik meg alternatívaként a nagyvárosi létformával szemben. Keserű tanulságuk azonban, hogy a boldogtalanság nem térspecifikus jelenség. A vidéki családok élete is vakvágányra jut, ha a lét természetes tartalmi (pl. a szülői-gyermeki összetartozás, ragaszkodás, szeretet) helyett a képmutatás és a hazugság formái uralkodnak el életük felett. Valamennyiük sorsának kimenetelét azonban meghatározza Budapesthez kötődésük tartalma. *A mobil* című rövidtörténet főhőse, akit az elbeszélő csak „fickó”-nak nevez, lakáskörülményeivel igazolja saját tolvaj mivoltát, hogy ez „egy igazságtalan világ”, ahol neki egy harminckét négyzetméteres szuterénben kell meghúznia magát: „arra gondolt, az, hogy ő mobilokat lop gyerekektől, az tulajdonképpen igazságos dolog”. A *Nehéz* című novella tanár főhőse pedig a kiismerhetetlen/belakhatatlan város okozta elveszettség-érzettel magyarázza – igazából alkoholizmus okozta – lecsúszottságát: „Nehéz volt neki, hogy az utcák, ahol a többiek otthonosan közlekedtek, ő meg a nevüket sem bírta megjegyezni, meg a buszok.” Történetének paradoxona, hogy nem az ellenséges városban, hanem szülőfalujában éri végzete. Mint ahogy a fejezetet alkotó történetek többségében is – többnyire csak a lényeg elfedését szolgáló panel ez a „Budapest-szindróma”. A *Dönteni kell* öreg házaspárját gyermekeik pénzhétsége („majd ebből megoldják a gyerekek ingatlanproblémáját”) és önzése („el vannak idegenedve, ami ugye elkerülhetetlen következménye a városi létnek”) teszi szerencsétlenné, nem a főváros, sőt, az öregek tragédiája épp az otthonvesztés: „a lakás köré épült nekik a ház, az utca, a kerület, az egész Budapest”. Kovács Laci lányának (*A Kovács Laci lánya*) keserveit sem a város, hanem szüleinek ostoba nagyvárosi mániája okozza: úgy érzik, elegendő pénzt szereztek ahhoz, hogy a lányuk ne vidéken, hanem a fővárosban tanuljon tovább, miközben egyáltalán nincsenek tekintettel a lány vágyaira és érzelmeire.

A kötet legsarkítottabb és legtaszítóbb történeteit e második fejezet novellái és rövidtörténeteik közvetítik felénk. Hőseiknek gondolkodása elképesztően kibicsaklott logika értelmében alakul. *A harmadik fiú* című novellában szereplő nő, „a lány” pl. úgy véli, azért ment tönkre első házasságából származó fiával a kapcsolata, mert nagybátyja, aki többmillió hárzészéről mondott le részükre, most az anyja által rendezett vasárnapi és ünnepi ebédeken „zabálja le” a milliókat, elfoglalva a fiú helyét. *A Dönteni kellben* pedig a munkájukra hivatkozva nem hajlandók ápolni idős, beteg szüleiket a gyerekek, miközben helyzetüket a vidéki családok életével mérik össze. Eközben végtelenül ócska és hamis következtetésekre jutnak: „Vidéken akár a gyerekek is bevonhatók az ápolásba, mert a mezőgazdasági munka lehetővé teszi, hogy hazaugorjanak a határból, félbehagyva a krumpliásást. Biciklire kapnak és ripszropsz otthon: gyorsan bepelenkázzák az öregeket, meg odakészítik az ebédet, aztán mehetnek is vissza, a krumplik nem szólnak egy árva szót sem, hogy mért lettek elhagyva egy röpke órára. Budapesten ez nem megy.” A szereplők többségére ez a hangos és ostoba véleménynyilvánítás jellemző. A magát jóval fiatalabbnak tettető anyuka pl. azért lázadozik szülői értekezleten, mert nem gyártanak előre perforált kartont, hisz „egy kétgyermekes családanyától nem várható el, hogy papírpénzeket vagdosson ki egy kartonból, [...] mégsem a szülők iratkoztak be első általánosba” (*A harmadik fiú*). Az anya életveszélyesnek nyilvánítja a budapesti metrót („simán leülhet az ember egy halott mellé”), miközben legalább tíz éve nem utazott vele (*Életveszély*). Kovács Laci felesége pedig úgy gondolja, a kábítószerezés terjedése a levegőszennyezettséggel és a zajártalommal direkt módon függ össze: „hogyan annál még a heroin is jobb” (*A Kovács Laci lánya*).

A novellák harmadik tömbje a szimbólumként (is) értelmezhető *híd-motívum* köré fonódik, miközben címükben egy-egy konkrét budapesti hidat jelölnek meg. *A Budapesti hidak* című tömbkezdő szöveg több szempontból is összefoglaló értékű: egy múltbeli történetet mond el (Von Finkenstein és egy budai lány szerelmét), miáltal „történeti” perspektívába helyezi a város- és a férfi-nő történeteket egyaránt. A szöveg bevezető egységében egyszerre van jelen a híd-metaphora hasonlított és hasonló eleme: a híd, „melynek karcsú teste átível a Duna fölött”, s a férfinak a nő válláig ívelő karja, amelyen a gyermek „jár-kelel [...] apából anyába, s anyából apába”. A híd-jelenség a két alapjelentésen (híd a folyó felett és összetartó erő) kívül egész sor más kontextusban is értelmezhető: a szájszabó beavatkozástól egészen az összeomlott kapcsolatban hídként funkcionáló hazugságig. Az „őstextus”-ként értelmezhető Von Finkenstein-történet a valóságos, míg az újkori híd-történetek a jelképes hidak hiányáról, leomlásáról szólnak. A harmadik fejezetbe soroltak a kötet legtöbb iróniával áthatott szövegei, amelyekben ez a fajta beszédmód az elbeszélői kommentárok hangvételéből, a praetextusok és szövegközi von-

zatok, illetve az irodalmi hagyomány kezeléséből következnek. A *Budapesti hidak* című szövegben pl. a szülők közötti egyetértés-híd megingásáról jegyzi meg az elbeszélő, miszerint úgy sodródik le róla a gyermek, toccsan bele a Dunába és úszik messzire, „miként a dinnyehéj”. Irodalomtörténeti összefüggésre hivatkozva érzékelteti a Von Finkenstein-történet mai anakronisztikus jellegét, befogadói értelmezhetetlenségét is, hiszen „a régi történet végéig senki nem tudja, még Jókai, aki a legtöbbet tudta az efféle történetekről, még ő sem tudott a nyomára bukkanni”. A budapesti hidak kapcsán persze nem kerülhető meg az Arany-kontextus. A Hídatavás-történet azonban a mai mesék szövegeiben ugyancsak értelmezhetetlennek bizonyul: „annyi hasonló történet színezi a budapesti életet, hogy az asszony mégsem a száz évvel ezelőtti megoldást választotta”, az összeomlott helyett újabb hazugsághidakat eszkábál magának, miközben annak a régi költőnek a nyomát követi, aki „kapcsos füzetébe apró verseket kapart”, aki esendő volt, s egyszerű: „csak a neve volt Arany, meg az, amit írt”. Nem úgy, mint a mai ember alkotásai: a látszat-hidak.

A kötet negyedik fejezetében váratlanul torzul el előttünk a kép. Az előbbi fejezetek novellái is csupa leromlott értékrenddel szembesítettek bennünket, azonban az elbeszélői ironia és a jellemalkotás groteszk eljárásai ezekben a komikum irányába lendítette ki a történetet; szereplőiket felülről, a szánalom vagy a megvetés látószögéből ítéltük meg. Az utolsó novellasor darabjai azonban már csak a csupasz és elborzasztó történetet tárják elénk. (Ezek a szövegek kerültek egyébként legmesszebbre a Budapest-jelentésektől: ezek legfeljebb csak mint a távolság, a peremlét és provincializmus mértékeként vannak jelen.) Szereplői gyilkosok, áldozatok, közreműködők, játékszervezők és szemlélők. A *gyilkosság* olykor közvetett. A *telefonszerelő* című novellában a felesége hűtlensége hajtja öngyilkosságba Bikás Lajos buszsofórt, a *Szilveszter* címűben pedig az apa ridegsége és a miatta érzett szorongás kergeti halálba a fiút. A tragédiához vezető úton azonban sohasem csak a közvetlenül érintettek járnak: a rosszindulatú szóbeszéd, a pletyka, a célirányzott megjegyzések és utalások szerzői/közvetítői is hozzájárulnak a végkifejlethez. Bikás Lajos pl. a kocsmában elhangzó célzásokból tudja meg, hogy a felesége megcsalja őt a telefonszerelőkkel. Sajátos viszonyrendszereket állít fel *A pince* című novellában érvényesülő elbeszélői eljárás. Középpontjában egy valójában lényegtelen mozzanat áll: az öregember egy nap, miközben a borospincéjében bókászik, véletlenül találkozik és megkínálja a börtönből szökött rabot, aki kiirtotta a családját. Noha végig tudja, hogy kiről van szó, sajátos módon se félelmet, se megvetést nem érez iránta, mi több, valamiféle furcsa együttérzésre utal viselkedése. Csak a háttérmozzanatokból értjük meg, úgy gondolja, akár ő is lehetne a másik helyében, s hogy csak a hegy és a pince légköre, felszabadító magánya az, ami védővonalként húzódik köz-

te és a végzetes tett végrehajtásának szándéka között. Ezekben a tragikus történetekben (a gyerekek kivételével) rendre az áldozatok is hibásak sorsuk alakulásában: brutalitásukkal, részvétlenségükkel, önzésükkel, alkoholizálással, ostobaságukkal vagy nagyképűségükkel provokálják ki végzetüket. A gyilkosság néhány esetben csak lelki értelmű: a *Haza a Senkiházából* című novella kislány főhősének, kinek apja a háborúban tűnt el, az istenhite vész el karácsony éjszakáján: ezért azonosítja a templomot Senki házával.

A fejezet két legdöbbenetesebb történetét *A halottember* és *A népzenész* című novellák jelenítik meg. Főszereplőjük egy-egy asszony, akik a legszörnyűbb lelki sötétség (a babona) szellemében hajtják végre tettüket: megölik férjeiket. A „halottember” felesége – a férjét ugyanis tévedésből elesetté nyilvánították, és el is temették (feltehetően egy ismeretlent) – úgy véli, aki hazatért a háborúból, az a férje szelleme, s ha gyermeke lesz tőle, halott gyermeket fog szülni. A népzenész felesége pedig elhiszi szomszédasszonyának, hogy az ilyen iszákos embernek (mint az ő férjeik) a szíve helyére patkányok költöztek, és ki kell őket irtani. Ahhoz, hogy ezeket a történeteket hitelesnek tartsuk, a XX. század közepén is létező középkori babonáságot, képtelen elmaradottságot és szellemi sötétséget kell képzelnünk szereplőik köré. Még ha egy isten háta mögötti falucskában el is tudunk képzelni annyira ostoba asszonyokat, mint a népzenész felesége és szomszédasszonya, Leszki Anna, vagyis a „halottember” felesége történetét eltúlzottnak és az emberi lélek ösztönszerű megnyilatkozásaival ellentétesnek kell értékelnünk. Az emberi elme ugyanis nem így működik: inkább hisz a feltámadás, a visszatérés csodájában, vagy tévedésben reménykedik, mintsem szellemnek képzelje a halottnak hitt embert. Hacsak a babonás félelem nem álca, nem a szörnyű tett igazolására szolgál.

Háy János egyedien alulstilizált nyelve talán a korábbi műveinél is erőteljesebb hitelesítő erővel rendelkezik e novellák szövegterében. Elsősorban a köznapi beszéd nominális, illetve hiányos, vagy töredék mondataiból építkezik. Különösen szóhasználata és hasonlatainak kiválasztása/megalkotása jellemző eszköz. Mindenekelőtt epikájának jelenvalóságra hangoltságát, modern világunk elsivárosodását hivatott kifejezni.

Ügyes, korrekt – diákelőadás

Peter Weiss: *Mockinpott úr kínjai és meggyógyíttatása*. Zentai Színtársulat

Hálátlan feladat olyan előadásról írni, amely számtalan díjat kapott, kivált, de nem igazolta teljes mértékben az elismerésekkel fémjelzett sikert. (Vagy csak arról lenne szó, hogy a sajtó eltúlozta a hírverést, nem a maga kontextusában értékelte az előadást? Nem lehetetlen, hiszen a pesti/gödöllői vendégszereplés kapcsán a Képes Ifjúság főszerkesztő-riportere fiatal titánoknak nevezi az ügyes műkedvelő diákokat!) Kétségtelen azonban, hogy a Zentai Színtársulat előadása rendelkezik több jó, sőt néhány kiváló részlettel, de sok üresjáráttal is. Ez a kiválónak ítélt előadás egészében nem több egy ügyes, korrekt diákelőadásnál. Annak viszont többnyire élvezetes. Elsősorban azért, mert van egy remek címszereplője, Mácsai Endre, aki olykor szinte virtuóz játékkal és profi színészeket megszégyenítő biztos szövegmondással hátára veszi az előadást, bár idővel rajta is lassan eluralkodik a fáradtság, akárcsak az egész előadáson. Ettől függetlenül azonban Mácsai Mockinpott névre hallgató kisembere, akit mindenki becsap, átver, meggyötör s megaláz, színészi-
leg, emberileg végigjárja egy senki sors történetének Kafkát is, Mrozekot is idéző tragikomikus útját. Mácsai átéli az általa megformált kisember sorsát, ahogy Peter Weiss a középkori moralitások logikáját és szerkezetét követve bemutatja. Mockinpott sorsa a determinizmus elve szerint előre meghatározott, minden úgy történik, ahogy meg van írva az élet könyvében, ahogy mondani szoktuk. Mockinpott példás életet él, rendszeres adófizető, józan polgár, akire egyszer csak se szó, se beszéd, rendőrök rontanak rá a nyílt utcán, megverik, börtönbe zárják, s ezzel kezdetét veszi kálváriája. Mert nem a verés, a börtön az igazi megpróbáltatás, hanem az, ami vele utána történik. A börtönből csak úgy szabadul, ha lefizeti a börtönőrt, az ügyvédet, de az őt megcsaló felesége már megvesztegethetetlen, akárcsak munkahelyi főnöke, mindketten kidobják. A kormánynál sem talál megértésre, oltalomra. Sőt a jóistennél sem lel gyógyírt. Holott nincs más bűne, minthogy mindig, mindenki előtt igazát szeretné bizonyítani. Csakhogy a társadalom nem szereti, ha vele szemben az egyénnek van igaza. Amikor erre Mockinpott ráébred – cipőit immár nem fordítva, hanem jól veszi fel, a balt a bal, a jobbat a jobb

lábára húzza –, lábra áll, egyre ügyesebben jár, akkorra már megtapasztalta az élet minden keservét. Eddig csetlett-botlott, most szinte repdes. Megtanulta a keserű leckét. Igazodik a világhoz, de ebben több a kényszer, mint az őszinteség.

A példázatban fellépő, kivétel nélkül fiatal s láthatóan műkedvelők játékának közös ismérve, hogy karikírozzák szerepeiket, nyilván, hogy ily módon hangsúlyozódjon annak a világnak az abszurditása, embertelensége, amely ártatlanul meghurcol egy embert. Ez közülük elsősorban Pámer Csilla önmagával elégedett, rappeló börtönőre és részben Gombos Kornél szüntelenül zabáló, különben együgyű és segítőkész szándékú, nagy hasú, hol úti-, hol szenvedőtárs Wurstja esetében mondható sikeresnek. Pámert menti, hogy börtönörként csak egy rövid jelenete van (később más szerepben már kevésbé szembetűnő!), Gombos helyzetét viszont nehezíti, hogy szerepe terjedelmét tekintve a címszereplő után következik, s ebből adódóan eszköztárának gazdagnak, változatosnak kell(ene) lennie, de inkább megjelenésével, s nem színészi eszközeinek gazdag tárházával vonja magára a figyelmet. A szerephez képest az alakítás szinte egysíkú, jóllehet látványként így is komikus. Ahogy nála, úgy a többiek esetében is elsősorban a külsőségek dominálnak, nincs mélysége az alakításoknak, ami a műkedvelő előadások általános sajátossága. Néhányan, mint Miskei Edina (Mockinpott csalárd és szívtelen felesége), Kalmár Gergely korrupt Ügyvédje vagy Buza Kornél botcsinálta Orvosa a karikatúraszerű külsővel és a hozzá választott mozdulatokkal egészíti ki a főszereplőt körülfogó világot. Mindegyik egy-egy embertípus torzképeként épül be a társadalmi összképbe. A többiek pedig, akik közül néhányan több szerepben is fellépnek, jobbra csak elő- és feltűnnek, anélkül, hogy szervesen beépülnének az igencsak változó színvonalú előadásba.

Az előadás sikeres és kevésbé sikeres percei a díszlettervező és zenei válogató szerepét is magára vállaló Vukosavljev Iván rendezői munkáját minősítik. A minimálisra szűkített játéktér (egy ferdén lejtő néhány négyzetméternyi, olykor alulról megvilágított deszkafelület, amelyet hátulról két létraszerű képződmény zár le) nem igazán alkalmas helyzetek kidolgozására. (Hogy ez megtörténjék, több alkotói fantáziára lenne szükség, mint amivel a lelkes fiatalok rendelkeznek.) Talán ezzel magyarázható, hogy vannak epizódok, amelyek kiteljesed(het)nek, s vannak, amelyek csupán vázlatosak vagy még azok sem. Ennek tudható be, hogy az előadás mozaikkockákra hullik, amelyek nem kapcsolódnak eléggé szervesen. A részleteket összekötő egyik vezérfonál Mockinpott sorsa, ezzel nem is lenne különösebb gond. Gond van viszont a főhőssel szembeni társadalmi képpel, ez a másik szál, amely darabokra hullik, pontosabban ennek darabjai nem állnak össze egy egységes világgá. Ettől függetlenül a rendezésnek van néhány találó ötlete. Ilyen elsősorban Mockinpott hazatérésének epizódja, amikor maflán nem veszi

észre a takaró alatt rejtőzködő szeretőt, vagy azok a jelenetek, melyekben a játékteret záró két létrát kapcsolja be az előadásba, s ezzel helyzete(ke)t teremti. De legfőbb érdeme, hogy jól vezeti s hagyja élni Mácsai Endre Mockinpottját. Lényeges, hogy bár Mockinpott jelenetei egy-egy bohóctréfának is felfoghatók, de nem veteti a színésszel bohócra a figurát, s ezzel mintegy kiemeli a karikatúrák közül, mi több, Mockinpottot szembe is állítja velük, illetve, hogy színészei számára olykor megteremti a karikatúraszerű ábrázolás lehetőségét, s ezzel felmenti őket az alakítás kényszere alól, ami amatőrök esetében nem kis segítség.

Az előadást a társulat budapesti vendégjátékán láttam.

PETER WEISS: MOCKINPOTT ÚR KÍNJAI ÉS MEGGYÓGYÍTTATÁSA
ZENTAI SZÍNTÁRSULAT

Fordította: GÖRGEY Gábor

Rendezés, díszlet és zeneválogatás: VUKOSAVLJEV Iván

Jelmez: Aleksandra M. PEŠIĆ

Szereplők: MÁCSAI Endre, GOMBOS Kornél, MISKEI Edina, PÁMER Csilla,
ANNUS Szabolcs, VARGA POLYÁK Éva, PAKU Patrícia, KALMÁR Ger-
gely, BUZA Kornél, TARAPCSIK Hajnalka, KOVÁCS VECEI Sára, GÖ-
MÖR Anikó és MÉSZÁROS KIS Éva

Krónika

DÍJ

A SZIRMAI-DÍJ ÁTADÁSA – December 2-án Temerinben átadták a Szirmai Károly Irodalmi Díjat Aaron Blummnak, vagyis ifj. Virág Gábornak. A Csáth kocsit hajt című könyvet a Bányai János, Bordás Győző és Böndör Pál összetételű bírálóbizottság díjazta.

RENDEZVÉNYEK

A MAGYAR KULTÚRA NAPJA BELGRÁDBAN – November 9-én megkezdődtek a magyar kulturális napok Belgrádban. A Magyarország fókuszban elnevezésű rendezvénysorozat keretében november végéig a magyar kortárs művészetbe nyerhettek betekintést a fővárosiak.

B. SZABÓ GYÖRGY NAPOK – A XVII. B. Szabó György Napok elnevezésű háromnapos rendezvénysorozat november 15-én kezdődött a neves egyéniség sírjánál történt megemlékezéssel. Majd megkoszorúzták az író emléktábláját, és megnyitották Léphaft Pál karikatúrákiállítását. November 16-án sor került a B. Szabó György és a diákok címmel kiírt pályázat értékelésére, eredményhirdetésére. A harmadik napon tartották meg az emléknapok díszülését, melynek témája A magyar nyelvű oktatás helyzete és jövőképe Közép-Bánságban volt.

A zETNA III. IRODALMI FESZTIVÁLJA – A zEtna III. Irodalmi Fesztiválja keretében novemberben (17–18-án és 24–25-én) Csókán A repülön hazafelé és egyéb ver/sec Tóbiás Krisztiánnal című előadásra került sor, majd Adán megnyitották Szarapka Tibor szoborkiállítását, majd bemutatkoztak a fesztivál íróvendégei. Zentán zenei aláfestéssel gazdagított versfelolvasást, performance-t láthatott a közönség. Ugyancsak Zentán Miképpen járhatunk kedvében a királynak címmel beszélgetésen vehettek részt az érdeklődők. Az irodalmár vendégek felolvasóestjét pedig a Királyi éjszaka című produkció követte. Szabadkán bemutatkozott a Spanyolnátha művészeti hálóterem című internetes folyóirat.

V. VAJDASÁGI MAGYAR TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA – November 17–19-e között rendezték meg Újvidéken az V. Vajdasági Magyar Tudományos Diákköri Konferenciát.

ÖTVENÉVESEK – November 20-án Nagybecskerekén Ötvenévesek címmel ünnepi irodalmi műsort rendeztek, ahol az est vendégeit, Bogdán Józsefet, Faragó Kornéliát, Harkai Vass Évát és Németh Ferencet Fekete J. József méltatta.

A Híd-est résztvevői: Virág Zoltán, Vickó Árpád, Bányai János, Gerold László, Faragó Kornélia, Tolnai Ottó és Kollár Árpád

HÍD-EST SZEGEDEN – November 21-én a szegedi Millenniumi Kávéházban Híd-estet rendeztek Bányai János, Tolnai Ottó, Vickó Árpád, valamint a szerkesztők, Gerold László és Faragó Kornélia részvételével. Virág Gábor szövegeiből Kollár Árpád olvasott fel. Az est vendégeit Pató Attila köszöntötte, a beszélgetést Virág Zoltán vezette.

EGYETEMI NYELVÉSZETI NAPOK – November 21–22-én tartották meg Újvidéken a hagyományos Egyetemi Nyelvészeti Napokat. A konferencián Papp György, Láncz Irén, Bence Lóránt, Katona Edit, Pásztor Kicsi Mária, Andrić Edit, Rajslil Ilona, Molnár Csikós László, Cseh Márta, Csorba Béla és Kovács Rác Eleonóra ismertette kutatási eredményeit, valamint a nyelvészeti szakosítású és érdeklődésű hallgatók is bemutatkoztak.

MÍTOSZ ÉS IRODALOM – December 5-én és 6-án Újvidéken a Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke és az MTA Irodalomtudományi Intézete Mítosz és irodalom címmel szervezett konferenciát, melyen elhangzottak Pomogáts Béla, Dérczy Péter, Faragó Kornélia, Gerold László, Kappanyos András, Kiss Gábor, Virág Gábor, Toldi Éva, Bircsák Anikó, Angyalosi Gergely, Bányai János, Harkai Vass Éva, Bence Erika és Hózsa Éva előadásai.

KÖNYVBEMUTATÓK

November 16-án Bajmokon bemutatták Lovas Ildikó Kijárat az Adriára című könyvét.

November 21-én Újvidéken a Módszertani Központban, november 23-án Topolyán a Népkönyvtárban Fülöp Gábor bemutatta Leó görögülésben című legújabb gyermekverskötetét.

November 22-én Felsőhegyen bemutatták Kovács Nándor Élő egyház a Délvidéken című könyvét.

November 23-án Zentán bemutatták Kovačevné Fehér Ilona Örke, mi a csoroszllya? című önéletírását.

December 1-jén Zentán bemutatták Tőke István Mosolygó Tisza mente II. (Anekdoták, történetek) című könyvét. Szeli István és Bordás Győző is az est vendégei voltak.

December 1-jén Muzslyán bemutatták Vajda Gábor Remény a megfélemlítettségben című, A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete (1945–1972) alcímet viselő könyvét.

December 18-án a Vajdasági Írók Egyesületének székházában mutatták be Aaron Blumm Csáth kocsit hajt című prózakötetét. A könyvről Szabó Szilvia és Berényi Emőke beszélt.

MEGJELENT

Erdei Ernő: Álom és való. Petőfi Sándor Művelődési Egyesület, Pancsova, 2006

Gulyás Gizella: Délvidéki művészek és Nagybánya 1896–1918. Logos, Tóthfalu, 2006

Németh Árpád: A kamera mögül. Szerzői kiadás. Újvidék, 2006

Szöllősy Vágó László: Téged, Isten, dicsérünk – Grafoprodukt, Szabadka, 2006

SZÍNHÁZ

A KOSZTOLÁNYI DEZSŐ SZÍNHÁZ TERME – November 10-én felavatták a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház termét. A közönség megtekintette a 0,1 mg című előadást Urbán András rendezésében.

DÍJ A ZÁRÓRÁNAK – A XVIII. Magyar Stúdiószínházi Találkozón Egerben a szabadkai Népszínház Záróra című produkciója érdemelte ki a bronzérmet.

FESZTIVÁL A BÁRKA SZÍNHÁZBAN – November 10-e a Bárka Színház nyolcnapos fesztiválja keretében a Jel Színház jegyében telt, ugyanis levetítették a Jel Színház előadásait, valamint megnyílt Révész Róbert fotókiállítása, mely szintén a színház előadásaihoz kötődik. A Tisza és más... címmel beszélgetést rendeztek Nagy Józseffel, a Jel Színház társulatával, valamint Bicskei Zoltánnal és Szabados Györggyel. November 11-én pedig a közönség megtekinthette Nagy József Éden című előadását.

A ZÁRÓRA BUDAPESTEN – November 12-én a Vendégségben Budapesten – Határon túli színházi estek rendezvénysorozat keretében a szabadkai Népszínház magyar társulata Mezei-Pálfi-Szőke-Brestyánszki Záróra című zenés játékaival vendégszerepelt a Thália Színházban.

AZ ÚJVIDÉKI SZÍNHÁZ SIKERE – A november 22-én zárult XI. Országos Színházi Fesztiválon Užicén az Újvidéki Színház a Koldustetű című előadásával mutatkozott be. A legjobb fiatal

színésznek járó Ardalion-díjat és a Politika napilap Avdo Mujčinović díját Huszta Dániel érdemelte ki, a legjobb díszletért pedig Csík Györgyöt jutalmazták.

A SZABADKAI NÉPSZÍNHÁZ ESZÉKEN – Eszéken vendégszerepelt a szabadkai Népszínház magyar társulata a Charley nénye című előadással.

A ZENTAI SZÍNTÁRSULAT BUDAPESTEN ÉS GÖDÖLLŐN – A Vendégségben Budapesten – Határon túli színházi estek rendezvénysorozat keretében november 24-én a magyar fővárosban a Zentai Színtársulat bemutatta Peter Weiss Mockinpott úr kínjai és meggyógyíttatása című előadását.

BEMUTATÓ A KOSZTOLÁNYI SZÍNHÁZBAN – December 8-án a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház bemutatta Shakespeare Makrancos Kata című darabját Urbán András rendezésében. Szereplők: G. Erdélyi Hermina, Béres Márta, Uri Szűcs Szilvia, Csernik Árpád, Mészáros Árpád, Mess Attila, Molnár Zoltán, Mikes Elek Imre, Gregus Zalán, Kocsis Endre.

KIÁLLÍTÁS

November 13-án Szabadkán Sagmeister Peity Laura kiállítását Ninkov Kovačev Olga és Tolnai Ottó nyitotta meg, valamint közreműködött még Lajkó Félix és Olga Šram.

November 14-én Tornyoson megnyitották a zentai ART '90 festőcsoport kiállítását.

November 28-án Tornyoson a Bartók Emlékév keretében alkalmi kiállítás nyílt Bartók Béla Horgoson (1906–2006) címmel.

November 29-én nyitották meg Újvidéken a PEART Képzőművészeti Csoport 23. közös tárlatát.

December 4-én Szabadkán Szajkó István festőművész képeiből és Horvát Zoltán szobraiból nyílt kiállítás.

NOVÁK Anikó összeállítása

